

Univerzita Jana Amose Komenského Praha s.r.o.

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Praha 2013

Mgr. Ivana Fichtlová

Univerzita Jana Amose Komenského Praha s.r.o.
Obor: Andragogika

Rigorózní práce

**Preventivní opatření k omezení vzniku sociálně
negativních jevů ve společnosti**

Praha 2013

Autorka: Ivana Fichtlová

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 23. září 2013

.....

Poděkování

Ráda bych zde vyjádřila poděkování všem moudrým lidem, kteří mi pomohli uskutečnit tuto práci. Jejich odborných rad a trpělivosti si velice vážím.

Děkuji

.....

Obsah práce

Úvod	6
Teoretická část práce	
1. Člověk a jeho svět	9
1.1 Činitelé podmiňující vývoj lidské psychiky	9
1.2 Faktory vývoje člověka	10
1.2.1 Dědičnost	10
1.2.2 Vliv prostředí na člověka	11
1.2.3 Výchova a její celoživotní rozměr	12
1.3 Socializace osobnosti	18
1.3.1 Rodina jako společenská instituce	19
1.3.2 Škola a socializace jedince	19
1.3.3 Role jedince ve společnosti	20
1.3.4 Sociální skupiny	21
Dílčí shrnutí	22
2. Problematika sociálně negativních jevů ve společnosti	24
2.1 Základní přehled deviantního chování	24
2.2 Kriminalita jako závažný společenský problém	29
2.2.1 Příklady páchaní trestné činnosti	31
2.3 Patologické závislosti	32
2.3.1 Ochranné a rizikové faktory vzniku závislosti	33
2.3.2 Charakteristické znaky závislosti	34
2.3.3 Skupiny návykových látek a nelátkových závislostí	35
Dílčí shrnutí	41
3. Systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů	43
3.1 Právní kontrola kriminality obecně	43
3.1.1 Opatření k protiprávním činům	45
3.1.1.1 Výchovná opatření	45
3.1.1.2 Ochranná opatření	47
3.1.1.3 Ústavní výchova	50
3.2 Preventivní kontrola sociálně negativních jevů	52
3.2.1 Systém preventivních aktivit	53
3.2.2 Organizace prevence kriminality	57
3.2.2.1 Mezirezortní úroveň	57
3.2.2.2 Rezortní úroveň	58
3.2.2.3 Místní úroveň	59
3.2.3 Strategie preventivních opatření	61
3.2.4 Preventivní programy	63
3.2.4.1 Rodina jako nejúčinnější činitel prevence	63
3.2.4.2 Úloha školy v prevenci sociálně negativních jevů	64
3.2.4.3 Základní přehled intervenčních programů a projektů v ČR	65
3.2.4.4 Stručný přehled preventivních programů a projektů ve SR	68
3.2.5 Význam a efektivita preventivních programů	69
Dílčí shrnutí	70

Výzkumná část práce

„Dětství je klíč k dospělosti. Hledání účinných a efektivních nástrojů primární prevence výchovných problémů u mladé generace“.

Úvod k výzkumné části práce	71
4. Průzkumný projekt č. 1: <i>„Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“</i>	75
4.1 Základní údaje o projektu	75
4.2 Pracovní postupy	75
4.3 Realizace průzkumného šetření	76
4.4 Souhrn výsledků	82
5. Průzkumný projekt č. 2: <i>„Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže“</i>	84
5.1 Základní údaje o projektu	84
5.2 Pracovní postupy	84
5.3 Realizace průzkumného šetření	86
5.4 Závěrečná zpráva	91
6. Průzkumný projekt č. 3: <i>„Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“</i>	93
6.1 Základní údaje o projektu	93
6.2 Pracovní postupy	93
6.3 Realizace průzkumného šetření	95
6.4 Závěrečná zpráva	101
Závěr	104
Seznam literatury a ostatních pramenů	113
Přílohy (vázané v práci)	120
Anotace	145
Klíčová slova	145
Údaje pro katalogizační popis	146

„Kam patřím, pro co žiji, to se
dovídám teprve v zrcadle dějin“
(Karl Jaspers)

Úvod

Každý člověk je ve své podstatě jedinečný. Lidský život se skládá z přijímání hodnot a pravidel. Dnešní doba přináší člověku široké spektrum modalit chování a způsobů života. Jejich výběr je ovlivňován kvalitou a bohatstvím socializačního procesu, ve kterém výchova sehrává významnou roli. Orientace na idealizované hodnoty života - materialismus, úspěch, peníze a nestřídmý život mohou vést k situacím, které pak někteří jedinci nezvládají sami vyřešit. Pokud nefungují dobré rodinné i přátelské vztahy, může tak člověk snadno podlehnout vážným problémům. Úspěšná politika státu se snaží o prohlubování soudržnosti moderní rodiny, prosazování vyšších hodnot ve společnosti, orientaci na komunitu a vzdělanost.

Sociálně negativní jevy jsou závažným problémem dnešní společnosti. V České republice existuje dobře fungující systém sociálně výchovné práce. Cílem preventivních aktivit je zkoumat rizikové činnosti některých jedinců a vhodnou formou těmto negativním jevům předcházet. Ve společnosti se uplatňuje více systémů kontrol. Patří sem morálka, výchova, právo, obyčej a náboženství. Předpokladem naplňování cílů v oblasti primární prevence je především informovaný rodič a vzdělaný učitel, který je silnou pozitivní osobností.

Pro vypracování rigorózní práce bylo zvoleno téma s názvem „**Preventivní opatření k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti**“. Námět práce lze považovat za velmi aktuální, neboť je často diskutovaný nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Řešení oblasti sociálně negativních jevů je z důvodu možných negativních dopadů na chování jedinců společensky potřebné. Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí jiný úhel pohledu na řešenou oblast, přinese netradiční řešení, obohatí znalosti, vyvodí praktické závěry a předloží podnět využitelnosti studie. V současné době se problematikou sociálně negativních projevů chování a jednání ve společnosti zabývá celá řada významných odborníků. Základní přehled tvůrců literatury, která se vztahuje k danému tématu: Břichcín, M. *Mládež - drogy – společnost*; Čírtková, I. *Kriminální psychologie*; Gjuríčová, J. *Katalog informací prevence kriminality*; Jedlička, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*; Kolář, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*; Kuchta, J. *Kriminologie*; Matoušek, O. *Práce s rizikovou mládeží*; Nešpor, K. a kol. *Prevence problémů působených návykovými látkami. Jak překonat problém s hazardní hrou. Jak překonat problémy s alkoholem vlastními silami*; Sak, P. *Mládež na křižovatce*; Zapletal, J. *Prevence kriminality*; Zoubková, I. a kol. *Kontrola kriminality mládeže*. Pro účel vypracování rigorózní práce bude potřebné nastudovat i

další odborné publikace a prameny, určit si cíle, objasnit metody a zvolit celkovou strategii realizace práce. K naplnění stanovených cílů bude nejprve použita induktivní metoda zpracování. Na konci práce bude provedena syntéza, ve které pak bude uskutečněno celkové shrnutí veškerých poznatků.

Rigorózní práce bude rozčleněna na části úvodní, teoretickou, průzkumnou a část závěrečnou. Jednotlivé kapitoly práce budou zkoumat stanovený problém a v jejich závěru bude provedeno dílčí shrnutí. K jednotlivým kapitolám budou vyjádřeny názory i reflexe. K pochopení všech souvislostí práce budu vycházet z výsledků vlastní badatelské činnosti i z mnoha dalších pramenů, které mi pomohou zkoumanou oblast lépe vystihnout a přesněji popsat. Při tvorbě práce také použiji studijní vědomosti, které jsem získala od zkušených pedagogů a oborově významných osobností. Vážím si příslibu konzultací s experty na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti.

Výchova k morálním hodnotám, vliv prostředí, vzdělávání a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj člověka a předchází výchovným problémům. Primární cíle rigorózní práce: 1. zmapovat, nastudovat, konzultovat a popsat systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti, která v současné době nabývá na významu. 2. v rámci řešení výzkumného problému hledat účinné a efektivní nástroje primární prevence sociálně negativních jevů a předložit výsledky realizovaných průzkumných šetření. Sekundární cíle práce: 1. v teoretické rovině podrobně nastudovat a jasně vyložit řešenou problematiku preventivních aktivit k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti. 2. v rámci zajištění odborného zázemí k celé rigorózní práci požádat řadu odborníků o konzultace, rozhovory a rady na téma řešení oblasti preventivních aktivit sociálně negativních jevů ve společnosti. 3. realizovat průzkumná šetření, která svým obsahem souvisí s oblastí primární prevence sociálně negativních jevů, s problematikou způsobu využívání volného času a s postoji mladé generace k hodnotové orientaci.

V teoretické části práce, která bude obsahem 1. až 3. kapitoly, bude popsána celá řada oblastí, které se vztahují k systému preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti. Jednotlivé kapitoly ponese název: 1. Člověk a jeho svět. 2. Problematika sociálně negativních jevů ve společnosti. 3. Systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů. Výstupy z teoretické části budou tvořit zázemí a východiska pro vypracování průzkumných projektů.

Průzkumná část práce bude obsahem 4. až 6. kapitoly. V této části studie budou realizovány 3 průzkumné projekty, které se vztahují k řešení problematiky sociálně negativních jevů ve společnosti. V průzkumné části projektů bude formulován výzkumný problém, určena

hlavní výzkumná otázka, zvolen metodologický rámec, vymezeny pracovní předpoklady a cíle výzkumu, objasněna motivace, odůvodněno řešení zvolené problematiky; bude zde také popsán základní výzkumný soubor a uveden časový plán. V závěrečné zprávě průzkumných šetření bude popsán celý průběh jejich realizace, provedena analýza a interpretace reality dat, vyhodnocen přínos a uskutečněn souhrn výsledků.

Projekt č. 1 ponese název *„Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“*. V projektu č. 1 budou osloveni odborníci na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti. Cílem projektu bude předložit záznamy z rozhovorů a konzultací, které přispějí ke zkvalitnění celé rigorózní práce.

V dnešní době si lidé a jejich rodiny velice citlivě chrání svoje soukromí. Přes moji veškerou snahu se mi nepodařilo do následujících projektů zapojit respondenty z řad dospělé populace. Nebylo také lehké získat souhlas od rodičů dětí k jejich účasti na průzkumných šetřeních. Výzkumný soubor dospívajících lidí (pubescentů a adolescentů) byl nakonec vybrán pouze na základě možné dostupnosti, tedy na základě doporučení ze strany mých příbuzných a známých. Dětství je klíč k dospělosti. Hlavním cílem průzkumů č. 2 a č. 3 bude hledat účinné a efektivní nástroje primární prevence výchovných problémů u mladé generace. Ve zmíněných projektech bude podle reálných možností oslovena cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let. Předložená průzkumná šetření budou respektovat principy validity a etických pravidel. V teoretické části jednotlivých průzkumů budou obecně popsány základní údaje o projektu, vysvětleny pracovní postupy a formulována hlavní výzkumná otázka. Projekt č. 2 bude nazván *„Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže“*. Stanoveným cílem šetření bude zmapovat a posoudit životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času. Projekt č. 3 bude nazván *„Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“*. Záměrem šetření bude vymezit současné postoje mladých lidí k hodnotové orientaci, k okolnímu světu a ke vzdělávání.

V závěrečné části rigorózní práce bude provedeno její celkové shrnutí, vyhodnoceny přínosy práce a předložena praktická využitelnost studie. Budou zde také podány návrhy dalších témat k řešení preventivních opatření k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti. Nedílnou součástí závěrečné části se stane přehled literatury a ostatních pramenů. Práce bude doplněna celou řadou ilustrujících příloh.

Teoretická část práce

1. Člověk a jeho svět

Člověk je bytost myslící a mravně odpovědná. G. B. Shaw napsal: „*Ted, kdy jsme se naučili létat vzduchem jako ptáci a plavat jako ryby, zbývá jenom jedno: abychom se naučili žít na zemi jako lidé*“.¹

Lidský život neustále plyne a prochází různými etapami vývoje. Evoluce je nesmírně složitý a dlouhodobý proces, spojený se změnou tělesného vzhledu, psychiky i způsobu života. Ze všech živoucích tvorů byl pouze člověku darován rozum a svobodná vůle. Lidská bytost je dokonalá. Umí myslet, cítit, vnímat, jednat, pracovat. Člověk má potřebu pochopit smysl věcí, které ho obklopují. V životě lidé neustále hledají smysl života a hodnotí, co je dobré, prospěšné, mravné a co je špatné, nežádoucí. Lidský duch i rozum jsou tajuplné. I přesto, že nám dnešní věda pomáhá odhalovat různá tajemství, náš lidský mozek je dosud neprobádaná oblast života.

1.1 Činitele podmiňující vývoj lidské psychiky

Na člověka má vliv řada činitelů vývoje. Veškeré informace, které přicházejí z okolního světa i z nitra, člověk zpracovává s pomocí smyslů, rozumu, emocí a intuicí. Vývoj lidské psychiky podmiňují faktory biologické, sociální, přírodní a vlastní aktivity jedince. Každý jedinec má v sobě zakódovaný sklon k růstu a zralosti.

Biologické činitele (vlohy, růst) – mezi biologické činitele, které mají vliv na lidskou psychiku, řadíme činnost a vlastnosti nervové soustavy, dědičnost, biologické potřeby, činnost žláz s vnitřní sekrecí, celkový momentální tělesný stav a zdraví.

Sociální činitele (výchova, lidé z okolí) – psychologicky vhodné prostředí zajišťují pro člověka lidé, kteří je v dětství obklopují (rodiče, vychovatelé, přátelé v sociálních skupinách, lidé, se kterými se člověk potká náhodně či zprostředkovaně). V závislosti na vzájemných vztazích s ostatními lidmi se člověk vyvíjel po dlouhé vývojové období. Zdeněk Matějček k tomuto tématu dále uvádí: „*Moudrá Matka Příroda, každému takovému druhu, o němž soudila, že by měl přežít, dala do vínku nějaký specifický dar. Co věnovala člověku: „Rozum!“ zní patrně první odpověď, která nás napadne. Zajisté! Jenomže, to by do začátku zdaleka nestačilo. Příroda musela člověka pojistit mnohem důkladněji – a tak mu k tomu přidala vztah! To slovo je výstižné – slyšíme v něm*

¹ PELCOVÁ, N. a kol. *Základy společenských věd – IV. díl. Vztah ke světu jako celku*. In: PEŠKOVÁ, J. *Člověk ve vztahu k celku světa*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 69. ISBN 80-86861-27-9.

„vztahovat se“, „natahovat se“, vzhůru, do výše za někým či k někomu, ale současně také „být přitahován“, k někomu patřit, s někým být“.²

Dalšími sociálními činiteli vývoje člověka jsou společenské normy, což jsou psané i nepsané „předpisy“, které jsou obsaženy ve zvycích, obyčejích, zákonech a společenských tabu. Mezi sociální činitele patří i veškeré výtvořiny lidské civilizace.

Přírodní faktory (atmosférický tlak, magnetismus, podzemní voda, léčivé i patogenní zóny) – člověk je nedílnou součástí přírody.

Vlastní aktivita jedince (sebevýchova, temperament, volní úsilí) – v životě je důležité vlastní snažení, zaměření pozornosti, vlastní chtění a cílevědomé využívání vůle. Temperament pomáhá člověku využívat volní úsilí, motivovat sám sebe, regulovat své chování, přijímat zpětnou vazbu od svého okolí, přizpůsobovat se.³

1.2 Faktory vývoje člověka

V průběhu života člověka dochází k neustálým změnám fyzickým, duševním, kvantitativním i kvalitativním. Člověk se vyvíjí za působení vnějších i vnitřních vlivů. K vnitřním vlivům patří dědičnost, k vnějším vlivům především prostředí a výchova. K faktorům vývoje člověka Karel Kohout uvádí: „*Dnešní pedagogika a psychologie nahlíží na vztah dědičnosti, prostředí a výchovy a jejich vliv na vývoj člověka vyváženě se snahou postihnout pozitivní i negativní možné vlivy všech tří faktorů včetně jejich měnícího se vlivu v průběhu života člověka – dědičnost má vliv hlavně v dětství na utváření základů osobnosti, v dalším vývoji pak stoupá význam výchovy a následně vliv prostředí*“.⁴

1.2.1 Dědičnost

Dědičnost je proces, ve kterém potomek získává vlastnosti nebo predispozice k vlastnostem rodičovské buňky v organizmu. Vlastnosti přenášené do další generace nemusí být zcela totožné s vlastnostmi rodiče. Rozdíly mezi generacemi mohou být dány jednak kombinací vlastností dvou rodičů, ale i v případě přímého přenosu děděných vlastností do následující generace přenos nemusí být, a ani nebývá, dokonale přesný. Rozdíly mezi generacemi se přitom mohou v průběhu času hromadit. Tyto

² MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. 3. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 9. ISBN 80-7178-853-8.

³ PAULÍNOVÁ, L., NEUMANNOVÁ, L. *Psychologie pro tebe*. 3. vydání. Praha: Informatorium, 2008, s. 45-48. ISBN 978-80-7333-068-2.

⁴ KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2002, s. 28. ISBN 80-7048-043-2.

rozdíly způsobují vývoj druhu neboli fylogenezi. Ve většině organismů je dědičnost fyzicky zajišťována přenosem genetické informace ve formě molekuly deoxyribonukleové kyseliny (DNA). Informace je zakódována v pořadí nukleotidů. Informace obsažené v sekvencích nukleotidů jsou strukturované do jednotek informace, které nazýváme gen.

Z celkového pohledu lze dědičnost chápat jako reprodukci biologické podobnosti rodičů s dětmi, za zákonitý přenos dědičných faktorů (genů) od rodičů na jejich potomky. Jedná se například o vlastnosti, rysy, charakter, intelekt, vlohy, temperament.⁵

1.2.2 Vliv prostředí na člověka

Prostředí, do kterého se rodíme a kde vyrůstáme, v nás zanechává zřetelné stopy. Tyto zkušenosti ovlivňují celý náš život.

Strukturu životního prostředí je možné přiblížit jako určité sféry vztahů. První sféra vztahů „lidé – příroda“ - zahrnuje interakci s neživou a živou přírodou, zásah do této sféry je závažný. Druhá sféra vztahů „lidé – výsledky lidské aktivity (kultura)“ - má formativní těžiště v uspokojování i kultivaci lidských materiálních a duchovních potřeb. Třetí sféra vztahů „lidé – lidé“, vzniká v širším i užším sociálním prostředí.

Vztah člověka a prostředí lze vyjádřit výrazem adaptace. Každý člověk se zcela odlišně vyrovnává s podmínkami prostředí. Člověk se přizpůsobuje přírodě dvojím způsobem, a to pasivním (člověk se přizpůsobuje podmínkám) nebo aktivním (člověk mění tyto podmínky podle svých potřeb tím, že do nich určitou formou aktivně zasahuje).⁶ Na vývoji člověka se podílí ve hmotném společenském prostředí ještě celá řada dalších činitelů. Může se jednat o podmínky podnebí, výživu, bydlení, hluk velkoměsta (nebo klid venkova), ekonomickou situaci rodiny atd. Prostředí člověka zahrnuje vedle hmotných předmětů také nezbytné vztahy, tedy vedle materiálního systému také systém duchovní (např. věda, umění, morálka). Životní prostředí člověka se vymezuje jako část světa, s nímž je člověk ve vzájemném působení. Na vzniku charakteru má největší vliv výchovné prostředí a primární osoby, které zakládají životní scénář blízké osoby. Tento prostor působí na člověka a ovlivňuje jeho vývoj svými podněty. Člověk reaguje na tyto podněty zpětnou vazbou, přizpůsobuje se tomuto působení, nebo je svou prací mění.

⁵ Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie*. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003, s. 299. ISBN 80-242-1069-X.

⁶ FICHTLOVÁ, I. *Dítě a rodina*. Vlastní diplomová práce. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2007, s. 33.

Na počátku 21. století nabývá na významu ještě jeden typ prostředí. Jedná se o prostředí globálního světa, které představuje konec bipolárního světa, rozvoj nadnárodních monopolů a moderní dopravy, rozvoj komunikačních kanálů a prudký vývoj komunikačních a informačních technologií. Globalizace však současně zvyšuje nároky na specifické lidské vlastnosti, schopnosti a výkonnost. Zvyšuje se význam investic do lidských zdrojů, existují však i rizika, a tím roste význam schopnosti překonávat překážky a mobilizovat vnitřní potenciál.

1.2.3 Výchova a její celoživotní rozměr

Výchova je cílevědomé a záměrné působení na člověka. Výchova je součástí životních zkušeností. Ladislav Zapletal definuje výchovu takto: „*V širším a obecném smyslu se jedná o přípravu na život a cestu k vyšším stupňům kultury. Výchova člověka je společenským procesem, neboť podmínky výchovy jsou rázu biologického, sociálního a psychologického. Také proto je výchova předmětem řady vědních oborů a jejich spolupráce. Základní sociologickou disciplínou, ve které se promítají problémy výchovy, je sociologie výchovy, někdy také nazývána pedagogická sociologie. Sociologii výchovy pak dělíme na sociologii mládeže, sociologii rodiny, sociologii školy, sociologii učitele, atd.*“⁷ V historickém vývoji vznikla postupně řada výchovných koncepcí, které byly odvozeny z různých společenských cílů, filozofických směrů, z různého pojetí člověka. V principu lze rozlišit dva výchovné principy. Jeden chápe výchovu především jako proces ovlivňování člověka vychovatelem, druhý zdůrazňuje nezbytnost aktivní účasti vychovávaného na vlastním sebeutváření. Na výchovu člověka působí veškeré dění, které existuje v celé společnosti. Výchova je jedním z nejdůležitějších úkolů, které dospělý člověk plní. Vnitřní podmínky výchovy představují vše, co se týká vychovávaných. Při výchově dětí je vhodné individuálně respektovat jejich zvláštnosti, potřeby, motivy, brát v úvahu vlastnosti, temperament, schopnost se soustředit.

Přirozená výchova v rodině

Výchova v rodině představuje nejdůležitější životní etapu člověka. Rodičovská odpovědnost je souhrn práv a povinností rodičů při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví (tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj). Dosud platný zákon o rodině byl novelizován celou řadou změn odpovídajících novým poměrům

⁷ ZAPLETAL, L. a kol. *Sociologie*. 2. vydání. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2002, s. 45.

v naší společnosti. Zákon zdůrazňuje rodičovskou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte, současně představuje souhrn práv i povinností jak rodičů, tak i dětí.

Mladí lidé jsou nositeli plynutí generačního procesu. Mají své společné zájmy a postoje, zkušenosti, společnou potřebu odlišit se a odpoutat od svých rodičů a ostatních vychovatelů. Postupně přijímají prvky světa dospělých za vlastní a v dospělosti si svobodně volí způsob života. Jak zmiňuje Zdeněk Matějček: „*Od věků do věků platí, že jedna lidská generace připravuje generaci svých dětí na životní podmínky, ve kterých sama nevyrostla. V posledním století, kdy se civilizační proces mimořádně urychlil, platí toto pravidlo s větší naléhavostí. To ovšem znamená, že funkce rodičů a učitelů dospívajících dětí nebo jako následovníhodných modelů v nejrůznějších otázkách kultury, techniky, hygieny apod. je dnes více omezena než kdykoliv dříve*“.⁸

K tématu výchovy v rodině je vhodné uvést i citaci významného libanonského spisovatele a malíře Chalíla Džibrána (1883-1931), jehož díla jsou proslaveným poselstvím moudrosti a lásky. Je překvapující, s jakou filozofickou hloubkou a poetickým stylem se v nich autor snaží proniknout do tajemství základních lidských hodnot. V jeho nejznámějším díle „Prorok“ hovoří o vztahu rodičů a dětí takto: „*Vaše děti nejsou vašimi dětmi. Jsou syny a dcerami Života, toužícího po sobě samém. Přicházejí skrze vás, ale ne od vás. A třebaže jsou s vámi, přece vám nepatří. Můžete jim dát svou lásku, ne však své myšlenky, neboť ony mají své vlastní myšlenky. Můžete dát domov jejich tělům, ne však jejich duším, neboť jejich duše přebývají v domově zítřka, který vy nemůžete navštívit dokonce ani ve svých snech. Můžete se snažit být jako ony, nepokoušejte se však činit je podobné sobě. Neboť život nekrácí zpět a nezastavuje se u včerejška. Jste luky, z nichž jsou vaše děti vystřelovány jako živé šípy. Lučištník vidí na stezce nekonečna terč a napíná vás svou silou, aby jeho šípy letěly rychle a daleko. Ať napínání rukou Lučištníka je pro vás radostí. Neboť jak miluje šíp, který letí, tak miluje také luk, který je pevný*“.⁹

Výchovné poslání školy

Hlavní úlohou školy je žáky vzdělávat, vychovávat a kultivovat. Výchova je proces záměrného působení na osobnost člověka, s cílem dosáhnout pozitivních změn: vychovává k odpovědnému postoji k okolnímu světu, podporuje osobní a sociální rozvoj, připravuje mladé lidi na další průběh života ve společnosti. Výchova jako taková

⁸ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989, s. 325. ISBN 08-056-89.

⁹ DŽIBRÁN, CH. *Prorok*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 20. ISBN 80-7021-025-7.

existuje od nepaměti, pouze se mění prostředky, cíle a její podmínky. Jedná se o složitý společenský jev, jehož jednotlivé části na sebe vzájemně působí a tvoří ucelený systém. Výchova je také úzce spjata s kulturou, která je vnitřním obsahem společnosti a která člověka celkově kultivuje. Z povahy kultury plynou diferencované výchovné cíle, obsah i formy socializačních procesů. Vzdělanost je předávána mezi jednotlivými generacemi, které začínají tam, kde skončila generace poslední. Kultura zahrnuje mnoho prvků socializace jedinců a skupin. Může se například jednat o normy, hodnoty, zvyky, obyčeje, vědění, víru, umění, morálku, právo; dále o symboly, jazyk, řeč, formy komunikace, technologie a nástroje.

Poslání školy představuje péči o tělesný a duševní vývoj člověka, včetně osvojení nezbytných vědomostí, dovedností, koncipování názorů na svět a dodržování platných společenských norem. Škola také přivádí žáky k cílené prevenci sociálně negativních jevů.

Vlivy technických prostředků na výchovu člověka

Elektronická média se stala nutnou součástí našich životů. Práci na počítači ovládá většina lidí ve společnosti. Počítače mají svůj specifický vliv na chování, vzdělávání i poznávání. Počítačová gramotnost se dnes považuje za standardní součást základního vzdělání. Obecně média působí na výchovu, povahu, myšlenkové operace, inteligenci, citlivost a celkový rozhled. Plní funkci informační, rekreační, výchovnou, vzdělávací, poradenskou, vytváří veřejné mínění.¹⁰ Technické prostředky přinášejí informace, zprostředkovávají zkušenosti, vytvářejí svůj vlastní svět.

Internet je celosvětově propojený systém komunikační sítě, který můžeme s určitostí pokládat za převratnou vymoženost technického světa. Stal se základním informačním nástrojem komunikace, vzdělávání a poučení současné doby, je jednoduchý a schopen zasáhnout velmi širokou škálu lidí. Možnosti internetu jsou takřka neomezené a jeho využití všestranné. K jakým účelům je internet používán, to závisí vždy na člověku. Nebezpečná situace může vzniknout, když jedinci neustále unikají z reálného světa do světa internetu, mohou se stát závislými. Kritická situace pro člověka může nastat, když se zábava změní v digitální svět, který se skládá pouze z jedniček a nul. Internet poskytuje prostor pro aktivní komunikaci, vzájemnou výměnu informací a prezentaci vlastních dat. E-mailová komunikace se stala pro člověka nutnou

¹⁰ MUSIL, J. *Elektronická média v informační společnosti*. 1. vydání. Praha: Votobia, 2003, s. 117. ISBN 80-7220-157-3.

součástí komunikačních technik, vzdělávání a zábavy. Motivy k internetové komunikaci pomocí sociálních sítí a chatů jsou různorodé. Chat může člověka obohatit o nové možnosti či zkušenosti z různých oblastí života. Uživatelé počítačů přes chat udržují kontakty se známými a hledají nové přátele. Nekonrolovatelné chatování se však může stát problémem, těžko zrušitelným zvykem, tedy potenciálně i závislostí.¹¹

Mezi další technické prostředky lze zařadit „nejoblíbenější hračku“ některých lidí, sice telefon. Člověk má neustálou potřebu někomu něco sdělovat. Je všeobecně známo, že většina lidí ze společnosti ráda telefonuje. Lidé považují telefonování za způsob otevřeného prostoru ke sdílení interních záležitostí v nejširším slova smyslu. Mnoho uživatelů mobilních telefonů si vůbec neuvědomuje, že chytré telefony jsou svoji strukturou počítače, u kterých nelze zapomínat na kvalitní zabezpečení systému.

Televize neodmyslitelně patří k životnímu stylu rodiny. Odpovědnost za výběr pořadů pro děti nesou rodiče. Jak zmiňuje Josef Musil: „*Zdá se, že také rituál pravidelného sledování televize je vzorcem jednání, vtištěným v dětství a tedy jen omezeně korigovatelným svobodným rozhodováním v dospělosti*“.¹² Televizní pořady mohou na diváky působit jak pozitivně, tak i negativně. Pozitivně laděné pořady vhodně působí na diváky, vedou je k poznávání, poučení a k relaxaci. Naopak negativně laděná agresivní hudba či nevhodné pořady mohou přinášet psychickou zátěž či stres.

Výchova dospělých

Výchova dospělých má stejné možnosti, jako jejich vzdělatelnost, přestože existují mínění, že dospělého člověka už nelze vychovávat či názory, že vychovatelnost dospělého znamená hrubě zasahovat do identity osobnosti. Nejen teorie, ale i praxe nás přesvědčuje o tom, že výchova, stejně jako vzdělávání, je stálým životním procesem. I s věkem se přesouvá z cílevědomého působení vychovatelů (výchova intencionální) do sféry samopůsobení, sebereflexe a nezáměrného působení sociálního prostředí a sociálního učení (výchova funkcionální). U dospělého člověka se jedná spíše než o vychovávání o přizpůsobování prostředí, přizpůsobování kolektivu, ve kterém je situován (rodina, pracovní kolektivy apod.), nebo o sociálním učení. Výchova je tedy procesem sociálním i psychickým (přizpůsobování se z vlastní vůle, výchova sebereflexí). Významnou roli zde sehrává vzdělanost člověka, jeho vzdělatelnost, jeho

¹¹ MUSIL, J. *Úvod do sociální a masové komunikace*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005, s. 25-31. ISBN 80-86723-10-0

¹² MUSIL, J. *Elektronická média...*, c. d., s. 117.

socializace, enkulturace, personalizace, ochota se celý život vzdělávat, ochota sebereflexe (ve smyslu hodnocení vlastního jednání a chování a ochoty ke korekci).

Funkcionální výchově (působení) je člověk vystaven po celý život vztahy rodinnými, pracovními, občanskými, působením hromadných sdělovacích prostředků, kultury, umění, ale i propagandy, reklamy apod. Ani výchova intencionální nemůže být v dospělém věku podceňována. Na výchovných principech je postaven problém socializace, reedukace a problém resocializace, a to především u skupin problémových pracovníků i problémového obyvatelstva. Na principech resocializace jsou postaveny i zásady moderní penologie (nauky o vězeňství). Ve vyspělých státech je dáván velký význam i občanskému vzdělávání, jehož podstatou je rovněž intencionální výchova.

Ve stejném duchu je možno hovořit o podnikové výchově (výchova vztahu k podniku, výchova při vytváření podnikového klimatu, výchova při vytváření podnikové kultury, výchova k etice podnikání a obchodování apod.). Tato výchova může být jak funkcionální (působení pracovního kolektivu, působení podnikové kultury), tak i intencionální (působení nadřízených). V procesu podnikové výchovy probíhá snaha o vědomou změnu, vědomé přizpůsobování, tento postup se stává de facto sociálním učením.¹³

Výchova ke zdravému životnímu stylu

Zdravý životní styl se skládá z tělesné, psychické a duchovní kultury. Jeho cílem je navození duševní a tělesné rovnováhy. Způsob života je ovlivněn tradicemi, dále i kulturní, ekonomickou a politickou úrovní společnosti. Veškeré činnosti se odehrávají v určitém čase. Za složky způsobu života můžeme považovat práci, základní životní funkce (spánek, výživu, hygienu), vzdělávací aktivity, podíl na veřejném životě. Dále činnosti, týkající se organizace běžného provozu v domácnosti, společné činnosti v rámci rodiny (péče o děti a jejich výchova), způsob trávení volného času a péče o zdraví. Základním znakem všech živých bytostí je složitost veškerých struktur a probíhajících procesů. Životní pochody lze v zásadě vysvětlit metodami přírodních a společenských věd. Život je zvláštní, velmi komplexní forma pohybu hmoty. V souhře mnoha vzájemných faktorů v interakci s okolím nabývají živé bytosti, a mezi nimi pak zejména člověk, novou a vyšší kvalitu. Kdo touží po osobní pohodě, měl by se snažit žít šťastně, smysluplně a radostně!

¹³ Univerzita J. A. Komenského Praha (magisterské studium) – vlastní zpracování studijních podkladů ke Státní závěrečné zkoušce v roce 2007.

K životnímu stylu patří nutný prvek výchovy. Zejména mladé lidi je třeba vychovávat k udržení harmonické, fyzické i duševní kondice. Zdravý způsob života je ohrožován různými vlivy (ovzduší, voda, civilizační choroby). Životní způsob formuje všechno, co si člověk osvojí z kultury a prakticky i uplatní v životě. Jedná se o veškeré činnosti a aktivity, které nás provázejí a naplňují v průběhu života.

Charakteristika současného životního stylu má znaky hledání sfér života člověka ke vztahu k přírodě a k fyzikálnímu prostředí, k oblasti práce a vytváření hodnot, ke vztahům k lidem. Z těchto zkušeností člověk získává postoj k hodnotové orientaci. V současné době dochází k určitým změnám v životním stylu. Mezi pozitiva způsobu života patří snaha žít relativně zdravě. Ve všech životních oblastech by měla existovat rovnováha.

Vhodné trávení volného času

Volný čas je ve svém rozsahu a obsahu systémově provázán s daným typem společnosti, kterému odpovídají určité hodnoty, instituce, vzorce chování a sociální mechanismy spojené s naplňováním volného času. S tímto souvisí i způsob využívání volného času, který je jedním z důležitých ukazatelů životního stylu. Tento pojem je složitý a komplikovaný. Jedna z mnoha definic ho vymezuje jako souhrn životních forem, které jedinec aktivně prosazuje. Zahrnuje též hodnotovou orientaci člověka, projevuje se v jeho chování i ve způsobu využívání a ovlivňování materiálních a sociálních životních podmínek. Všechny tyto uvedené skutečnosti lze posuzovat mimo jiné i z hlediska volného času a hospodaření s ním.

Ve volném čase se můžeme věnovat těm činnostem, které máme rádi, které nás baví, uspokojují, přinášejí radost a uvolnění. To, co je pro někoho povinnost, pro druhého člověka může být příjemná zábava. Do sféry povinností můžeme zařadit ty, které vyplývají z našeho vnitřního přesvědčení (pracovat na sobě, věnovat se studiu a sebevzdělávání, rozšiřovat si svoje kulturní obzory). Každý člověk má jiné životní priority. Povinnost nemusí být prožívána vždy jako něco nepříjemného. Do volného času nezahrnujeme základní péči o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny. Nepatří sem ani činnosti zabezpečující biologické potřeby – spánek, jídlo, hygiena, zdravotní péče. Volný čas je možno chápat jako opak doby práce a povinností a doby nutné k reprodukci sil. Pod pojem volný čas se běžně zahrnují: odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, zájmové vzdělávání, dobrovolná

společensky prospěšná činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené.¹⁴ Obliba té či oné zájmové činnosti v dětství většinou pokračuje i do dospělého věku (ta plní funkci výchovnou a vzdělávací), rozvíjí celou osobnost, působí motivačně i socializačně, podporuje seberealizaci. Jako součást volného času plní i úkoly zdravotně-hygienické, které se mohou stát prostředkem relaxace, odpočinku, duševní i fyzické rekreace a regenerace sil. Existuje mnoho příležitostí ke vhodnému trávení volného času: divadla, kina, koncerty, galerie, knihovny, kroužky, soubory, kluby, festivaly, slavnosti, soutěže, sport, hudba atd.

V některých případech může volný čas naopak způsobovat problémy. Někdo totiž pociťuje jeho nedostatek, jiný ho má dostatek, ale neví, jak jej smysluplně naplnit. Pravým opakem správného využívání volného času u mladé generace je například parta vrstevníků, která bez určitého cíle bloumá po předměstských sídlištích. Tyto cesty mohou být prvním krokem k nudě a touze vyzkoušet něco nového. V těchto případech je vhodné obrátit energii dětí zpět správným směrem.

V rozvoji jedince se považuje za optimální stav zdravý životní styl, zdraví, duševní hygiena (dodržování přiměřeného režimu dne, zachovávání dobrých mezilidských vztahů, další všestranná péče). Jsou to kombinace činností, při nichž se naplňují tři funkce volného času: odpočinek (fyzická a duševní relaxace, kompenzace únavy), zábava (uspokojování potřeb jako touha po romantice, přátelství apod.), vlastní rozvoj člověka (rozum, cit a vůle).¹⁵ Celkový rozvoj člověka závisí na výchově, vzdělávání, osobnostním rozvoji, kulturním růstu, na životních a společenských aktivitách. Vždy ale záleží na přístupu každého jednotlivce, kolik času chce věnovat celkovému rozvoji a tvůrčí činnosti.

1.3 Socializace osobnosti

Modelem lidského chování je socializace a celková kultivace člověka. Člověk žije v rozličných strukturách, učí se sociálním rolím a vztahuje se k blízkým lidem, k přírodě, ke světu symbolů, tedy i k řeči, umění, ke státu. Socializace osobnosti bývá obvykle definována jako proces utváření osobnosti jejím začleňováním se do společnosti. Velmi vlivnými činiteli socializace jsou rodina, škola, sociální skupiny a komunikační média. V procesu socializace každý jedinec přijímá za své určité zásady,

¹⁴ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002, s. 13, 28-29, 83-99. ISBN 80-7178-711-6.

¹⁵ Tamtéž, s. 13, 28-29, 83-99.

hodnoty, způsoby chování, názory, postoje, které jsou platné v určité společnosti. Socializace člověka probíhá po celý jeho život.

1.3.1 Rodina jako společenská instituce

Rodina je nejdůležitější společenská skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury nejvýznamnějších hodnot i základní ekonomickou jednotkou lidské společnosti. Sociální funkce rodiny je biologická, reprodukční, emocionální, ekonomická, socializační, výchovná a vzdělávací. Mezi hlavní funkce rodiny je možno zahrnout i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity vývoje světa. Povaha souvislostí těchto funkcí se zdá být velice složitá, neboť se mění v průběhu celého života. Rodina patří mezi nejvýznamnější společenské instituce a je klíčovým faktorem primární socializace.¹⁶ Prožité zážitky v dětství se vtiskují člověku hluboko do jeho paměti. Prostředí rodiny je velice důležitým obdobím života, které působí na duševní činnosti, povahové vlastnosti, návyky a sklony dítěte. V rodině se dítě učí, co znamenají hodnoty a vzorce chování, dítě zde získává svoje charakterové vlastnosti, schopnosti a dovednosti. Je to rozhodující měřítko pro jeho rozumový a citový vývoj. Pouto dítěte s rodiči bývá trvalé. Rodinné zázemí, vzájemná komunikace, společné řešení rodinných záležitostí a soudržnost dávají dítěti nové zkušenosti do dospělého života. Podstatnou součástí sociální zkušenosti dítěte jsou první vzorce sociálního chování, které jsou nejdůležitějším převodním mechanismem v předávání hodnot z generace na generaci.

Moderní doba přinesla změny, mezi něž můžeme zařadit i změnu životního stylu rodiny. Někteří lidé jsou zcela ovlivněni konzumní společností, v mnohých rodinách se pozměnily tradiční rodinné vztahy, význam rodinných rituálů a zažitých hodnot. Lze považovat za prospěšné, že přesto v mnoha tradičních rodinách zůstávají nejdůležitější složkou výchovy morální hodnoty člověka, přirozená mezilidská komunikace, citlivý přístup ke druhému člověku, sounáležitost, odpovědnost a trpělivost.

1.3.2 Škola a socializace jedince

Výchova a kultivace osobnosti je nutný společenský jev, který existoval i v minulosti. Vždy byly hledány efektivnější cesty a postupy, jak výchovu zracionalizovat a přizpůsobit novým podmínkám, které předcházely zaostávajícím výchovně-

¹⁶ Zákon č. 234/1992 Sb. ze dne 29. května 1992, kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění zákona č. 132/1982 Sb. (účinnost zákona dne 1. července 1992).

vzdělávacím modelům. Hlavní úlohou výchovy je formování člověka. Rozvoj vzdělanosti národa spočívá ve výchově, vzdělávání, morálních hodnotách, kultuře, podpoře státu a možnosti seberealizace člověka. V každém období fyzického, duševního i psychického vývoje dítě získává potřebné zkušenosti pro další život. Škola také slouží jako nástroj sociální integrace.

Význam školy a školních zkušeností je pro vývoj dítěte mimořádný. Vstup dítěte do socializačního prostředí školy je jedním z pronikavých obrátů v prahovém zážitku života osobnosti. Ve škole se dítě poprvé dostává mimo rodinné prostředí. Vstupuje do velkého světa, kde je posuzováno podle své práce, svých výkonů a schopností. V obecném pojetí můžeme socializační prostředí školy rozdělit do pěti základních rovin: 1. rovinu poznávacích aktivit; 2. rovinu zadávání úkolů, vytýčení požadavků, plnění povinností; 3. rovinu hodnocení; 4. rovinu sebeprezentace; 5. rovinu spolužákovské vzájemnosti. Život ve škole je také příležitost k zaujetí pozice mezi druhými, k nalézání způsobů, jak si vytvořit a obhájit získané místo. Škola esteticky podněcuje a pozitivně ovlivňuje chování žáků. Je také místem, kam žák přichází nejen za vzděláváním, ale také i proto, že zde nachází své přátele a svou zábavu. Školní úspěšnost žáků závisí na dodržování pravidel a norem, míře impulzivního jednání, míře sebekázně či trpělivosti.

Škola připravuje žáka na budoucí povolání, kultivuje ho a vede k vnitřní disciplíně, současně rozvíjí jeho tvůrčí schopnosti. Učení je získávání zkušeností a utváření jedince v průběhu života. Jaroslav Kořa, spoluautor publikace „Sociologie výchovy a školy“, popisuje jednu z nejdůležitějších etap našich životů takto: „*Vždyť škola je jednou z nejstarších a nejrozšířenějších institucí, jejímiž učebnami projde téměř každý člen lidské společnosti a stráví v nich několik nejkrásnějších let svého života...*“¹⁷ Škola je od společnosti pověřena především k předávání poznatků, vědomostí a dovedností, které jsou užitečné pro celý život člověka. Žáci se zde učí poznávat soustavu hodnot, norem a schvalované vzorce jednání.

1.3.3 Role jedince ve společnosti

Člověk ve společnosti ostatních lidí zaujímá určité sociální role a pozice, které se v průběhu celého života vyvíjejí a mění. Společenská role v sobě zahrnuje určité chování, které je od společnosti očekáváno (role matky, senátora...). V každé roli se jedinec chová jiným způsobem. Jak dále zmiňují Lea Paulínová a Lenka Neumannová:

¹⁷ HAVLÍK, R., KOŘA, J. *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002, s. 95. ISBN 80-7178-635-7.

„Společenskou pozicí je míněno postavení, které jedinec ve společenské skupině zastává. Pozice souvisí s řídicí nebo podřízenou úlohou. Může být dána formálně (např. lékař, učitel, vedoucí), nebo získána a utvrzena vhodnou aktivitou a počínáním. Od člověka v určité pozici se očekává určitý způsob chování, který je třeba plnit. Vývoj osobnosti je výsledkem genetické a biologické výbavy jedince, vnějších podmínek a vlastních aktivit jedince.¹⁸

Společenské podmínky a změny mají vliv na vývoj člověka. Socializace jedince je učení v sociálních podmínkách rodiny, školy i sociálních skupin. Sociální učení se rozvíjí napodobováním, identifikací, přebíráním úloh, sociální adaptací a uskutečňováním normativních hodnot. K pocitu smysluplně prožívaného života člověka je potřebné naplnění základních fyziologických potřeb a pocit zázemí a bezpečí.

1.3.4 Sociální skupiny

Sociální skupina je každé seskupení lidí, které ve vědomí člověka vytváří pocit sounáležitosti. V každé skupině ale mohou přežívat též lidé, kteří skupině škodí. Nebývá také neobvyklé, že se lidé ve skupině dostávají do názorového střetu. Konfliktní situace je však nutno včas řešit. Skupina má svou dynamiku a uvnitř skupiny se mění hierarchie jejích členů, vznikají nové vazby a citové vztahy mezi členy. Skupina se rozvíjí na základě vyčlenění vůdců a obsazení vůdčího místa, vytvoření skupinových norem, vytvoření skupinové atmosféry a vzniku podskupin. Každý člen skupiny zastává určitou sociální pozici a systém těchto pozic dává skupině řád a strukturu. Čím vyšší pozici člen skupiny má, tím má větší vliv na ostatní členy. Pozici jednotlivce v sociální skupině určuje přitažlivost a charisma, ale také míra jeho moci a jejího prosazování. V každé skupině vynikají lidé, kteří kromě toho, že umějí dobře komunikovat, jsou také odborníky na danou problematiku, a proto se těší velké důvěryhodnosti. Úspěch každé skupiny zaručuje pouze soulad schopností jejích členů (tvořivost, kompetenčnost, zdroje, afektivní koordinace, rozhodnost, objektivní hodnocení, mít cit pro lidi a plnit stanovené cíle práce). V týmu je důležitá dobrá atmosféra, harmonie a součinnost. Pro učitele, trenéry, manažéry, ředitele, podnikatele a politiky je vhodné znát zákonitosti, které jsou nutné pro optimální fungování týmů.¹⁹

V každé sociální skupině dochází k těsnému sepětí osob interakcemi a komunikací. Ve vzájemných skupinových vazbách jedinec očekává, jak bude skupina,

¹⁸ PAULÍNOVÁ, L., NEUMANNOVÁ, L. *Psychologie pro tebe...*, c. d. , s. 93-94.
¹⁹ Tamtéž, s. 93-94.

do níž patří, hodnotit jeho postoje, výkon a citové reakce. Tyto hodnotící vztahy jsou zdrojem emocí a sociální motivace, která působí na vytváření rolí, upevňování sociálních norem a sociálních postojů, tedy na celkový průběh socializace člověka. V této sociální struktuře společnosti, jak přímo uvádí Radomír Havlík: „...*prožíváme svůj život v různých pospolitostech a skupinách, zaujímáme v průběhu svého života, i v každém určitém období, mnoho sociálních pozic, ve kterých hrajeme rozmanité role*“...*“všechny tyto významné vztahy jedinců, pozic, rolí a sociálních seskupení tvoří složitou, relativně stabilní síť, kterou označujeme jako strukturu”*...*“struktura je stabilní jen relativně, neboť ve skutečnosti se stále mění pod vlivem vnitřních i vnějších faktorů, které působí ve vzájemných interakcích lidí a jejich každodennosti, z pospolitého života, neboť jsou důsledkem makrosociálních pohybů a velkých historických událostí”*.²⁰

Dílčí shrnutí

Všichni lidé při svém pobytu ve světě neustále hledají štěstí, naplnění a smysl života. Člověk je bytost jedinečná, myslící a mravně odpovědná. Umí cítit, vnímat, jednat, pracovat. Život člověka neustále plyne a prochází různými etapami rozvoje. Každý člověk má jiné priority života. Po celý život působí na člověka mnoho vlivů, především dědičnost, prostředí a výchova. Dědičnost lze chápat jako přenos genů a reprodukci biologické podobnosti rodičů s dětmi. Jedná se například o vlastnosti, rysy, charakter, intelekt, vlohy či temperament. Na člověka také působí vliv prostředí. Prostředí, ve kterých prožíváme své životy, v nás zanechávají zřetelné stopy. Hlavní úlohou výchovy je formování člověka. Výchova je procesem sociálním a psychickým v nejširším slova smyslu, je přípravou na život ve společnosti. Výchova v rodině představuje nejdůležitější etapu v životě člověka. Vztah rodičů a dětí zásadně ovlivňuje a obohacuje obě strany. Úlohou školy je naplňovat výchovné poslání člověka. Dospělý člověk plní roli rodinnou, pracovní, občanskou, na jeho život působí vlivy hromadných sdělovacích prostředků, kultura, umění, reklama a další vlivy. O výchově dospělého člověka je možno mluvit jako o přizpůsobování se prostředí, přizpůsobování se pracovnímu kolektivu. Cílem zdravého životního stylu je snaha udržovat se v kvalitní duševní, fyzické a psychické pohodě. Způsob využívání volného času je jedním z důležitých ukazatelů životního stylu. Volný čas je ve svém rozsahu systémově provázán s daným

²⁰

HAVLÍK, R. *Úvod do sociologie*. 4. vydání. Praha: Karolinum, 2004, s. 55. ISBN 80-246-0381-0.

typem společnosti, kterému odpovídají určité hodnoty, instituce, vzorce chování a sociální mechanismy, které lze spojit s naplňováním volného času.

Člověk se prostřednictvím sociálního učení přizpůsobuje životu ve společnosti tím, že si osvojuje sociální normy, hodnoty, sociální dovednosti, návyky, postoje a dispozice k sociálním rolím. Socializace jedince je učení v sociálních podmínkách rodiny, školy a sociálních skupinách. Rodina patří mezi nejvýznamnější společenské instituce a je klíčovým faktorem primární socializace. Domov je místo, kde začínají i končí všechny naše životní cesty. Je to důležitý začátek vztahů jedince se světem. Škola připravuje žáka na budoucí povolání, kultivuje ho, rozvíjí jeho tvůrčí schopnosti a vede ho k vnitřní disciplíně. Svoje životy prožíváme v různých pospolitostech a skupinách, kde zaujímáme sociální pozice, ve kterých hrajeme rozmanité role. Socializace probíhá po celý život člověka. Jedná se o proces utváření osobnosti a jejího začleňování do společnosti ve všech etapách života člověka.

2. Problematika sociálně negativních jevů ve společnosti

Sociálně negativní jevy se odchyľují od norem a hodnot uznávaných společností. Součástí moderní společnosti je výskyt stále nových sociálně nežádoucích jevů, jejich proměn, a především dynamika jejich rozšiřování. Patří sem například závislosti na drogách, alkoholu a nikotinu, patologické hráčství, závislosti na počítači a mobilním telefonu, dále agresivní chování, nebezpečná šikana všeho druhu, záškoláctví, útěky z domova a toulání, squatterství, výtržnictví a vandalizmus. Vážným společenským problémem je také kriminalita, o které již hovoříme jako o sociální deviaci.²¹ Zcela novým negativním jevem ve společnosti se stala počítačová kriminalita. Informační technologie slouží někdy jako prostředek, případně i cíl trestné činnosti.

2.1 Základní přehled deviantního chování

Agresivní a neagresivní chování

Poruchy chování lze rozdělit na agresivní a neagresivní. Příklad agresivního chování je týrání, šikana, slovní agrese. Neagresivní chování je porušování sociálních norem (bez agresivních prvků): lež, útek, záškoláctví, toulání. Všechny projevy nevhodného chování mají různé příčiny. Mohou navazovat na chyby v rodinné výchově či na nadměrnou zátěž člověka. Lež je také spojována se selháním dítěte, které nedokáže jinak vyřešit nepříznivou situaci. Pokud se stane lež opakujícím se modelem, většinou pak doprovází člověka po jeho další život.

Porušování sociálních norem je u agresivního chování spojeno se silným omezováním základních práv druhých lidí. Agresivní jednání lze obyčejně interpretovat jako prostředek k uspokojení potřeby, k získání něčeho žádoucího nebo násilné snahy o vlastní prosazení. V případě žáků či studentů se může jednat o potřebu ovládat všechny děti ve třídě. Terčem agresivního chování vrstevníků se stávají slabší a ustrašenější děti. Důležitým faktorem oběti je jeho postavení ve skupině. V případě, že je sociální situace dítěte ve třídě nepříznivá, zasahuje ho to daleko silněji, než v případech jiných sociálních skupin. Zvláště v mladším věku vznikají mezi dětmi interpersonální konflikty. Děti je většinou vyřeší potyčkou, která je ve své podstatě spíše výrazem určitého měření sil a má více sportovní než agresivní charakter (platí zvláště u chlapců). Pokud však ve třídě nastane taková situace, že se do sociální špičky dostanou agresivní

²¹ *Sociální deviace = odchylka a odklon od normy* (Kolektiv autorů. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KaM, s. r. o., 2006, s. 68. ISBN 80-7309-347-2).

a problematičtí jedinci, zpravidla vzrůstá celková agresivita chování a děti začínají řešit veškeré konflikty rvačkou. Příčina agresivního chování může také pocházet ze sledování násilných scén ve filmech. V některých případech školních tříd se agresivní skupina může zaměřit na jedno či dvě děti, ty se pak stávají terčem útoků, na nichž se emocionální napětí a agresivita ostatních vybíjí. Děti málo tolerují určité způsoby chování, které porušují sociální normy skupiny (například vytahování, žalování, šplhounství).²² Agresivní chování dospělých jedinců má vážnější rozměr.

Nebezpečí šikany

Šikanování má mnoho podob a závažných důsledků. Šikanu lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit. Šikana je nebezpečná forma agresivity a sociálního stresu, která si žádá pomoc odborníků. Šikanování je závažný jev, neboť se v něm skrývá cíl ublížit druhému člověku. Sobecká, zatím neodmítnutá vrozená sebestřednost agresorů, posiluje jejich vrozenou touhu po moci a slasti s ní spojené. Tito egoističtí jedinci si upravují mravní normy podle svých potřeb, nemají úctu ke druhému člověku, používají lidi jako věc, svědomí se v nich neozývá. Tato porucha vývoje se může projevit jako páchání nejrůznějšího druhu zla. Pokud jedinci zjistí již ve svém dětském věku, že se násilí netrestá (nebo se dokonce vyplácí), užívají podobné strategie chování i v dospělosti (forma mobbingu či bossingu na pracovišti). Oběti šikany lze rozdělit na pasivní oběti, provokující oběti, účelové oběti a falešné oběti. Pasivní oběti bývají bojácní a uzavření lidé, často fyzicky slabí a neschopní se sami bránit. Provokující oběti vyvolávají svým chováním negativní reakce jiných jedinců. Účelové oběti berou na sebe roli oběti, aby získaly uznání a popularitu. Falešné oběti se vyznačují tím, že chtějí na sebe upozornit. Útočníci, kteří pronásledují jiné lidi bez zjevného důvodu, většinou převyšují své oběti fyzickou silou. Šikanování je pro ně kompenzací sníženého sebevědomí.

Terčem šikany se stávají často i děti. Oběti šikany jsou často nuceny k mlčení zastrašováním. Opatření, jejichž uplatnění pomáhá potlačovat šikanu: vytvořit sociální klima ve škole, které vzbudí důvěru u dětí; spolupráce s rodiči šikanovaných dětí;

²² Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK Praha, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (duben 2009 až červen 2009).

využití pomoci sociálních služeb a poraden.²³ Šikaně se lidé nevyhnou už ani ve světě počítačů a moderní techniky. Příkladem mohou být výhrůžky šířené pomocí e-mailů, desítky urážejících SMS zpráv, nenávistné telefonáty uprostřed noci. To jsou jen některé z moderních vynálezů šikany. Útočníci nepoužívají fyzickou formu agrese, na duši oběti však mohou zanechat hluboké stopy. Projevy šikanování mnohdy naplňují skutkovou podstatu řady trestných činů: omezování osobní svobody, vydírání, vzbuzení důvodné obavy, loupeže, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci, znásilnění, pohlavní zneužívání. Pouze znalost vývoje šikanování umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.

V rámci prevence šikany je nutná jasná definice problému, včasná pomoc ze strany rodičů, vychovatelů, psychologů, výchovných poradců, sociálních kurátorů, policistů a dalších odborníků. Proti šikaně je v celé společnosti nutno bojovat, protože tato forma agresivity má mnoho nebezpečných podob. Nikdo nemá právo fyzicky ani psychicky ublížovat druhému člověku! Podle mínění lze vyvodit, že šikanování je krutá hra touhy po moci, hra na silného a slabého. Je to jeden z nejhorších projevů agresivity.

Záškoláctví

Záškoláctví je specifický jev ve školním prostředí. Příčinou tohoto negativního jevu bývá většinou narušený morální vývoj dítěte, projevující se ve špatném vztahu k práci a povinnostem. Důvody k záškoláctví mohou být různé: špatné známky, odmítnutí normy, přestupky proti obecně platným normám. Může se také jednat o únik před tíživou životní situací, vyplývající z neschopnosti dítěte adaptovat se na nové prostředí. Potřeba úniku může být způsobena i nepříznivým sociálním klimatem školy nebo třídy. Problémy záškoláctví u žáků pomáhá na škole řešit výchovný poradce. Čím častější frekvence záškoláctví u žáků (studentů) existuje, tím obtížnější je prognóza nápravy.

Nepříznivá situace s problémovým žákem si žádá velkou trpělivost rodičů i učitelů. Když už k záškoláctví dojde, je zcela legitimní výraznější dohled nad dítětem. Pokud okolí tomuto chování záškoláka porozumí, existuje naděje, která mu pomůže a předejde dalším potížím. V této souvislosti je možno zmínit problém útěků dětí z domova. Odborníci se shodují na tom, že úspěšné děti, které žijí ve spořádané rodině,

²³

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001, s. 69-92. ISBN 80-7178-513-X.

nemají důvod k útekům. Příčinami úteků bývají konflikty dětí s dospělými a nepříznivé rodinné i školní situace.²⁴

Squatterství

Squatting je možné považovat za mnohovrstvý sociální jev, opírající se o různorodou individuální motivaci. Jeho hlavními motivy bývají například řešení osobní bytové situace, potřeba vlastního subkulturního prostoru, vyjádření touhy po svobodě, hodnotách a etických principech. Jak dále uvádí Ivan Nedoma: „*Squatterství je životní styl mladých lidí vyznávající nezávislý přístup a projev ke kultuře, politice nebo konzumnímu způsobu života*“.²⁵ Squatteréři se rekrutují z nejrůznějších sociálních skupin. Převážně jde o mladé lidi ve věku od 16 do 30 let, kteří řeší organizovaným způsobem svoji bytovou situaci. Squatteréři většinou pracují a jejich svépomocná činnost přináší sociální pozitiva pro ně samotné i pro skupinu jako takovou. Často napomáhají k částečné a drobné rekonstrukci objektu na vlastní náklady. Vzhledem ke svému způsobu života ve squattech podstupují squatteréři určitá rizika, k nimž patří nelegální obsazení objektu, konflikty se zákonnými normami, nevyhovující sociálně hygienické podmínky. Nelegálním obýváním opuštěných domů, tzv. nabouráním, se snaží mladá generace protestovat proti nevyhovující bytové situaci. Většinou se nejedná o osoby bez přístřeší, protože squatteréři se obvykle mají kam vrátit nebo si dokáží najít jiné bytové zázemí.²⁶

Výtržnictví

Výtržnictví má mnoho podob. Obecně platí pravidlo, že není nic horšího, než neřízený dav lidí. Za všechny typy výtržnictví je možno uvést příklad potyčky fotbalových fanoušků a jejich snaha provokovat i veřejnost. Projev fanoušků je rozeznatelný podle širších kulturních vzorců. Liší se způsobem chování (fandění - pokřiky), vzezřením (decentní fanouškové v národních dresech, až po nejláznivější kostýmy a masky) a prožíváním (téměř infarktové stavy a bouřlivé afekty, které zakouší fanoušek při utkáních). Spokojenost či nespokojenost s vývojem fotbalového utkání

²⁴ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK Praha, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (duben 2009 až červen 2009).

²⁵ NEDOMA, I. *Aplikace metod sociální práce*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004, s. 44-45.

²⁶ Tamtéž, s. 44-45.

dávají fanoušci najevo svým chováním i prožíváním. Protože jde o podobné projevy všech zúčastněných, lze hovořit o chování hromadném, které má vlastní systém norem, cílů, hodnot a zákonitostí. I skupiny fotbalových fanoušků se podílejí na utváření a formování postojů, názorů a předsudků. Členství ve skupinách fanoušků působí na utváření postoje pouze do té míry, do jaké se jedinec se skupinou sám identifikuje, což v praxi znamená, že nepřebírá pasivně všechny postoje. Pokud však určitý postoj přijme, pak je připraven se podle něj chovat. Reakce na průběh utkání mohou být různé. Může se jednat o hněv, vztek, zuřivost, radost, strach, euforii - převedené do křiku, smíchu, klení, povzdychů, potlesku, utváření neopakovatelné atmosféry v hledišti. V prožitku hraje roli i časové hledisko, které je závislé na citovém stavu diváka a jeho úhlu pohledu na soupeře. Dalším vyústěním silných emocí může být konflikt nebo projevy agrese. Při fotbalovém utkání mnohdy dojde k přenosu emocí. Celý stadion prožívá ve vypjatých situacích utkání naprosto stejné emoce, což může posilovat vnímání jedince jako člena skupiny i davu, jedinec pak jedná pouze emocionálně. U fotbalových fanoušků lze zaznamenat překvapení z neočekávaného průběhu utkání, které se po pochopení události může změnit ve strach, hněv, lítost, radost podle konkrétní situace na hřišti i v hledišti. Za nejvíce rizikové se považují fotbaloví extremisté, kteří patří k nejhorším aktivitám rozvášněného davu, neboť ničí vše, co jim přijde do cesty. K těmto ničivým aktivitám používají zakázanou pyrotechniku, tyče, nože či dlažební kostky. Uvedené aktivity naplňují podstatu páčání trestné činnosti výtržnictví a dalších trestných činů.²⁷

Vandalismus

Vandalismus je destruktivní a má znaky likvidačního chování. Výraz vandalismus se vyznačuje hrubým a zbytečným ničením hodnot. Ve své podstatě nám připomíná zpusťování starověkých měst kmeny vandalů. Vandalismus má jistotu spojitost se šikanou. Má také skupinový charakter (například extremistické skupiny). Terčem vandalských počinů se mohou stát i živí tvorové. Za zvláštní podobu vandalizmu je považováno zdánlivě nemotivované ubližování zvířatům. Hrubé ničení a poškozování může také směřovat proti neživým objektům (telefonní budky, sedačky stadionů, lavičky v parku, zaparkovaná auta, převrácení náhrobních kamenů, ničení

²⁷ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchytilem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (leden 2009 až březen 2009).

drahocenných stromů...). Vandalské činy vyvolávají ve společnosti silné negativní reakce. Pro vandalismus je příznačné, že pachatelům neplyne z jejich činů žádný bezprostřední materiální zisk či užitek. Svě oběti vyhledávají mezi těmi, kteří nemohou dělat žádné problémy, jsou snadno dostupné a nemohou klást žádný odpor. Na příčiny tohoto negativního chování bývá obtížná odpověď (může se jednat o jedince s nedostatkem osobní odpovědnosti, hodnot a norem; může se ale také jednat o vyústění pocitů odloučenosti a zbytečnosti, o nudu vandalských pachatelů).²⁸

Stalking (nebezpečné pronásledování)

V poslední době můžeme zaznamenávat častější případy výskytu nového fenoménu, který je celosvětově znám pod pojmem „stalking“. Stalking je trestným činem nebezpečného pronásledování podle § 354 trestního zákoníku.²⁹ Představuje jednu z podob násilí, přičemž za hlavní znak je považována fixace pachatele na určitou osobu, která je podrobena systematickému, úpornému, nevyžádanému a nechtěnému jednání, které mnohdy nabývá i drastických podob. Podle I. Čírtkové lze stalking definovat jako specifickou formu vztahového násilí: „*Jeho základním znakem je totiž násilné a nežádoucí chování spočívající v pronikání do privátní sféry oběti, a to takovým způsobem, že u oběti vzniká důvodný pocit ohrožení*“.³⁰

2.2 Kriminalita jako závažný společenský problém

Kriminalita provází celý společenský vývoj. Kriminalita je páchaní veškerých přestupků nebo trestných činů. Kriminalitu dělíme na dětskou, kriminalitu mladistvých a kriminalitu dospělých. Dětská kriminalita je zaměřena především proti majetku, nebo jednání ve spojení s drogovou závislostí. Závažnější je kriminalita mladistvých (15-18 let). Hlavními znaky jsou násilí, opilství, výtržnictví, vandalismus, toxikomanie, prostituce a gamblerství. Kriminalita dospělých jsou přestupky a trestné činy páchané osobami nad 18 let.

²⁸ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchytilem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (leden 2009 až březen 2009).

²⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník* ze dne 8. ledna 2009 (účinnost zákona dne 1. ledna 2010).

³⁰ ČÍRTKOVÁ, I. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 225. ISBN 80-86473-86-4.

Pod pojmem kriminalita mládeže rozumíme úhrn pro společnost nebezpečných jednání, která označuje současná právní úprava jako trestné činy. U mládeže se vzhledem k její věkové struktuře, biologickým, psychickým a dalším zvláštnostem přistupuje ještě k další diferenciaci. Do této oblasti můžeme zahrnout i nejčastější jevy organizované kriminality (prodej drog, kuplířství, dětskou prostituci a pornografii).

Mezi pachateli trestných činů roste podíl dětských a mladistvých pachatelů. Kriminalita mládeže je vážným společenským problémem, kterému stát věnuje neustálou pozornost. Trestný čin, který spáchal mladistvý, se nazývá provinění. Jedná se o delikt, pro který platí posouzení provinění spáchaného mladistvým dle zákona č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže.³¹ Z kriminologického hlediska je delikvenci možno vymezit jako sociálně patologický jev, který je svým rozsahem širší než pojem kriminalita, jelikož zahrnuje i činy jinak trestné, spáchané nezletilými a trestně neodpovědnými pachateli. Může se tedy jednat o dětskou delikvenci (jednání shora uvedené, páchané dětmi do 15 let věku), juvenilní delikvenci (jednání výše uvedené, páchané mladistvými od 15 do 18 let věku), kriminalitu mladých dospělých a dospělých. Nejčastějšími trestnými činy mladých jedinců jsou kapesní krádeže, krádeže v prodejnách a supermarketech. Jelikož mladiství nejsou do věku 15 let trestně odpovědní, bývají někdy využíváni dospělými k páchání trestné činnosti (vykrádání bytů, motorových vozidel, garáží a sklepů). I malá část peněžních prostředků stačí nezletilým pachatelům k tomu, aby si díky krádežím mohli splnit své nedostupné sny. Odcizené zboží pak většinou prodávají za velmi nízkou cenu na diskotékách, v bazarech a ve výkupnách. Nejčastějším důvodem páchání trestné činnosti mládeže je co nejnaději si opatřit peníze pro své záliby, do kterých lze zahrnout vedle počítačových her také alkohol a drogy.

Preventivní činnosti trestného chování mládeže je ze strany společnosti věnována maximální pozornost. Jako nejúčinnější prostředek eliminace trestné činnosti mládeže se jeví zvýšená preventivní kontrola. Recidiva³² představuje zvláštní kategorii trestné činnosti, která je svou podstatou, následky a svými asociálními nositeli pro společnost velmi nebezpečná.

³¹ Zákon č. 218/2003 Sb. ze dne 25. června 2003, *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*. Účinnost zákona dne 1. ledna 2004.

³² *Recidiva = zpětnost, opakování, návrat. Dále k textu práce: jedná se o opakované spáchání téhož trestného činu, pro který již byl pachatel trestán.* (Kolektiv autorů. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KaM, s. r.,o., 2006, s. 285. ISBN 80-7309-347-2).

2.2.1 Příklady páchaní trestné činnosti

Krádeže

Krádeže mohou mít různou podobu. Bývají spáchány jedincem nebo skupinou, mohou být ojedinělé či chronicky se opakující. Způsob krádeže je pro posouzení závažnosti poruchy chování velmi podstatný. Mezi dětské krádeže můžeme zařadit situace, kdy dítě krade pro sebe (zde může být základem nežádoucí aktivity například potřeba něco získat, čeho nelze dosáhnout přijatelnějším způsobem); krade pro druhé (potřeba být akceptován a dosáhnout mezi vrstevníky vyšší prestiže; dítě krade pro partu (snaha udržet se v partě může souviset se sociálními normami závadové party). Odmítnutí účasti na krádeži bývá partou hodnoceno jako přestupek, který se trestá. Krádeže jsou považovány za asociální chování a jsou charakteristické záměrností jednání a nedodržováním obecně platných norem. O krádeži lze hovořit až v případě, když je dítě na takovém stupni rozumové vyspělosti, aby bylo schopno rozlišovat a pochopit pojem vlastnictví a akceptovat normu chování, která vymezuje vztah k vlastním a cizím věcem. Menší význam mají neplánované a příležitostné krádeže, zejména mladších dětí. Závažnějším signálem poruchy socializace jsou plánované a předem promyšlené krádeže, jež se obvykle vyskytují až ve starším školním věku. Mnohdy je tento typ krádeží spojen s dalšími variantami poruchového chování (například se šikanou). Jak zmiňuje Marie Vágnerová: „*Nejzávažnější jsou opakované krádeže v partě. Zloděj má podporu ostatních členů skupiny a krádež ani nepovažuje za závažné porušení norem. (Pokud dítě krade samo, bývá všemi odsouzeno, nemá žádnou podporu, a tak se spíše zafixují zábrany k opakování podobného činu). Cíl krádeže a motivace, která k jednání vedla, mohou být velmi variabilní a signalizují, jaké problémy dítě má*“.³³ Krádeže dospělých jedinců bývají komplikovanější.

V poslední době řeší vyšetřovatelé mnoho případů krádeží dat a programů, nezákonné manipulace s počítači, daty nebo programy, poškozování chráněného programu, destrukční činnosti prostřednictvím virů, krádeže dat z bankovních karet.

Příliš mladí vrahové

Spáchání trestného činu je vyústěním dispozic konkrétního člověka. Ty jsou potom součtem genetického vkladu, chemie v organismu, forem socializace, plíživých okolností, aktuálního stavu. V poslední době se neustále snižuje věk pachatelů trestných

³³ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999, s. 282-283. ISBN 80-7178-214-9.

činů. Přibývá i brutálních vražd, které páchají již jedinci v dětském věku. Za všechny kriminální případy lze uvést zcela odstrašující případ z roku 2005, kdy tři mladíci brutálně zavraždili stejně starou spolužačku. Tito dětští vrazi byli umístěni k nápravě do Výchovného ústavu v Boleticích u Děčína. Ze zprávy klinického psychologa ústavu vyplynulo, že tito násilníci neměli dostatečné morální citění, nikdo nezastavil jejich fantazie při spáchání hrozivého činu. Jedná se o příklad alarmujícího společenského problému. Vždyť v tomto ústavu je umístěno více mladistvých pachatelů, kteří již spáchali trestný čin vraždy. Hlavní příčina tohoto negativního jevu pravděpodobně pramení i z jejich nevhodné výchovy v rodině. Zkoumáním příčin a důsledků závažných negativních jevů ve společnosti se zabývá mnoho odborníků. Moderní teorie sociální kontroly se přiklání k takovému modelu chování lidí ve společnosti, který počítá s tím, že lidé, kteří jsou pevně začleněni do společnosti, mají sklon dodržovat daná pravidla. Postihy za překročení pravidel každému ukazují, jak daleko je společnost ochotna zajít v toleranci specifických záležitostí v dané době.³⁴ Pro společnost je alarmující, že je poslední dobou možno zaznamenávat stále větší nárůst agresivního chování jedinců a zvýšené míry páchání trestných činů.

2.3 Patologické závislosti

Patologické závislosti (patologie)³⁵ se stávají největším problémem současné doby. Závislost se zdá být novým masovým fenoménem, který zbavuje člověka nejprve zábran, a vzápětí poté i vůle. Závislost nemá jedinou příčinu, proto se při léčbě používá více postupů. V této souvislosti je vhodné zmínit i pojem abúzus, který ve své podstatě znamená zneužití, zneužívání, nemírné požívání například alkoholu, omamných nebo psychotropních látek a látek, které nevyvolávají závislost (antidepresiva, analgetika, vitamíny, steroidy, diuretika).³⁶ Dle odborníků však prakticky neexistuje látka, která by se nedala zneužívat.

Ještě před několika desítkami let bylo za nejrizikovější životní období považováno časně dětství, dnes je to období dospívání. Dospívající si totiž potřebuje

³⁴ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchytilem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (leden 2009 až březen 2009). Řešené téma trestných činů vraždy (u mladistvých = provinění), bylo diskutováno i s pracovníky Probační a mediační služby, Oddělení probačních a mediačních činností, Praha 5 (duben 2010 až květen 2010).

³⁵ *Patologie = obor zabývající se chorobnými jevy a pochody v organizmech.* (Kolektiv autorů. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KaM, s. r., o., 2006, s. 256. ISBN 80-7309-347-2).

³⁶ MAN, V. a kol. *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2003, s. 4.

v krátkém období vytvořit vlastní identitu, zvolit svoji stupnici hodnot, vybrat si povolání, oprostít se od rodiny, navázat dlouhodobější citové vztahy. Rizikové chování v dospívání je tvořeno třemi okruhy. Jsou to negativní jevy v psychosociální oblasti, poruchy sexuálního zdraví a toxikomanie. Mladí lidé sahají po drogách z důvodu módní záliby, zvědavosti, léčení ostychu, přizpůsobení se partě, také jako protest vůči okolnímu světu, únik od problémů, uvolnění pozitivních prožitků a zvýšení koncentrace pozornosti. Člověk, který je závislý na návykové látce, jí dává přednost před hodnotami, které pro něj byly dříve mnohem důležitější.³⁷ Závislost je obecně chápána jako problém sociální, etický, právní, trestní i zdravotní.

2.3.1 Ochranné a rizikové faktory vzniku závislosti

Dostatečným ochranným faktorem odpovědného člověka je jeho zdravé sebevědomí, stabilní sociální zázemí, víra, dobrý zdravotní stav, sociální dovednosti, adekvátní sociální vztahy a schopnost optimálně zvládat stresové situace. Dalším důležitým ochranným činitelem se stává jeho rodina. Sem patří pravidla, která by měla odpovídat věku dítěte; dále dostatek vzájemné citové vazby rodič - dítě, přiměřená péče a dohled, prostor pro kvalitní zájmy a záliby a možnost otevřené komunikace.

V oblasti ochrany proti závislostem jsou užitečná jasně stanovená pravidla, která se týkají prevence návykových látek, aktivního zapojení žáků a rodičů do aktivit školy, vstřícná atmosféra ve škole, efektivní preventivní programy, návaznost školních aktivit na kvalitní způsob trávení volného času. Mezi ochranné faktory na úrovni společnosti patří stabilní ekonomická situace, dostatek příležitostí k uplatnění při studiu nebo v zaměstnání, jasně stanovené normy a hodnoty ve vztahu k návykovým látkám, vyvážený přístup společnosti k protidrogové politice, aktivní zapojení obyvatel a organizací do prevence. Nástrojem změny jedince může být také posilování motivace, dobré vnímání sebe sama i okolního světa, dovednosti potřebné pro život a dobré sociální vztahy.

Stejně tak, jako má člověk v sobě dostatek sil odolávat závislostem, tak se v něm opačně skrývají i faktory rizikové. Může se jednat o odlišnost, poruchy chování, nízkou výkonnost, slabé sociální dovednosti, handicap, neadekvátní sociální vazby, chybné

³⁷ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s Doc. Jaroslavem Kořou z Katedry pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (listopad 2007 až květen 2008). Jedná se o odborníka na oblast sociálně patologických jevů. Ve svých publikacích a vědeckých příspěvcích se zaměřuje na zkoumání příčin a důsledků výchovných problémů u mládeže (kriminalita, drogová závislost apod.).

vnímání škodlivosti a efekt drogy, raný začátek experimentování s návykovými látkami, zvědavost. Mezi rizikové faktory na úrovni rodiny patří historie závislosti v rodině, nevhodné drogové postoje v rodině, nedostatek vzájemné citové vazby rodič - dítě, užívání drog rodiči nebo sourozenci, nejasná pravidla v rodině. Život v nevhodném společenství lidí a prostředí pak může vytvářet i mnoho rizikových okolností, které mohou usnadnit přístup k návykovým látkám (například snadná dostupnost alkoholu a drog, aktivní nabídka návykových látek, společenský stres, náhlá změna společenského klimatu, špatná ekonomická situace ve společnosti). Mezi základní faktory vzniku závislosti patří farmakologické, somatické a psychické faktory, prostředí a podnět.³⁸

2.3.2 Charakteristické znaky závislosti

Závislost poznáme, když člověk naplní alespoň tři ze šesti uvedených znaků: 1. silná, těžko zvladatelná touha po droze, 2. zhoršení sebeovládání – člověk si vezme drogu, když nechce, nebo více, než chtěl, 3. stav odvykání, 4. růst tolerance – účinek drogy se s pokračující konzumací snižuje, 5. člověk zanedbává své zájmy nebo hodnoty, 6. člověk pokračuje, přestože ví, že mu to škodí. Závislost je velmi rozšířené onemocnění a závislost na legálně distribuovaných drogách (zejména tabáku a alkoholu) je také častá, má nejméně dopady na zdraví uživatelů. Fyzická složka závislosti nutí uživatele dodržovat mezi jednotlivými užitími drogy určitý časový odstup, aby nedošlo k rozvoji stavu odvykání. Tento stav je nepříjemný, může ohrozit i život postiženého, ale odeznívá během několika dní. Jeho zvládnutí může být náročné medicínsky, ale je spíše otázkou dodržení doporučeného postupu. Psychická složka závislosti je mnohem méně ovlivnitelná. Její zvládnutí vyžaduje mnohem více úsilí, pokud není pevná vůle. Právě ona je důvodem, proč existují léčebná zařízení (například terapeutické komunity a doléčovací centra). Psychická složka bývá příčinou recidiv i po dlouhé abstinenci. Její zvládnutí může trvat mnoho měsíců či roků. Často vyžaduje zásadní změnu myšlení, vztahů, prostředí a životního stylu vůbec.³⁹

³⁸ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s Doc. Jaroslavem Kořou z Katedry pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (listopad 2007 až květen 2008). Jedná se o odborníka na oblast sociálně patologických jevů ve společnosti. Ve svých publikacích a vědeckých příspěvcích se zaměřuje na zkoumání příčin a důsledků výchovných problémů u mládeže (kriminalita, drogová závislost apod.).

³⁹ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s PaedDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče na Praze 4 (říjen 2009). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

2.3.3 Skupiny návykových látek a nelátkových závislostí

Život člověka přináší řadu událostí, které pro někoho mohou vyústit až v neřešitelný problém. Pocit prázdnoty u těchto jedinců může být naplňován způsobem, který ohrožuje jejich život; někdy bývá i začátkem k užívání návykových látek. Mezi návykové látky lze zařadit drogy, alkohol, nikotin. Může se také jednat o návykové patologické náruživosti (závislosti na hazardních hrách, na televizi, na internetu a počítačových hrách, na mobilním telefonu či zařízení pro virtuální realitu). Ve výčtu závislostí nesmí chybět ani závislost na práci, jídle a sexu.

Drogová závislost

Drogy jsou pro člověka i společnost velmi nebezpečné. Pojem „droga“ chápeme jako omamnou či psychotropní látku. Můžeme ji definovat dvěma hlavními znaky. Prvním znakem je psychotropní efekt (ovlivňuje nebo mění vnímání a prožívání reality), druhým znakem je schopnost vyvolat závislost (nezbytný prvek pro posouzení, zda se jedná o drogu). Účinky drogy se dělí do 3 základních skupin: 1. tlumivé látky (narkotické), které vyvolávají útlum nervového systému; 2. stimulační látky, které zvyšují aktivitu duševní i tělesnou; 3. halucinogeny (psychedelika), které mohou vyvolat asi nejvýraznější změnu vnímání reality. Drogy se dělí na měkké a tvrdé. Měkké drogy působí pozvolna, nevyvolávají závislost. Tvrdé drogy vyvolávají závislost.

Drogová závislost je klasifikována jako nemoc. Pro nemocného člověka bývá tak silná, že se jedinec soustřeďuje pouze na jednu činnost, a to, jak si opatřit drogu a jak se vyhnout nepříjemnému procitnutí z fantastického světa do světa reality. V životě lidí někdy dochází k případům, že se napojují na nevhodné přátele a ztotožňují se s jejich kulturou. Jejich zkušenosti s návykovou látkou se pak většinou pojí s problémy skupiny, celé jejich osobnosti a ztrátou kvalitních zájmů. Závislý člověk již nemá pevnou vůli tuto závažnou životní situaci změnit. U těchto nemocných lidí můžeme pozorovat podrážděnost, úzkostné stavy, nesoustředěnost. Často také mívají poruchy paměti, deprese, konflikty či projevy agresivity. Závislí lidé si shánějí peníze na drogu všemi možnými způsoby. Mnohdy tak dochází k jejich problémům se zákonem. Závažné obtíže nastávají v případě ztráty sociální jistoty (ubývání přátel, nucený odchod ze školy); dále pak ze zdravotních důvodů (např. onemocnění žloutenkou, aktivace latentní psychózy, rozvoj paranoidního syndromu atd.). Dostavují se také potíže psychopatologické (postupná ztráta sebeúcty, nepříjemně prožívané konflikty v rodině,

pocity viny). Tito lidé potom prožívají jedno z nejobtížnějších období svého života. Jedinou záchranou pro drogově závislé jedince je cílená pomoc ve formě terapie a pobytu v ústavní léčbě. Ústavní léčba má největší naději na efektivní spolupráci, a tím i výsledky úspěšné léčby pomocí léčebného, rehabilitačního a resocializačního působení na specializovaných pracovištích, která jsou zaměřena na pomoc lidem ohrožených drogou. Nedílnou součástí práce s klienty je hledání cest k odpovědnosti za jejich zdravý vývoj, důvěru ve vlastní sílu a schopnosti.⁴⁰

Závislost na alkoholu

Alkohol provází lidstvo snad po celou dobu vývoje člověka. Závislost na alkoholu můžeme považovat za negativní jev ve společnosti. V nepřiměřené míře je alkohol škodlivý a zatěžuje celkově organismus. Působí na centrální nervový systém, který všeobecně tlumí, přestože díky uvolnění po užití se alkohol považuje za životabudič. Už v malém množství jsou patrné jeho účinky na rychlost reakcí, koordinaci pohybů, úsudek, rozhodování. U alkoholiků dochází ke vzrušeným emocionálním projevům a agresivitě, která se může projevit až v surových a krutých násilných činech. Psychická porucha se u alkoholika může objevit jako součást abstinčního syndromu nebo jako potíže přicházející v průběhu chronického pití (vztahovačnost, podrážděnost, žárlivost, závažné poruchy paměti, alkoholická demence při postupném odumírání mozkových buněk, těžká deprese se sebevražednými sklony). Obzvláště nebezpečný je alkohol v kombinaci s jinými tlumivými látkami. Působením alkoholu dochází ke škodám u jednotlivců i ve společnosti. K nejčastějším příčinám smrti souvisejícími s alkoholem, patří úrazy, dopravní nehody, násilná jednání, jaterní a nádorová onemocnění, také závislosti. Po dlouholeté konzumaci alkoholických nápojů vznikají alkoholické psychózy. Odborníci tvrdí, že alkoholik má šanci na vyléčení až v momentě, když se dostane na pomyslné dno a odrazí se zpět ke své záchraně. Ve vztahu k alkoholu jsou mladiství považováni za dominantní rizikovou skupinu. Příčiny vzniku alkoholizmu lze nalézt v nedostatku vhodných identifikačních vzorů, nedostatečném vytváření životních jistot, nevhodném životním stylu rodiny a konzumaci alkoholu u rodičů. Lékaři tvrdí, že vliv alkoholu na děti a mládež přináší vážnější důsledky než na dospělou populaci. Z celkového pohledu se zdá, že naše společnost má vysokou toleranci k alkoholu. Funkce alkoholu je lidmi považována za

⁴⁰ BRICHČÍN, M. a kol. *Mládež – drogy – společnost*. In: VOTATOVÁ, M.: *Průvodce drogovou kariérou dospívajících*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997, s. 113-119. ISSN 0862-4461.

potřeby: fyziologickou (nápoj), psychickou (dává zapomenout), rituální (oslavy), sociální (vyjádření pohostinnosti, navázání kontaktu), ekonomickou (společenský byznys).⁴¹

Závislost na tabáku (nikotinizmus)

Nikotinizmus je nejrozšířenější toxikomanie na světě. Známe tyto typy kuřáků: příležitostné, pravidelné, návykové a skupinu toxikomanie (psychická i fyziologická závislost), která se také vyznačuje abstinčním syndromem. Tabák obsahuje karcinogenní látky, které člověku škodí a projevují se nemocemi. Kuřák si zkracuje život v průměru o 5 let. Organismus u žen je citlivější než u mužů, nejcitlivější je však organismus u dětí. Na konci devadesátých let zaznamenala společnost zvyšující se trend počtu mladistvých kuřáků. Za zmínku stojí fakt, že v poslední době převládá vyšší počet dívek, které se stávají závislé na nikotinu. Někteří 15letí (převážně dívky) kouří denně 40 až 50 cigaret. V okamžiku předávkování dochází ke zvracení a špatné náladě. Náklady na léčení zcela převyšují příjmy tabákových výrobců. Současné zprávy přinášejí pozitivní informace o tom, že z důvodu snížení dostupnosti cigaret dochází k mírnému poklesu dětských kuřáků (od 1. ledna 2006 vešel v účinnost protikuřácký zákon č. 379/2005 Sb., ze dne 19. srpna 2005, o opatřeních k ochraně před škodami působenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami a o změně souvisejících zákonů). Sestupný trend kuřáctví ovlivňuje i moderní postoj k fenoménu nekuřáctví a změna životního stylu. Alkohol i tabák jsou průchozí drogy, po kterých většinou nastupuje abúzus (nadměrné užívání) další drogy.⁴²

Patologické hráčství (gamblerství)

Význam hry je takový, že má hráči uvolnit jeho tvůrčí potenciál a sloužit mu k duševní relaxaci. V momentě, kdy se hráč přestává racionálně a svobodně rozhodovat o dalším průběhu hry, dochází zákonitě ke zvratu a zásadní proměně vztahu hra vůči hráči. Hra pak hráče zcela pohltí, stává se pro něj vášnivým bažením, neodbytným a neovladatelným nutkáním ve hře pokračovat. Hra poté ztrácí většinu svých pozitivních atributů a funkcí. V této době se již gambler stává chorobně závislým na hře, ztrácí veškerou schopnost sebekontroly. Lidé trpící touto poruchou mohou riskovat

⁴¹ NEŠPOR, K. *Jak překonat problém s alkoholem vlastními silami*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996, s. 5-47.

⁴² NEŠPOR, K. *Prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: BESIP MV, 1994, s. 3-24.

zaměstnání, velmi se zadlužit a porušovat zákony (jen, aby získali peníze nebo unikli z placení dluhů). Do těchto návykových impulzivních poruch lze zařadit i hráčskou kategorii sázení a rulety. V zásadě platí, že se muži častěji stávají patologickými hráči než ženy. Začínají s hraním zpravidla už jako adolescenti. Při sázení pocítují až manickou rozjařenost. Ženy začínají s hráčstvím většinou až ve zralém věku. Rizikovou skupinou jsou také žáci základních škol nejvyšších ročníků s podprůměrným prospěchem (v převaze se jedná o chlapce).

Stadium gamblerství lze rozdělit na tři fáze: 1. první kontakt (sny o výhře), 2. zvyšování frekvence (větší touha vyhrávat, snaha o vrácení peněz, které prohrál), 3. fáze je vrcholná (již syndrom závislosti, izolace, hledá viníka, někdy dochází i k sebevraždě). Abstinenční syndrom u patologického hráčství se vyznačuje úzkostí, zvýšenou impulzivitou, násilím, vysokým egoizmem, sebeuspokojením, ztrátou souvislostí se vztahy. U patologického hráčství se v období závislosti na hrách neustále opakují fáze výher, prohrávání, fáze zoufalství a beznaděje. Závislému jedinci hra přináší vzrušení, a proto většina hráčů ve své euforii výhru ihned vsadí. Důsledkem této závislosti je nutková potřeba hru opakovat a věnovat jí veškerý volný čas. Z tohoto důvodu nastávají vážné problémy (u dětí horší prospěch a rozpad sociálních kontaktů – škola, kamarádi, rodina). Psychická závislost vyvolává nervozitu, abstinenční příznaky, nemoci, též závislosti na alkoholu. Kumulace všech uvedených jevů (i zvýšená potřeba peněz na hru) nutí závislého člověka k následnému páchání kriminálních činů. Co však je na tomto smutném příběhu nejhorší, jsou jeho, na dlouho rozvrácené mezilidské vztahy. Výherní automaty jsou umístěny v restauracích. Ke gamblerství se tudíž váže i popíjení alkoholu. Je alarmující, že třetina 16letých mladých lidí má již zkušenosti s hazardní hrou. Statistiky ukazují, že zhruba pětina gamblerů mělo otce rovněž patologickým hráčem. Přibližně toto platí o ženách a jejich matkách. Vysoké procento gamblerů má rodiče závislé na alkoholu či návykových drogách. Mladistvý patologický hráč bývá většinou nezralý a neschopný se o sebe sám postarat. Pokud rodiče zjistí, že má jejich dítě problém s hazardní hrou, mají mnoho možností ke změně jeho chování. Efektivními výchovnými postupy lze dítě přivést zpět do reality. Doporučuje se mu stanovit pevná rodinná pravidla, a tím mu vnést pořádek do jeho finančního hospodaření. U hazardního hráče je také nutné změnit jeho životní styl, kontrolovat mu program k předcházení nudy, odpoutat ho od nevhodné společnosti a posilovat jeho sebevědomí. Není výchovné problém skrývat, trvat na racionálním vysvětlení, fyzicky problémového jedince trestat. Naopak je nutné nenechat se vydírat jeho obvyklým vyhrožováním.

Rodina by měla jednotně postupovat ve výchovných metodách, racionálně překonávat zátěžové období a spolupracovat s léčebnými zařízeními, se školou, případně i s dalšími institucemi. V případě, že rodiče sami nezvládnou řešit vážný problém dítěte, je vhodné vyhledat profesionální pomoc.⁴³

Závislosti na internetu, počítačích a počítačových hrách, psychogenní poruchy příjmu potravy

Internet

Od vynálezu knihtisku v roce 1447/1448 (Johann Gutenberg)⁴⁴ uběhlo mnoho času (*názor: knihy mají trvalé kouzlo, můžeme je označit jako první záznamové médium vzdělanosti*). Současná doba si žádá znalost informačních a komunikačních technologií. Internet nám přinesl neomezené možnosti produkovat, šířit, ukládat a zpracovávat informace (*názor: přirozené změny vývoje lidské společnosti, nový charakter časoprostoru virtuální reality, nutná počítačová gramotnost, deficit komunikace, posunutí sociálních norem*). Internet je ve své podstatě ohromující prostředek, který může přispívat k celkovému rozvoji člověka a k získávání důležitých informací. Je úžasné, že se můžeme s pomocí internetu ocitnout „v okamžiku tady a teď“, a mít informace až z druhého konce světa. Celosvětové propojení sítě je jednoduché, schopné zasáhnout širokou škálu lidí, přináší nepřehledné množství informací. Účinky internetu jsou jak pozitivní, tak mohou být i negativní. Proto je vhodné, abychom si kvalifikovaně dokázali získané informace vybírat a třídit, protože údaje na internetu nemusí být vždy přesné a zaručené. V posledních letech lze zaznamenávat u více lidí znepokojující jevy závislosti na internetu. Dynamika v oblasti nových informačních a komunikačních technologiích je obrovská, až nedomyslitelná. Svým způsobem nám však tyto technologie stále více zasahují do našeho soukromí. Nabízí se otázka: „Nestává se pro mnoho jedinců toto prolomení převratné vzdálenosti bližší, a naopak blízké vztahy vzdálenější?“.

Počítače a počítačové hry

Počítač by měl člověku sloužit k celkovému rozvoji. V současné době se vede řada diskuzí i o rozměru škodlivosti počítačů a počítačových her na lidskou psychiku. Jedná se o poměrně nový fenomén, který si žádá další posudky. Dle odborníků však

⁴³ NEŠPOR, K. *Jak překonat problém s hazardní hrou*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1993, s. 3-29.

⁴⁴ Kolektiv autorů. *Všeobecná encyklopedie...*, c. d., s. 322.

největší riziko spočívá v jevech, které probíhají při hraní her. V případě, že hry na počítači hraje dítě, a to nekontrolovatelně, může docházet k chybnému chápání násilného chování hrdiny jako možný způsob řešení problémových situací. Dítě zcela nedokáže posoudit agresivní chování hrdinů. Může tuto hru chápat jako chování morálně ospravedlnitelné, protože si oběť toto jednání zaslouží. Prostřednictvím těchto hrdinů uspokojuje své vnitřní potřeby po uznání, síle a moci. Za zvlášť nebezpečné hry lze tedy považovat ty, které představují svět s odlišnými pravidly a vzorci jednání, než jsou běžné v reálném životě. Násilí v počítačových hrách může vést k znečitlivění vůči agresivitě a k přijetí agresivního chování. Počítačové hry ve své podstatě prezentují modely chování a předvádí, jak řešit určité situace. Svým obsahem některé z nich nabízejí symbolické agresivní vzory, které vybízejí k napodobení. Dítě mnohdy nedokáže rozlišit mezi reálným světem a hravým světem, tzv. kybernetickým prostorem. Rozlišit hranici mezi koníčkem, zvýšeným užíváním a závislostí, je velmi obtížné, už i proto, že na počítači nevzniká závislost fyzická, ale psychická. Příčinou závislosti na počítačových hrách bývá často nedostatek pozornosti rodičů, vzpírání se rodičovským zákazům hraní a neschopnost dodržovat časový limit určený rodiči.⁴⁵

Psychogenní poruchy příjmu potravy

Poruchy příjmu potravy jsou svým způsobem módní záležitostí. Tato porucha má velice blízko k problému pojetí vlastního těla, tělesné a duševní pohody či sociálního a emocionálního fungování. Mimo jiné je pro poruchy příjmu potravy také typické nepřiměřené snižování váhy. Jídelní poruchy mentální anorexie a mentální bulimie jsou onemocnění, která mají mnohé společné rysy. Především se jedná o poruchu myšlení a jednání ve vztahu k jídlu a k proporcím vlastního těla. Dívky trpí těmito onemocněními častěji než chlapci. Pro nemocné lidi s mentální anorexií je typický chorobný strach z tloustnutí (omezování se v jídle, až odmítání jídla). Tito nemocní lidé řeší své problémy i opačným postupem - rychlou konzumací velkého množství potravy v malých časových intervalech, která je ukončena úmyslným a vyvolaným zvracením. U těchto jedinců se objevuje depresivní nálada a sebeodsuzování. Neustálé zabývání se jídlem (jeho nakupováním, konzumací a zvracením) vede v důsledku k narušení dosavadních sociálních kontaktů. Příčiny těchto onemocnění jsou individuální, rodinné

⁴⁵ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s PaedDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče na Praze 4 (říjen 2009). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

a sociokulturní. Typické individuální rysy osobnosti jsou například touha po dokonalosti, snaha přizpůsobit se očekávání druhých lidí, chudší vyjadřování emocí. Mezi rodinné faktory, které ovlivňují vznik onemocnění, patří především výchova orientovaná na výkon nebo výchova nadměrně ochraňující, kontrolující, problematický vztah s rodiči, přehnaná zaměřenost jednoho z obou rodičů na tělesnou hmotnost (jídlo a jeho omezování je doma častým tématem). Ze sociokulturních vlivů vystupuje do popředí touha po štíhlosti, kterou určují módní trendy. V současné době se klade přehnaný důraz na kult těla. Ze všech stran na nás útočí obrázky nepřírozeně krásných mladých lidí, kteří žijí své nadzemské životy, zcela šťastni a bez problémů. A to může být i jedna z příčin, proč mladí lidé tento obraz dokonalosti vnímají jako skutečnost a chtějí se těmto svým idolům zcela přizpůsobit. Tyto jejich domněnky jim mohou způsobovat i mnoho psychických či fyzických problémů. Když člověk racionálně uvažuje a posuzuje život s nadhledem, může dojít k závěru, že se nikdy nelze trefit do ideálu člověka. Je to podobné jako s módou tetování. Později tito lidé litují svých činů, které na sobě spáchali. Léčba nemocných s poruchami příjmu potravin je obtížná a zdoluhavá. Nejčastější formou léčby, zejména u mladších pacientek, je hospitalizace (obvykle na psychiatrickém nebo dětském oddělení). Cílem léčby by měla být změna prožívání. Nezbytná je také terapeutická práce s celou rodinou.⁴⁶

Dílčí shrnutí

Sociálně negativní jevy a kriminalita představují závažný problém ve společnosti. Mezi deviatní chování jedinců lze zařadit například agresivní chování, šikanu, záškoláctví, squatterství, výtržnictví, vandalizmus, stalking. Kriminalita je páchaní veškerých přestupků nebo trestných činů. Trestními sankcemi jsou tresty a ochranná opatření. Každý druh trestné činnosti nese určitou dávku společenské nebezpečnosti. Probační úředníci vykonávají dohled nad pachatelem v souladu s vytvořeným probačním plánem. Nejčastěji se řeší trestné činy vloupání, krádeže, ublížení na zdraví, ohrožení pod vlivem návykové látky, šíření toxikomanie, týrání, ekonomická a počítačová kriminalita. Je znepokojující, že v současné době přibývá stále mladších jedinců, kteří se dostávají do konfliktu se zákonem. Stát a příslušné složky věnují zcela mimořádnou pozornost oblasti soudnictví nad mládeží a prevenci sociálně negativních jevů. Současným velkým

⁴⁶ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s PaedDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče na Praze 4 (říjen 2009). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

problémem ve společnosti jsou patologické závislosti. Mezi návykové látky patří drogy, alkohol, nikotin; dále závislosti na hazardních hrách, internetu, mobilním telefonu, jídle, práci, sexu. Závislosti jsou nebezpečné v tom, že nemají jedinou příčinu. Zbavují člověka nejprve zábran, vzápětí poté i vůle. Závislosti jsou obecně chápány jako problém sociální, etický, právní, trestní i zdravotní. Dostatečným ochranným faktorem odpovědného člověka je jeho zdravé sebevědomí, stabilní sociální zázemí, víra, dobrý zdravotní stav, sociální dovednosti, adekvátní sociální vztahy a schopnost optimálně zvládat stresové situace. Ohrožení řádného vývoje jedince v první řadě vychází ze samotného stavu životního prostředí, vývoje z pohledu demografických ukazatelů, společenského prostředí, technizace a morálního stavu společnosti. Mnoho odborníků z řad kriminalistů, sociologů, sociálních pedagogů, psychologů a lékařů se shodují na tom, že k předcházení těchto negativních jevů je nutná cílená preventivní kontrola výchovy.

3. Systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů

Problematika sociálně negativních jevů se úzce vztahuje ke společenským podmínkám. Tyto faktory souvisí s mravním chováním jedinců a se změnami pořadí jejich životních hodnot. Důležitým prostředkem ochrany před negativními vlivy ve společnosti jsou účelné, efektivní a včasné metody preventivních aktivit.

3.1 Právní kontrola kriminality obecně

Trestný čin⁴⁷ je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále viz trestní řád).⁴⁸ Trest je jedním ze základních výchovných prostředků, jehož cílem je vytýčit pro jedince normy a hranice sociálního chování a jednání, které jsou standardní pro určitou společnost. Pokud někdo spáchá trestný čin, měl by následovat trest. Pouze formou systému sankcí však nelze účinně chránit společnost před delikventními jedinci. Je přece dostatečně známo, že násilí plodí zase jen násilí. Nejúčinnějším prostředkem, kterým lze regulovat kriminalitu, je účinná resocializace delikventů, která je zacílená na změny v jejich chování a na vytváření podmínek pro jejich opětovné začlenění do společnosti. Definice účelu trestu dle zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění p. p. zní: „*Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působil výchovně i na ostatní členy společnosti. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost...*“.⁴⁹ Vznik recidivy ovlivňuje celá řada příčin, podmínek a faktorů, které obecně působí na kriminalitu. Na mladé jedince mohou negativně působit tyto faktory: nevhodné rodinné prostředí, problémoví kamarádi ze školy, obtíže socializačního procesu, vliv alkoholu a jiných toxikomanií, nepříznivý vliv prostředí, závadové vrstevnické party, nevhodné využívání volného času.

Kontrolou kriminality se rozumí úsilí státu i společnosti o udržení delikvence v určitých přijatelných mezích, nebo o její omezování. Kontrola kriminality klade důraz

⁴⁷ Trestný čin, jehož stupeň nebezpečnosti je pro společnost nepatrný, není trestným činem, i když vykazuje znaky trestného činu. Aby se jednalo o trestný čin, je třeba naplnit skutkovou podstatu úmyslného zavinění (není-li uvedeno v trestním zákoně výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti). Dále viz zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ve znění p. p., ze dne 8. ledna 2009 (účinnost zákona dne 1. ledna 2010).

⁴⁸ Dále viz trestní řád: Zákon č. 207/2011, *o trestním řízení soudním (trestní řád)*, ze dne 8. června 2011, ve znění p. p.

⁴⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ze dne 8. ledna 2009 (účinnost zákona dne 1. ledna 2010).

na vzájemnou vyváženost represivní (trestnou činnost potlačující) a preventivní (trestnou činnost předcházející) strategie. Jak zmiňuje Ivana Zoubková: „Právní kontrola zahrnuje činnost státních institucí aplikací práva. Cíle a prostředky společenské kontroly kriminality pomocí trestního práva určuje trestní politika“... „úkolem trestní politiky je vypracovat pro legislativu doporučení a návody, umožňující optimálně upravit zejména definici trestného činu (kriminalizace, resp. dekriminalizace), sankční systém, trestní řízení a výkon sankcí (trestů a ochranných opatření)“... „preventivní kontrola zahrnuje opatření ekonomické, sociální, školské apod., zahrnuje politiku sociálních a institucionálních změn, zahrnuje činnost všech článků politického systému (tedy daleko za rámec tradiční činnosti policie a justice), které jsou zaměřeny proti trestné činnosti, ale i proti dalším protisociálním jevům“.⁵⁰ Právní kontrola kriminality vychází z mnoha opatření státu k protiprávním činům jedinců. V těchto případech řeší právní normy účel a důsledky trestu, optimální hranici a podskupiny věku mládeže (do kterých lze mládež dále rozdělovat podle stupně vývoje osobnosti a schopnosti uvědomovat si nebezpečnost kriminálního charakteru jejich jednání). V této souvislosti se ve společnosti vede polemika nad minimální věkovou hranicí trestní odpovědnosti mládeže.

Ochranné přístupy státu zabraňují opakování delikventního jednání. Všechna sankční opatření, která jsou uplatňována v současném trestním právu vůči pachatelům,⁵¹ jsou jednoznačně zamýšlena jako vědomý výchovný zásah společnosti do negativního vývoje delikventních jedinců. Jak uvádí Bohuslav Hanuš: „Pokud jde o profil pachatelů, lze konstatovat, že těžiště páchání trestné činnosti se bohužel přesouvá do stále mladších věkových skupin. Mezi pachateli se daleko častěji objevují osoby s dosud čistým trestním rejstříkem, které podle dřívějších kritérií nebyly považovány za kriminálně rizikové. Vycházejí z nejrůznějších společenských vrstev. Jistě zde hrají svou podstatnou roli faktory, jako je bezvýchodnost perspektivního náhledu na budoucí život“.⁵² Nejdůležitější význam sociální práce s delikventními jedinci spočívá v účinných preventivních přístupech k zamezení sociálně negativních jevů.

⁵⁰ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 45. ISBN 80-86473-08-2.

⁵¹ Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ze dne 8. ledna 2009 (účinnost zákona dne 1. ledna 2010).

⁵² HANUŠ, B. *Primární základy penologie*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005, s. 5-6, 54. ISBN 80-86723-14-3.

3.1.1 Opatření k protiprávním činům

Účelem ukládání výchovných, ochranných a trestních opatření je zájem vytvořit pachatelům vhodné podmínky pro jejich zdravý, sociální a duševní vývoj, současně je chránit před dalšími škodlivými vlivy. Sankce mladistvých a dospělých pachatelů se zásadně liší. Vyplývají z obecně nižší rozumové a mravní vyspělosti a nezralosti, z trestní odpovědnosti mladistvého. Tyto aspekty mají vliv na způsob řešení důsledků deliktu spáchaného mladistvým. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění.⁵³ Velký důraz při péči o mladistvé vězně je kladen na vzdělávání odsouzených. Trestní opatření, uložené podle zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže, v návaznosti na trestní zákon, dále vzhledem k okolnostem případu, osobě i poměrům mladistvého, musí napomáhat k vytváření vhodných podmínek pro další fyzický i psychický vývoj mladého člověka.⁵⁴

Konkrétní typy sociálně výchovných zařízení, která spadají pod jednotlivá ministerstva:

Ministerstvo práce a sociálních věcí (střediska sociální pomoci, ústavy sociální péče, centra denních služeb, sociální poradenství, dětské domovy).

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (školská zařízení ústavní a ochranné výchovy, diagnostické ústavy, střediska výchovné péče, výchovné poradenství).

Ministerstvo spravedlnosti (probační a mediační služba, výchovné ústavy - nad 15 let, nápravná zařízení).

Ministerstvo zdravotnictví (rehabilitační centra, dětská centra, psychiatrické léčebny, protialkoholní centra, léčebny se školou).⁵⁵

3.1.1.1 Výchovná opatření

Problematika, která souvisí s komplexní péčí o jedince s poruchami chování je natolik závažná, že její obcházení nebo opomíjení by mohlo být počátkem velkých problémů ve společnosti. Výchovná opatření mohou být v případě mladistvého jedince uložena k dosažení účelu zákona při upuštění od trestního opatření nebo od podmíněného upuštění od trestního opatření. Těmito výchovnými opatřeními jsou

⁵³ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ze dne 25. června 2003 (účinnost zákona dne 1. ledna 2004).

⁵⁴ <http://www.pmscr.cz> (Probační a mediační služba ČR) – [cit. 2010-07-07].

⁵⁵ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004, s. 360-373. 323-324. ISBN 80-7312-038-0.

dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou.⁵⁶

Výchovné poradenství

Výchovné poradenství v tom nejobecnějším slova smyslu znamená systematickou, institucionalizovanou a odbornou službu jedincům, skupinám nebo institucím. Pomáhá řešit specifické životní problémy klientů. Poradenství se jako plně profesionalizovaná činnost a společenská instituce zformovalo na počátku 20. století. Rozmachu dosáhlo po druhé světové válce, kdy nahradilo dosavadní individuální předávání zkušeností mezi jednotlivci. Komunikace byla odvozená z pravidel dochovaných tradic. Poradenskou činností se zabývají profesionální odborníci s teoretickými i praktickými znalostmi. Jejich působení se uskutečňuje v poradnách, ústavech a dalších zařízeních, která jsou k tomuto účelu speciálně zřízená a vybavená. Poradenství se člení podle věku (pro děti a mládež, pro dospělé); podle počtu osob (individuální, skupinové); podle délky působení (jednorázové, dlouhodobé, trvalé) a podle poradce (odborné, laické, jiné). Pro přehlednost je vhodné uvést některé druhy poraden: pedagogicko-psychologická poradna, výchovné poradenství na základních školách, postpenitenciární a kurátorská péče, poradna pro drogově závislé, protikuřácká poradna, poradna pro postižené AIDS, krizová centra a další.⁵⁷ Vzhledem k tomu, že se na řešení poradenské pomoci podílí řada vědních oborů a disciplín, má poradenství zákonitě mezioborový a komplexní charakter.

Probační a mediační služba

Probační se rozumí především organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Probační a mediační služba též poskytuje individuální pomoc obviněnému a působí na něj tak, aby klient vedl řádný život, vyhověl podmínkám soudu nebo státního zástupce, a tím došlo k obnově právních i společenských vztahů. Probační a mediační služba současně pomáhá při odstraňování

⁵⁶ Zákon č. 383/2005, kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., *zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, ze dne 5. února 2002 (účinnost zákona dne 1. července 2002). Dále viz: Vyhláška č. 438/2006 Sb., vyhláška, kterou se upravují *podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních*.

⁵⁷ JILČÍK, T. a kol. *Sociologie II. Úvod do problematiky sociálně patologických jevů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 1999, s. 58-59.

následků trestného činu poškozeným a dalším osobám dotčeným trestným činem. Probační a mediační služba věnuje zvláštní péči mladistvým obviněným a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých. Probační a mediační služba se podílí na prevenci trestné činnosti. Probační úřad také pracuje v součinnosti s orgány sociálního zabezpečení, školami a školskými zařízeními, poskytovateli zdravotních služeb, s registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi, zájmovými sdruženími občanů, s nadacemi a dalšími institucemi sledujícími humanitární cíle.

3.1.1.2 Ochranná opatření

Ochrannými opatřeními jsou ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova. Ukládání ochranné výchovy upravuje zákon o soudnictví ve věcech mládeže.⁵⁸ Podmínky pro uložení ochranného léčení a zabránění věci jsou upraveny v trestním zákoně. Ochranné léčení nelze uložit vedle zabezpečovací detence. Zabezpečovací detence se vykonává v ústavu se zvláštní ostrahou, v součinnosti s léčebnými, psychologickými, vzdělávacími, pedagogickými, rehabilitačními a činnostními programy.⁵⁹

Ochranná výchova je definována trestním zákoníkem,⁶⁰ má účel zejména preventivní, izoluje a resocializuje delikventy, kteří se dopustili společensky nebezpečného činu. Soudy před ukládáním ochranné výchovy upřednostňují nařízení ústavní výchovy. Ochrannou výchovu lze mladistvému uložit v případě, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno (nedostatek řádné výchovy v jeho vlastní rodině, nebo v rodině, ve které žije); také v případě, že dosavadní výchova mladistvého byla nějakým způsobem zanedbána. V případě výkonu ústavní a ochranné výchovy dětí s vážnými poruchami chování zajišťují péči výchovné ústavy. Podle legislativních opatření se může ústavní výchova naříditi dítěti, které rodiče zanedbávají po stránce výchovné, citové, materiální i hygienické. Obec s rozšířenou působností má podle platných předpisů možnost navrhnout ústavní výchovu u dětí, o něž rodiče náležitě nepečují a žádná jiná dostupná alternativa není možná (rozhodování o ústavní výchově

⁵⁸ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ze dne 25. června 2003 (účinnost zákona dne 1. ledna 2004).

⁵⁹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ze dne 8. ledna 2009, ve znění p. p. (účinnost zákona dne 1. ledna 2010).

⁶⁰ Tamtéž.

upravuje občanský soudní řád).⁶¹ Tyto instituce jsou zřizovány podle zákona č. 395/1991 Sb., o školských zařízeních,⁶² zákona č. 383/2005 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně-výchovné péči ve školských zařízeních (dále viz Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních).⁶³ Mezi výchovné ústavy pro děti a mládež řadíme například Diagnostické ústavy pro děti, Diagnostické ústavy pro mládež, Dětské výchovné ústavy, Dětské výchovné ústavy se zvýšenou péčí, Výchovné ústavy pro mládež, Výchovné ústavy pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí.⁶⁴

Diagnostické ústavy a jejich funkce

Diagnostické ústavy jsou internátní výchovná zařízení, která z psychologického a pedagogického hlediska komplexně vyšetřují mládež s nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou⁶⁵. Mládež je zařazována do příslušných typů dětských domovů a speciálních výchovných zařízení (popřípadě do internátních speciálních škol). Diagnostické ústavy se člení na dětské diagnostické ústavy a diagnostické ústavy pro mládež. Diagnostický ústav plní úkoly diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické (v oblasti psychologické, sociální, pedagogické), organizační, metodické a koncepční. Pobyt svěřence v diagnostickém ústavu trvá zpravidla osm týdnů. V průběhu pobytu se tyto děti podrobují řadě vyšetření. Podle výsledků je pak rozhodnuto, do jakého typu zařízení bude dítě dále umístěno (či vráceno zpět do rodiny). Diagnostický ústav též poskytuje (po dobu nezbytně nutnou, nejdéle však po dobu tří pracovních dnů) péči dětem a mladistvým s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, zadrženým na útěku z jiných zařízení, popřípadě na útěku z místa dočasného pobytu či podmíněného umístění. Zákonní zástupci jsou povinni zadrženého (či zadrženu) v co nejkratší lhůtě převzít s tím, že současně nesou náklady spojené s jejich pobytem

⁶¹ Zákon č. 99/1963 Sb., *občanský soudní řád*, ze dne 4. prosince 1963, ve znění p. p., (účinnost 1. dubna 1964).

⁶² Zákon č. 395/1991 Sb., *o školských zařízeních*, ze dne 15. října 1991 (účinnost zákona dne 15. října 1991).

⁶³ Zákon č. 383/2005, kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., *zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, ze dne 5. února 2002 (účinnost zákona dne 1. července 2002).

⁶⁴ MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003, s. 155. ISBN 80-7178-771-X.

⁶⁵ Zákon č. 383/2005, kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., *zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, ze dne 5. února 2002 (účinnost zákona dne 1. července 2002).

v diagnostickém ústavu a se související dopravou. Pokud to vyžaduje zájem svěřence, navrhuje ústav příslušným orgánům jiná opatření, která směřují k jeho prospěchu (pěstounská péče, adopce). Podrobnosti o organizačním postupu diagnostického ústavu při přijímání, přeřazování a propouštění svěřenců jsou upraveny vnitřním řádem zařízení. Při propouštění svěřence do zařízení náhradní výchovné péče je důležitou součástí výstupní zprávy i návrh individuálního výchovného plánu, který je v následných zařízeních průběžně doplňován a ověřován příslušným vychovatelem, a to v půlročních intervalech. Diagnostický ústav vede evidenci svěřenců umístěných v zařízeních náhradní výchovné péče. Diagnostický ústav se vnitřně člení na čtyři pracoviště (relativně samostatná oddělení). Tvoří je pracoviště diagnostické, výchovně vzdělávací, sociální práce a záchytné.⁶⁶

Školská zařízení

Dle zákona č. 383/2005 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, probíhá preventivní výchovná péče také ve školských zařízeních, která se stávají součástí diagnostických ústavů či výchovných ústavů (mohou být však zřizována i samostatně). Tato střediska poskytují všestrannou preventivně výchovnou péči dětem a mladistvým s negativními a patologickými projevy chování. Řada studií dětského vývoje poukazuje na rané příčiny vzniku emočních poruch. Mezi nejzávažnější zátěžové faktory pro vývoj dítěte lze zařadit disharmonické rodinné prostředí, nízký sociální i ekonomický status rodiny, přítomnost různých traumatických zážitků, deprivace a různé formy týrání a zneužívání. Podmínkou přijetí do střediska je svobodné rozhodnutí klienta a souhlas jeho rodičů. Nejhlavnější úloha střediska při prevenci spočívá v rozvíjení komunikace s klientem i jeho rodinou. Těžištěm každodenní činnosti střediska je skupinová práce s klientem (či skupinou klientů). Ve střediscích jsou ambulantní, celodenní a lůžková pracoviště. Jedinec zde setrvává zpravidla dva měsíce a po dobu jeho pobytu se s ním intenzivně pracuje podle individuálního výchovně vzdělávacího plánu. Klienti, kteří selhávají i zde a pokračují v asociálních projevech, jsou posléze převedeni (na základě rozhodnutí soudů) do zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy.⁶⁷

⁶⁶ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s PaedDr. Janem Tomanem, ředitelem Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče na Praze 4 (říjen 2009). Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy.

⁶⁷ Tamtéž.

3.1.1.3 Ústavní výchova

Ústavní výchova by měla plnit funkci nápravnou a preventivní. Je alarmující, že trestné činy páchají stále mladší děti. Proto se mezi politiky, psychology, právníky, policisty i veřejností vedou značné diskuze o nutnosti snížení hranice věku trestní odpovědnosti na 14 let (případně na 12 let). K tomuto stanovisku neexistuje názorová jednota. Dle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a o změně některých zákonů se v § 2 písm. c) pro osobu mladší 15 let užívá pojmu „dítě“.⁶⁸ Dítě mladší patnácti let není ještě trestně odpovědné, a pokud se dopustí činu jinak trestného, může mu soud na návrh státního zastupitelství uložit jako opatření dohled probačního úředníka, dále zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče, anebo přímo ochrannou výchovu. K této oblasti se Petr Novotný vyjadřuje takto: *„Hranice trestní odpovědnosti byla v naší republice po desítky let rigidně zaklesnuta ke dni patnáctých narozenin, aniž by byli legislativci ochotni vzít v úvahu fakt mimořádné akcelerace fyzického a psychického dozrávání, například jen v posledních dvaceti letech“*.⁶⁹

Kdo v době spáchání činu nedovrší patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný. Ke vzniku trestní odpovědnosti mladistvého se požaduje, aby spáchal čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je vyšší než malý. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Povinnost hodnotit materiální znak trestného činu mladistvého mají všechny orgány činné v trestním řízení. Trestní odpovědnost mladistvého začíná spácháním trestného činu v den, který následuje po dni, kdy dovrší patnácti let věku a končí v den dovršení osmnáctého roku jeho věku. Podle interních

⁶⁸ Pojem „mladistvý“ je v zákoně o rodině užíván jako „mladistvá osoba“ ve věku od 15 do 18 let (dále viz: novela zákona č. 234/1992 Sb., o rodině, ze dne 29. května 1992 (účinnost zákona dne 1. července 1992), ve znění p. p.. Občanské právo vymezuje „mladistvou osobu“ jako osobu nezletilou – zletilou se osoba stává až v době uzavření manželství (dále viz: zákon č. 264/1992 Sb., občanský zákon, ze dne 28. dubna 1992 (účinnost zákona dne 1. ledna 1993), ve znění p. p.. Probační a mediační služba pojmenovává „mladistvé“ jako mladistvé pachatele ve věku od 15 do 18 let - trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění (dále viz: konzultace s pracovníky a asistenty Probační a mediační služby, péče o mladistvé pachatele provinění – duben 2010 až květen 2010). Podle Hygienické stanice Praha „mladistvé osoby“ reprezentují věkové rozložení osob ve věku od 15 do 18 let, případně do 19 let (dále viz: telefonický dotaz dne 11.05.2010). Psychologický slovník uvádí věk mladistvého jedince ve věku od 15 do 18 let - tyto jedinci jsou trestně odpovědní (dále viz: HARTL, P. *Psychologický slovník*. 3. vydání. Praha: Vydavatelství Jiří Budka, 1996. ISBN 80-9015-490-5). Všeobecná encyklopedie nazývá „mladistvé v trestním právu“ jako osoby, které v době spáchání trestného činu dovršily patnáctý rok a nepřekročily osmnáctý rok věku (dále viz: Kolektiv autorů. Všeobecná encyklopedie. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003. ISBN 80-242-1069-X).

⁶⁹ NOVOTNÝ, P. *Epidemie delikvence*. 1. vydání. Liberec: Dialog, 2006, s. 12. ISBN 80-86761-45-2.

pokynů Policie ČR⁷⁰ lze děti a mládež předvolat na policii k podání vysvětlení prostřednictvím zákonného zástupce, orgánu sociálně-právní ochrany nebo školy. Náležitosti výslechu osoby mladší patnácti let jsou stanoveny trestním řádem. Policejní orgán vypracuje zprávu o výsledku šetření kriminálního činu osoby mladší patnácti let. Zpráva obsahuje osobní údaje dítěte a jeho rodičů, popis skutku, důkazní situaci, zhodnocení osobních poměrů osoby mladší 15 let a rodiny, ve které je dítě vychováváno, včetně pohovoru s rodiči. O výsledku tohoto šetření policejní orgán informuje zákonného zástupce a školu. Zpráva se odesílá příslušné Službě kriminální policie k přijetí vlastních opatření a do údajů evidenčního systému příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí (oddělení péče o rodinu a dítě), dále krajským úřadům k dalšímu případnému výchovnému opatření.⁷¹ Trestný čin, který spáchá mladistvý, se nazývá provinění. Trestně právní pojem mladistvý je osoba ve věku od 15 do 18 let života, je již trestně odpovědná. Vývoj mladistvé osoby není zcela ukončen, proto je k tomuto přihlíženo i v trestním řízení nebo postihu za přestupek. V trestním zákoně, v § 33 písm. b) se také setkáváme s pojmem „osoba blízká věku mladistvému“,⁷² v tomto případě se jedná o polehčující okolnost při výměře trestu. Z časového hlediska se jedná o krátké věkové období mezi 18. a 19. rokem. Trestní sazby odnětí svobody, stanovené v trestním zákoně, se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. Soud též může od uložení trestního opatření upustit za podmínek, že mladistvý spáchal provinění menší nebezpečnosti činu pro společnost, činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě. Upuštěním od uložení trestního opatření se hledí na mladistvého, jako by nebyl odsouzen.⁷³ K příčinám závažných deliktů mladistvých uvádí Jiří Pilař toto: „*Nenaučili se přijímat odpovědnost za své činy. Principiálně jsou stále v opozici, vzdorují a*

⁷⁰ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Lubošem Uchytilem, příslušníkem Obvodního oddělení Policie ČR v Praze (leden 2009 až březen 2009).

⁷¹ Zákon č. 176/2007 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí*, ze dne 7. června 2007 (účinnost zákona dne 1. ledna 2008), ve znění p. p. Dále viz: Zákon č. 234/1992 Sb., *o rodině*, ve znění změn a doplňků, ze dne 28. dubna 1992, zajišťují podmínky pro výchovu, vzdělání a všestranný vývoj dětí orgány sociálně-právní ochrany ve svém obvodu, v součinnosti s rodiči, školou a jinými fyzickými a právnickými osobami. K tomu mohou podle zákona o rodině využívat napomenutí, dohled a omezení.

⁷² Pojem „*mladistvá osoba*“ koresponduje i se zákonem č. 218/2003 Sb., *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*, ze dne 25. června 2003 (účinnost zákona dne 1. dubna 2004). Uvedený zákon upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně a ukládá opatření za protiprávní činy rozhodované a výkon soudnictví ve věcech mládeže.

⁷³ Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, ze dne 8. ledna 2009 (účinnost zákona dne 1. ledna 2010), ve znění p. p.. Trestní sazby odnětí svobody stanovené v trestním zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok.

*rebelují, nerespektují společenské a právní normy. Neumí se efektivně orientovat v sociálních vztazích, s lidmi ze svého okolí převážně manipulují“...“více než 40 % z nich má problémy s užíváním drog. Téměř dvě třetiny těchto mladistvých delikventů vyrůstaly ve značně problémovém rodinném prostředí. Všichni chodili někam do školy. Nyní jsou v zařízeních pro výkon trestu odnětí svobody“.*⁷⁴

Pokud spáchá trestný čin dospělý člověk, může mu soud uložit například tyto druhy trestů: trest odnětí svobody, domácí vězení, dohled probačního úředníka, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, zákaz určité činnosti atd. Dohled nad pachatelem provádí probační úředník. Trestem odnětí svobody se rozumí nepodmíněný trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem. Nepodmíněný trest odnětí svobody se vykonává ve věznici s dohledem, s dozorem, s ostrahou, nebo se zvýšenou ostrahou.

Ve věznicích jsou využívány pedagogické možnosti, které jsou zaměřené na nácvik sociálního chování vězňů. Jsou zde realizovány výcvikové formy práce, diskuzní skupiny, skupinové poradenství, skupiny aktivního sociálního učení, skupinová psychoterapie. Kontinuální sociální péči u pachatelů trestných činů lze rozlišit na penitenciární a postpenitenciární péči. Penitenciární sociální péče je vykonávána ve věznici pro výkon vazby a pro výkon trestu. Včasná pomoc je vykonávána sociálními kurátory (pro mladistvé i dospělé) jak ve vazební věznici u obviněných, tak i po propuštění vězňů z výkonu trestu odnětí svobody (postpenitenciární péče). Poskytování péče sociálními kurátory zmírňuje důsledky výkonu vazby i trestu, předchází přetrhávání sociálních vztahů a připravuje své klienty pro život na svobodě. Těžiště práce sociálních kurátorů pro mládež a dospělé spočívá v sociálně výchovné práci s klientem a v poskytování terapeutické a poradenské služby. Na každého odsouzeného je vypracován jeho individuální resocializační program, který je zpracován pedagogem, psychologem a sociálním pracovníkem.

3.2 Preventivní kontrola sociálně negativních jevů

Základem prevence sociálně negativních jevů ve společnosti je její včasné a dlouhodobé působení. Preventivní modely úzce souvisí se schématem prevence kriminality, která zahrnuje soubor nerepresivních opatření. Veškeré aktivity, vyvíjené

⁷⁴

JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních... , c. d., s. 324-325.*

státními, veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty, směřují k předcházení páchaní kriminality a snižování obav z ní. Mezi objekty prevence patří: kriminogenní faktory (sociální prostředí, příčiny a podmínky kriminality), potenciální či skuteční pachatelé trestné činnosti, potenciální či skutečné oběti trestných činů. Na řešení této prevence existuje řada nejrůznějších názorů a přístupů: od jednoduchých návodů, přes programy prevence, které jsou realizované v rámci systému prevence kriminality, až po legislativní opatření. Mezi jednotlivými subjekty a aktivitami ústředních orgánů státní správy a orgánů územní samosprávy je nezbytná vzájemná součinnost (za podmínek zachování samostatnosti, kompetencí, odpovědnosti a rovnoprávnosti).

Cílem preventivní politiky státu je snižování míry a závažnosti trestné činnosti a zvyšování pocitu bezpečí občanů prostřednictvím nerepresivních metod a prostředků, na kterých se podílí široká škála veřejných institucí a soukromých subjektů. Komunikace s veřejností o sociálně negativních jevech a jejich příčinách je jednou z důležitých forem preventivních aktivit (ochrana před obecnou kriminalitou, osobní bezpečí i bezpečí blízkých lidí a bezpečnost sociálního prostředí, v němž žijeme). Preventivní politika eliminuje kriminogenní podmínky a kriminálně rizikové jevy. Pomáhá také obětem trestného činu. V České republice se průběžně vyhodnocuje „Strategie prevence kriminality“.⁷⁵ Jejím hlavním úkolem je omezování příležitostí k páchaní trestných činů.

3.2.1 Systém preventivních aktivit

Preventivní aktivity třídíme podle jejich rozsahu, obsahu a podle okruhů adresátů. Preventivní programy podle rozsahu rozdělujeme na individuální (rodiče působí na své dítě), skupinové (ve školách) a sociální (celospolečenské působení). Preventivní programy podle obsahu třídíme na komplexní (předcházení nebezpečí) a specifické (protidrogové, proti kouření...)⁷⁶ Podle obsahového hlediska rozdělujeme prevenci kriminality na oblasti: sociální prevence, situační prevence a prevenci viktimmnosti. Sociální prevence představuje aktivity, které ovlivňují proces socializace a sociální integrace, bývá označována jako orientovaná na pachatele. Cílem této prevence je změna nepříznivých společenských a ekonomických podmínek, které jsou považovány za zásadní příčiny při páchaní trestných činů. Rozhodující část socializace spadá do období dětství a dospívání. Většina dospělých pachatelů začíná páchat trestnou

⁷⁵ *Prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2011-06-08]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html>](http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html).

⁷⁶ *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2011-05-05]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

činnost již v raném věku. Sociální prevence je proto soustředěna na problémové lidi, s úkolem dosáhnout nápravy jejich nevhodného chování již v období před tím, než se začnou dopouštět trestné činnosti. Důležitou úlohu zde sehrávají vhodná resocializační opatření. Situační prevence vychází ze zkušenosti, že konkrétní druhy kriminálního chování se objevují v určité době, na určitých místech a za určitých okolností. Preventivní programy se zaměřují na příčiny i důsledky možnosti spáchání trestného činu. Programy usilují o minimalizaci možných rizik. Nejefektivnější ochranou omezování majetkové trestné činnosti jsou režimová, fyzická a technická ochrana. Prevence viktimmnosti se zaměřuje na pomoc obětem trestných činů. Je založena na konceptech bezpečného chování, rizika kriminogenní situace a psychickou připravenost ohrožených osob. V praxi se jedná o skupinové a individuální zdravotní, psychologické a právní poradenství, trénink v obranných strategiích a propagaci technických možností ochrany před trestnou činností.⁷⁷

Okruh subjektů preventivní politiky je široký. Kromě orgánů činných v trestním řízení (systém trestní justice – policie, státní zastupitelství, soudy a vězeňství) v ní působí i další instituce (například orgány státní správy, samosprávy, podnikatelské subjekty, zájmová sdružení občanů, církve a občané). Preventivní aktivity se uskutečňují v rámci celostátním, regionálním i místním (v každém uvedeném případě pak na úrovni primární, sekundární a terciární). Cílem preventivní politiky je zvyšování pocitu bezpečí občanů a jejich aktivní spoluúčasti na omezování příčin kriminality, snižování míry a závažnosti trestné činnosti, integrace Policie ČR do preventivních systémů (zejména na místní úrovni). Prevence kriminality je v rámci systému prevence v ČR chápána jako komplex nerepresivních sociálních a situačních opatření pomoci obětem trestných činů a zvyšování povědomí veřejnosti o metodách ochrany před trestnou činností. Prevence kriminality úzce souvisí s prevencí dalších sociálně negativních jevů, z nichž k nezávažnějším patří nejrůznější formy závislostí. Úkoly státu v prevenci kriminality jsou klíčové. Státní orgány plní úlohu zejména legislativní, metodickou, informační a částečně ekonomickou. Priority prevence kriminality směřují do dvou oblastí: do oblasti součinnosti sociální a situační prevence (zejména na místní úrovni). Do druhé aktivity náleží ty, které vedou k efektivitě preventivního systému a

⁷⁷ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminalita mládeže*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 42-47. ISBN 80-7251-070-3.

sociální politiky.⁷⁸ Podle Oldřicha Matouška: „*Nejvýznamnějším prostředkem sociální prevence je výchova dětí v rodinách a výchova dětí ve školách. Preventivně mohou působit i nevládní organizace. Vlivným nástrojem je také sociální politika státu ovlivňující systém vzdělávání, zaměstnanost, stabilitu rodiny, fungování policejního a soudního aparátu a dalších institucí zabývajících se rizikovou mládeží. Menší význam a dosah mají regionální a lokální programy pro úžeji definované skupiny rizikových dětí či rizikové mládeže*“.⁷⁹

Primární prevence

Primární prevence je zaměřena necíleně na celou společnost, občany i instituce. Pozitivně ovlivňuje hodnotové postoje dětí od nejnižšího věku, až do věku mladých dospělých. Preventivní opatření zahrnují výchovné, vzdělávací, osvětové a poradenské aktivity. Zvláštní pozornost je věnována pozitivním aktivitám způsobu trávení volného času a sportovního vyžití. Těžiště primární prevence spočívá ve výchově dětí v rodinách, školách a školských zařízeních. Primární prevence zahrnuje všechny aktivity směřující k regulaci přístupu a k cíli, aby problém vůbec nevznikl. Jedná se o taková opatření, která působí v různých liniích k zabránění sociálně negativním jevům. Jejich účelem je zvýšit obranyschopnost nezasažené části populace, aby těmto negativním jevům dokázala čelit. Primární prevence zahrnuje rovněž širší osvětu a informovanost společnosti (předcházení možných sociálně negativních jevů, včetně realizace preventivních programů a promítání naučných filmů zaměřených na návykové látky, AIDS, šikanu). Tyto aktivity je možno realizovat také pro veřejnost, ve školách či střediscích volného času.⁸⁰

Sekundární prevence

Sekundární prevence je cíleně orientovaná na jedince a rizikové skupiny. Zabývá se takovými jedinci, u nichž je vyhodnocena zvýšená pravděpodobnost, že se stanou potencionálními pachateli trestné činnosti nebo jsou tito jedinci ohroženi sociálně negativními jevy (například drogová, nikotinová a alkoholová závislost, záškoláctví, gamblerství, vandalizmus). Příčiny negativních jevů u mládeže bývají rozdílné. Při

⁷⁸ GJURIČOVÁ, J. a kol. *Katalog informací prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra – Odbor prevence kriminality, 2000, s. 6-14. ISBN 80-85821-85-0.

⁷⁹ MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence...*, c. d., s. 266.

⁸⁰ *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2011-05-05]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

zjišťování problémových situací u mladých lidí má nezastupitelné místo škola. Preventivní opatření zasahují často do sféry trávení volného času. Prevence je také zacílena na rizikové faktory rodinného prostředí, ve kterých tito jedinci prožívají své životy. Sekundární prevence může mít podobu jak poradenské, tak i ústavní péče. Jedná se o souhrn opatření, která snižují rizika a zabraňují větším důsledkům rozšíření sociálně negativních jevů. Tato prevence je orientována především na rizikovou skupinu dětí z neúplných rodin, z rodin nezaměstnaných, z romského etnika, nezaměstnanou mládež. Preventivní programy také uskutečňují specializované poradny, které své klienty léčí za použití psychiatrických a terapeutických postupů. Tradici v oblasti sekundární prevence má u nás především ústavní péče (výchovné ústavy, věznice, psychiatrické léčebny). Prostředkem kvalitnější péče o jedince s poruchami chování je postupné budování systému nových poradenských ambulantních pracovišť a terapeutických komunit. Tady může nacházet útočiště pomoci i mnoho narkomanů nebo sociálně nepřizpůsobivých lidí.⁸¹

Terciární prevence

Terciární prevence představuje resocializační opatření. Je určena k předcházení kriminální recidivě. Orientuje se na lidi, kteří již spáchali trestný čin. Jejím cílem je udržet dosažené výsledky předchozích intervencí. Preventivní schéma usiluje o odstranění recidivy kriminality a sociálně negativního jednání (například šikany, prostituce, záškoláctví, útěků z domova). Zvláštní péče je věnována oblasti nefunkčního sociálního prostředí a resocializaci (motivace ke vzdělávání a získání odborné kvalifikace, rodinné poradenství). Terciární prevence se pohybuje na hranici prevence a terapie. Může se například jednat o odborný přístup k drogově závislým jedincům, který usiluje o snížení nejhorších důsledků závislostí. Minimalizace účinků spočívá v poskytování injekčních jehel na jedno použití. Tímto opatřením lze předejít šíření žloutenky, HIV (další substitute drogy je možná formou náhradní látky).⁸² Pokud chce stát dosáhnout celkového rozvoje svých občanů, jeho úloha je postarat se o jejich bezpečnost.

Ve společnosti se uplatňuje více systémů kontroly – náboženství, morálka, výchova, právo, obyčej. Právo představuje systém normativního řízení státu a disponuje

⁸¹ *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2011-05-05]. Dostupné na [www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>](http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm).

⁸² Tamtéž.

potřebnými prostředky ke svému prosazení. Účelem trestní politiky státu je kontrola nad trestnými činy. Zahrnuje veškeré státní a společenské instituce, zařízení, činnosti, subjekty, strategie a sankce, které mají směřovat k zabránění, případně likvidaci trestné činnosti ve společnosti.⁸³

3.2.2 Organizace prevence kriminality

Stávající systém prevence kriminality v České republice má zřejmě nejbližší k preventivní struktuře ve Velké Británii. Za společné znaky lze považovat:

- a) těžiště prevence kriminality spočívá na místní úrovni - včetně zapojení maximálního počtu subjektů do preventivních aktivit (orgány státní správy, samospráva, policie, nevládní instituce),
- b) při ministerstvu vnitra jsou zřízeny centrální útvary pověřené analýzou a realizací preventivní politiky,
- c) stát poskytuje finanční prostředky ze státního rozpočtu na podporu programů prevence kriminality.

Prevence kriminality je organizována podle tří stupňů efektivního systému prevence kriminality. Rozdělujeme ji na mezirezortní, rezortní a místní úroveň.⁸⁴

3.2.2.1 Mezirezortní úroveň

Na základě vládního unesení č. 617/1993 má hlavní odpovědnost za organizaci, koordinaci, integraci a metodiku preventivních programů mezirezortní Republikový výbor pro prevenci kriminality (dále jen Republikový výbor). Předmětem jeho činnosti je vytváření koncepce preventivní politiky vlády České republiky na mezirezortní úrovni a její konkretizace na místní úrovni. Výbor současně schvaluje žádosti o dotace na projekty prevence kriminality, které předkládají jednotlivá města. Předsedou Republikového výboru je ministr vnitra, výkonným místopředsedou je 1. náměstek ministra vnitra. Členy Republikového výboru jsou zástupci jednotlivých ministerstev, dále též zástupci Nejvyššího státního zastupitelství, Policejního prezidia, Generálního ředitelství cel, Generálního ředitelství Vězeňské služby, Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, Správy služeb zaměstnanosti Ministerstva práce a sociálních věcí ČR,

⁸³ KUCHTA, J. a kol. *Kriminologie – I. část*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993, s. 115. ISBN 80-210-0616-1.

⁸⁴ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 87-108.

Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity a zástupci Rady vlády pro koordinaci protidrogové prevence.

3.2.2.2 Rezortní úroveň

Všechny rezorty se do prevence kriminality zapojují stejně intenzivně. Programy jednotlivých ministerstev vycházejí z věcné působnosti, rozšířené o konkrétní preventivní aspekty. Sociální prevencí se zabývají především Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo spravedlnosti. Programy situační prevence navrhuje zejména Ministerstvo vnitra. Návrhy a opatření k prevenci viktimmnosti (souhrn dispozic a předpokladů stát se obětí trestného činu) předkládají hlavně Ministerstvo vnitra, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvo zdravotnictví.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy – se zaměřuje především na výchovné působení školy a podporu aktivního trávení volného času, na pedagogicko-psychologické poradenství a na péči o narušenou mládež (zejména ve výchovných ústavech).

Ministerstvo práce a sociálních věcí - svoji preventivní činnost zaměřuje na rozšiřování standardní sociální práce, práci s nezaměstnanými (na úřadech práce jsou zřízena informačně poradenská střediska pro volbu povolání a zaměstnání) a podporu nevládních organizací zabývajících se aktivitami v sociální oblasti.

Ministerstvo zdravotnictví - se zaměřuje na prevenci týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání, léčbu pachatelů trestné činnosti s duševními poruchami, léčbu drogově závislých a sexuálně deviantních jedinců, pomoc obětem trestných činů (podporuje nevládní organizaci Bílý kruh bezpečí).

Ministerstvo spravedlnosti – se dotýká prevence v oblasti legislativní (garantuje trestní kodexy) a výkonné (postupně zavádí a ověřuje instituty probace a mediace: personálně probaci a mediaci zajišťují u každého krajského úřadu úředníci, kteří shromažďují podklady pro rozhodování soudů). V rámci resocializačních programů zajišťují probační úředníci právní kontrolu ve vězeňství. Úředníci Ministerstva spravedlnosti spolupracují s Institutem pro kriminologii a sociální prevenci na kriminologickém výzkumu.

Ministerstvo vnitra – činnost je nasměřována do oblasti rozvoje preventivních aktivit a zkvalitňování systému prevence kriminality na místní úrovni; úředníci ministerstva také zpracovávají metodické materiály, modelové projekty; dále zajišťují vzdělávání

pracovníků, kteří se zabývají prevencí. Ministerstvo dále spravuje dotační systém prevence kriminality na místní úrovni, informačně propojuje jednotlivé subjekty preventivní kontroly kriminality, přímo podporuje projekty občanských sdružení (například Linky důvěry, Krizové linky, Střediska pomoci ohroženým dětem...).

Mezirezortní komise pro záležitosti romské komunity je poradním orgánem vlády. Komise koordinuje všechny otázky spojené s postavením Romů ve společnosti. K jejím dalším úkolům patří tvorba koncepce v oblasti politiky státu týkající se romských komunit, návrhy rozdělování finančních prostředků na doplňkové programy na podporu romské komunity, informování a osvěta v romské komunitě o programech zacílených na tuto skupinu obyvatel, spolupráce s jinými státními orgány.⁸⁵ Rezortní orgány samosprávně iniciují a metodicky řídí orgány měst i obcí. Mezi aktivitami ústředních orgánů veřejné správy a orgány územní samosprávy je nezbytná vzájemná součinnost.

Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky – je poradním orgánem vlády. K jejím úkolům patří tvorba koncepce protidrogové politiky, dodržování stávajících zásad protidrogové politiky, vyhodnocování efektivity. Rada nese odpovědnost za mezinárodní spolupráci České republiky v problematice drog (podílí se též na koncepci programu protidrogové politiky a přiděluje finanční prostředky na protidrogovou politiku).

3.2.2.3 Místní úroveň

Těžiště systému preventivní kontroly je soustředěno na místní úroveň, neboť má ve své podstatě nejbližší k problémům jednotlivých lidí. Města a obce se z titulu svých pravomocí zabývají řešením problémů a kriminogenních situací rizikových jedinců a skupin. Řeší také opatření proti jednotlivým druhům trestné činnosti, současně pomáhají i obětem trestných činů. Odpovědnost za realizaci preventivních opatření měst a obcí nesou obecní zastupitelé (dále jen Zastupitelé), v čele se starostou. Na kriminalitu, která je páchána v těchto lokalitách, může obecní zastupitelství preventivně reagovat obecně závaznými vyhláškami (za účelem ochrany bezpečnosti, zdraví a majetku občanů lze situace řešit zákazem určitých činností). Pokud se Zastupitelé rozhodnou, že se budou prevenci kriminality věnovat dlouhodobě a systematicky, mohou tyto aktivity realizovat prostřednictvím programů prevence.

⁸⁵ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie a prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Armex Publishing, 2004, s. 88-90. ISBN 80-86795-05-5.

Republikový výbor pro prevenci kriminality (dále jen Republikový výbor) vypracovává metodiku tvorby preventivních programů, která zahrnuje tyto fáze:

1. fáze vytvoření institucionálních předpokladů (usnesení obecního zastupitelstva, vytvoření komise pro prevenci kriminality při obecní radě),
2. fáze přípravná (analýza bezpečnostní situace),
3. fáze tvorby preventivních programů (jejich schvalování obecním zastupitelstvem, předložení Republikovému výboru),
4. fáze realizace preventivních programů.

Při Republikovém výboru byla zřízena komise pro výběr Programů prevence kriminality na místní úrovni k poskytování finančních prostředků. V komisi pracují zástupci Ministerstva vnitra, Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva obrany, Ministerstva zdravotnictví a zástupce Ministerstva pro místní rozvoj. Dále zde pracují zástupci Policejního prezidia, Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky, Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity a Institutu pro kriminologii a sociální prevenci. Činnost sekretariátu zajišťuje odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra.⁸⁶ Města či obce zasílají své žádosti o schválení preventivních projektů Republikovému výboru. Finanční zdroje jsou pro zahájení programu prevence nezbytnou podmínkou (rozpočet obcí, finance místních institucí, nestátní a podnikatelské zdroje). Ve městech, která jsou zapojena do komplexních programů, jsou jejich dalším zdrojem financování projektů státní dotace (například v Praze, Brně a v Ostravě již byla realizována celá řada preventivních projektů). Výhodou těchto programů je skutečnost, že jsou přímo zacíleny na jednotlivé skupiny obyvatelstva. Mezi další programy na místní úrovni, které jsou též podporovány vládou, patří „Program Partnerství“. Tento program je obecně založen na partnerství a komunikaci mezi policií a občanskou společností, a to při ochraně veřejného pořádku, bezpečnosti a prevenci kriminality. Preventivní programy jsou průběžně vyhodnocovány. Pouze vzájemná komunikace, odezva a zpětná vazba zaručují účinnost řešení jednotlivých projektů. Jejich obecným smyslem je preventivní přispění k pocitu bezpečí všech občanů.⁸⁷

⁸⁶ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 70-108.

⁸⁷ ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie a prevence kriminality...*, c. d., s. 90-100.

3.2.3 Strategie preventivních opatření

Kontrolou kriminality chce stát i společnost udržet kriminalitu v určitých přijatelných mezích, nebo ji zcela omezit. Klade důraz na vzájemnou vyváženost represivní (trestnou činnost potlačující) a preventivní (trestnou činnost předcházející) strategii. Hlavním cílem prevence kriminality je vybudování fungujícího systému. Vytvořený systém se opírá o preventivní programy rezortů zastoupených v Republikovém výboru, dále pak o výzkumnou a analytickou činnost mnoha státních i nestátních institucí. Preventivní programy se staly součástí sociální a bezpečnostní politiky státu. Prevence kriminality představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítáním nebo před jejím pokračováním. Z celkového pohledu prevence kriminality zahrnuje soubor nerepresivních opatření (jsou tím myšleny veškeré aktivity vyvíjené státními, veřejnoprávními i soukromoprávními subjekty). Tato činnost vede k předcházení páchaní kriminality a snižování obav z ní. Patří sem taková opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality a jejich následků, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potenciální pachatele a oběti trestných činů. Jedná se o opatření sociální prevence, situační prevence (včetně informování veřejnosti o možnostech ochrany před trestnou činností a pomoci obětem trestných činů).⁸⁸ V souvislosti s problematikou systému prevence nežádoucích jevů je vhodné uvést názor Františka Kopeckého: *„Jestliže chceme budovat systém prevence proti jakémukoliv nežádoucímu chování, jednání, jevu, musíme si nejprve položit otázku, v čem má patřičné chování, jednání či jev, příčiny a kořeny. Protože je řeč o školní mládeži, jedná se většinou o různé typy drogových závislostí; sem zahrnuji samozřejmě i kouření a alkohol, drobná či větší vandalství, krádeže, ohrožující sexuální chování apod.“*... *„podle mého názoru se jedná o falešnou náhradu za postrádané hodnoty. Rozvrácených, neúplných či nefungujících manželství, rodin je vysoké procento, dítěti často chybí základní zázemí a jistota. Schází i prvotní vzory pro jednání i životní postoje“*.⁸⁹

Cílem prevence je zkoumat rizikovou činnost problémových jedinců a vhodnou formou negativním jevům předcházet. K daným cílům je možno dojít řádnou výchovou, morálkou, právem či tradičními zvyky.

⁸⁸ Strategie prevence kriminality na léta 2010-2012. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2012.

⁸⁹ BRICHČÍN, M. a kol. *Mládež – drogy – společnost*. In: KOPECKÝ, F. *Příspěvek k problematice primární prevence nežádoucích závislostí a jevů mezi mládeží...*, c. d., s. 154-157.

Za nejdůležitější a neúčinnější místo prevence považuje Jiří Pilař školní prostředí a k tomuto dále sděluje: „V oblasti prevence sociálně patologických jevů, cílené na děti a mládež, zauímají školy nezastupitelné místo. Vždyť na základních školách je více než 11% žáků se zvýšeným rizikem k sociálně patologickému chování, na středních školách a gymnáziích se pohybuje podíl těchto jedinců kolem 7% a na učilištích a praktických školách přesahuje velmi znepokojující hodnotu 46%“.⁹⁰ Prevence kriminality úzce souvisí i s prevencí dalších sociálně negativních jevů, z nichž k nejzávažnějším patří nejrůznější formy závislosti.

Prevence kriminality a trestní právo mají spojitost a vzájemně se ovlivňují hlavně v tom, že některé instituty trestního práva hmotného i procesního působí i preventivně.⁹¹ K tématu prevence kriminality uvádí Josef Zapletal toto: „Do prevence kriminality náleží veškeré aktivity, směřující k předcházení páčání trestných činů, ke snížení jejich výskytu cestou zamezení páčání nebo neutralizací příčin a podmínek vzniku kriminogenních faktorů. Patří sem opatření, jejichž cílem či důsledkem je zmenšování rozsahu a závažnosti kriminality, ať již prostřednictvím omezení kriminogenních příležitostí nebo působením na potencionální pachatele a oběti trestných činů. Prevence tedy představuje pokus eliminovat trestnou činnost ještě před jejím započítím nebo před jejím pokračováním“.⁹²

Idea, že je lepší kriminalitě předcházet, než se pokoušet následně napravovat škody, není nová, ale je v současné době velmi aktuální. Obecná tradiční kriminalita (což platí zejména o kriminalitě majetkové), se z hromadného negativního společenského jevu stala jevem masovým. Určité východisko tu nabízí moderně pojatá preventivní činnost. Cílem, současně i částečným měřítkem účinnosti speciálních přístupů při zacházení s delikventy, vždy byla, a stále je především snaha zabránit těmto delikventům v opakování problémového chování a přerušit jejich negativní sociální vývoj. Systém prevence kriminality je součástí kriminální politiky společnosti a státu, má za cíl snížit počet trestných činů.

⁹⁰ JEDLIČKA, R. a kol. *Děti a mládež v obtížných životních...*, c. d., s. 323.

⁹¹ MUSIL, S. a kol. *Analýza účinnosti legislativních úprav III*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998, s. 110-112. ISBN 80-86008-54-1.

⁹² ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie – 1. obecná část*. 3. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001, s. 100. ISBN 80-85981-87-4.

3.2.4 Preventivní programy

Třetí tisíciletí je nepochybně spjato s rychle postupující globalizací nejenom v ekonomice, kultuře a dalších společenských oblastech, ale také v přístupech ke kontrole sociálně negativních jevů. V České republice se od sedmdesátých let minulého století začal klást důraz na prevenci kriminality, při které byla zdůrazňována vyváženost represivních a preventivních strategií. Na preventivní činnost jsou ze státního rozpočtu a z rozpočtu obcí a měst vynakládány nemalé finanční prostředky. Odborné diskuze se vedou o systému trestů a ochranných opatření. Řada odborníků doporučuje obrátit preventivní kontrolu kriminality ve větší míře směrem k mladé generaci.

3.2.4.1 Rodina jako nejúčinnější činitel prevence

Existuje celá řada preventivních projektů, které řeší možnosti minimalizace sociálně negativních jevů. Programy prevence rozšiřují socializační příležitosti, vytvářejí přiměřené podmínky pro zdravý a nekonfliktní vývoj ohrožené skupiny či jednotlivce, směřují též k nápravě delikventního chování mladých lidí.

Většina z nás se domnívá, že dobrá výchova a účinné preventivní metody zcela minimalizují riziko vzniku sociálně negativních jevů u mládeže. Pravda bývá však taková, že žádná sebelepší výchova či prevence nevyklučují výskyt těchto negativních jevů. Vhodná preventivní výchova a učení ochraňuje dítě před přímými vlivy kriminálního chování (výchova k neagresivnímu řešení konfliktů, racionálnímu uspokojování svých potřeb, respektování zájmu druhých lidí, k jasnému odlišování dobra a zla). To se ale může podařit jen v atmosféře skutečného rodičovského zájmu a respektu a rodičovské loajality k dítěti. Děti bývají šťastné, když mohou trávit se svými rodiči společný čas, společně s nimi pracovat, vyprávět si příběhy o rodině (uchováající rodinnou tradici), jezdit s rodiči na dovolenou, kulturně se vzdělávat a vhodnou formou se učit. Základní možností, jak děti ochránit před riziky kriminálního chování, může být taková, abychom s dětmi v co největší míře o této problematice mluvili. Vhodnou komunikací mohou rodiče pomáhat dětem zvládat negativní tlaky ze strany vrstevníků a podporovat jejich vhodné aktivity. V případě, že rodiče nezvládají vyřešit výchovný problém, je důležité vyhledat pomoc u odborníků (pedagogicko-

psychologická poradna, pedagogové, výchovní poradci školy, linky důvěry, dětský lékař...⁹³

3.2.4.2 Úloha školy v prevenci sociálně negativních jevů

Na výskytu sociálně negativních jevů působí velké množství proměnných příčin. Je tudíž těžké jim zcela jednoznačně předcházet. Proto by mělo platit pravidlo, že na výchovu a vzdělávání je pohlíženo zejména ve vztahu k osobnostním zvláštnostem jedinců, charakteristickým znakům skupin, vlivu rodinného a školního prostředí. Efektivita preventivních programů ve škole bývá spojována s profesionálním chováním pedagogických pracovníků (osobnostní předpoklady, odborné znalosti a schopnosti). Součástí primární prevence školy či školského zařízení je i spolupráce s rodiči žáků. Škola má za povinnost informovat rodiče o možném výskytu problému u jejich dětí. Současně může doporučovat preventivní programy, jimiž by se předcházelo ohrožení žáka sociálně negativními jevy. S těmito aspekty počítají preventivní programy, které jsou prioritně zacíleny i na případné změny problémového chování jedinců. Jak uvádí Vladimír Jůva: „*Preventivní programy se zpravidla člení do těchto základních oblastí:*

- *preventivní aktivity jako nedílná součást výchovně-vzdělávacího procesu (zařazení prevence sociálně patologických jevů do výuky nejrůznějších předmětů),*
- *specializované programy zaměřené zejména na výcvik v osobnostních a sociálních dovednostech,*
- *nabídka volnočasových aktivit respektujících poptávku dětí a mládeže,*
- *poskytování poradenských služeb,*
- *spolupráce s rodiči“.*⁹⁴

Základní preventivní programy, které jsou určeny pro školní prostředí, bývají doplňovány tzv. peer programy (výchovné a vzdělávací programy, na kterých se podílejí sami žáci, vrstevníci). K optimalizaci procesu výchovy, vzdělávání a k zajišťování některých úkolů primární a sekundární prevence slouží také pedagogicko-psychologické poradenství. Poradenství poskytuje své služby dětem a mládeži (zpravidla ve věku od 3 do 19 let), jejich rodičům a dalším zákonným zástupcům, učitelům, ostatním

⁹³ MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 14-15, 20-21. ISBN 80-7178-064-2.

⁹⁴ JŮVA, V. a kol. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 100. publikace. Brno: Paido, 2001, s. 98-100. ISBN 80-85931-95-8.

pedagogickým pracovníkům škol a školských zařízení. Současný systém pedagogicko-psychologického poradenství v České republice tvoří odborníci, kteří pracují ve funkcích jako výchovní poradci školy, školní psychologové, speciální pedagogové; dále odborníci z pedagogicko-psychologických poraden, speciálně pedagogických center, středisek výchovné péče pro děti a mládež a odborníci z Institutu pedagogicko-psychologického poradenství. Preventivní programy kontroly sociálně negativních jevů u mládeže jsou zacíleny na skupiny předškolních a školních dětí, mládeže a dospívající generace, programy pro rodiče, vrstevnické programy, komunitní programy a programy podporující uplatnění mládeže na trhu práce.⁹⁵

3.2.4.3 Základní přehled intervenčních programů a projektů v ČR

V této části kapitoly je vhodné uvést příklady některých státních i nestátních projektů a programů prevence kriminality mládeže.⁹⁶

Projekt „Systém Včasné intervence“

V České republice je celá řada institucí, které se zabývají preventivní kontrolou sociálně negativních jevů. Od roku 2000 byl v Ostravě ověřován pilotní projekt „Centrum Včasné intervence“. Je podporován vládou a koncepčně vychází ze závěrů tzv. Systémového přístupu k péči o mladistvé delikventy (Usnesení vlády č. 1032/1999). Z důvodu zkvalitnění systému byl tento projekt přejmenován v roce 2005 na projekt „Systém Včasné intervence“. Objekty intervence jsou děti do 15 let, které se dopustily činu jinak trestného; dále mladiství, kteří se dopustili trestného činu a děti a mladiství se závažnými sociálně patologickými problémy (závislosti, záškoláctví, útěky z výchovných ústavů, tuláctví, šikana, projevy extremismu apod.). Systém včasné intervence pracuje na základě vzájemné součinnosti jednotlivých institucí a má postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Práce s rizikovými dětmi a jejich rodinami se prostřednictvím tohoto projektu zúčastňují i další odborníci veřejné správy a nevládních organizací.⁹⁷

⁹⁵ MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží...*, c. d., s. 14-15, 20-21.

⁹⁶ Podkladové materiály z jednotlivých ministerstev, úřadů a nestátních institucí, 2012.

⁹⁷ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže...*, c. d., s. 141-143.

Státní program prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže na období 2010-2012

Období školního vzdělávání má velmi významnou funkci v oblasti formování osobnosti mladých lidí. Vše, co se v tomto období nepodaří, se jen velmi obtížně napravuje v období dospívání. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen Ministerstvo) má stěžejní podíl na úkolech v primární prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v České republice. Preventivní kontrola v působnosti rezortu Ministerstva zahrnuje především aktivity v oblastech prevence všech možných forem rizikového chování mládeže. Metodicky zajišťuje a koordinuje specifickou primární prevenci na mezirezortní úrovni a úzce spolupracuje při realizaci preventivních aktivit s fungující sítí koordinátorů a metodiků.

Projekty prevence kriminality s účastí Policie ČR a Městské policie hl. m. Prahy

Preventivní projekt obsahuje východiska pro navrhované cíle, strategie a opatření. Primární protidrogová prevence je ze strany Policie ČR realizována především prostřednictvím svých pracovníků z preventivně informačních skupin. Preventivní programy jsou v této oblasti nejvíce zaměřovány na nejvíce ohroženou cílovou skupinu dětí a mládeže.⁹⁸

Program „Šance“

Projekt Šance je od roku 1995 první preventivní a humanitární program pro komerčně sexuálně zneužívané děti a mládež žijící v ČR v zapomenutí. Jeho prostřednictvím je poskytována pomoc převážně dětem, které žijí bez své rodiny a domova, jsou dětmi ulice. Převážnou část klientů tohoto sdružení tvoří děti z problémových rodin, dále pak děti týrané a zneužívané, také děti, o které nemají rodiče žádný zájem. Tyto děti potřebují odbornou pomoc.⁹⁹

Preventivně výchovný program proti šikanování

Český školní program proti šikanování je zacílen na pomoc žákům po celé období jejich školní docházky. Skládá se ze třinácti klíčových opatření proti šikaně. Ve

⁹⁸ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 - Nové Butovice (duben 2009 až červen 2009).

⁹⁹ Ministerstvo vnitra ČR: Metodika „Systém Včasné intervence pro rok 2012“. Praha: MV ČR, 2012.

školách probíhá v rámci širšího projektu „Zdravá škola“. Zásadním předpokladem pro účinnou prevenci je podpora vytváření kvalitních vztahů nejen v rodině, ale i ve škole, v různých zájmových kroužcích, prostě všude tam, kde děti a mládež tráví svůj volný čas. Pouze dobrá a důsledná komunikace mezi školou, družinou, školními kluby a rodinou může kladně působit na snižování počtu násilí v těchto zařízeních. Ředitelé škol a školských zařízení odpovídají za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování. Jednotlivé preventivní programy pro školy tvoří dohromady smysluplný celek, který ukazuje cestu k zastavení sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.¹⁰⁰

Programy za aktivní účasti předem připravených vrstevníků „Peer programy“

Pro počátek problémového chování mladých lidí mohou vznikat rizikové faktory již v prostředí špatných rodinných vztahů, nevhodných kamarádů ve škole či při nepatřičném trávení volného času. U skupin se středním rizikem (normální populace) se používají postupy tzv. „Peer programů“. Pro předem připravené vrstevníky, kteří se stávají ostatním vzorem, je pak důležitý věk, sociální situace, profese, nabyté dovednosti, schopnosti a celkové postoje. Uvedené programy bývají interaktivní a soustavné, pracují s menšími skupinami lidí. Účastníci programu při nich bývají aktivně zapojeni. Peer programy se mohou zařazovat i na středních školách. Na těchto typech školy je však důležité peer programy důkladněji zdůvodnit a vysvětlit. Tady se již osvědčují programy typu: motivační trénink, brainstorming, hraní rolí, relaxace, jednoduché cvičení z jógy, zdravý životní styl.

Výchovný program „Partners Czech“

Preventivní program je zaměřen na skupinu delikventů, kteří se dopustili méně závažné trestné činnosti (tyto činy bývají většinou spáchány v důsledku neznalosti zákonů, nebo pod vlivem nevhodného prostředí). Cílem programu je přispět ke snížení recidivy a rizikového chování. Na modelových příkladech se zde klienti nenásilnou formou učí řešit vzniklé konflikty. Program také pamatuje na výuku trestního, rodinného, občanského a pracovního práva.¹⁰¹

¹⁰⁰ Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (duben 2009 až červen 2009).

¹⁰¹ Program učil mladé delikventy fungovat správně ve společnosti. Praha: Probační a mediační služba ČR [cit. 2012-07-07]. Dostupné na [www:<http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183](http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183).

Preventivní programy nevládních institucí

Je záslužné, když se do preventivní oblasti sociálně patologických jevů ve společnosti aktivně zapojuje i mnoho soukromých subjektů. Pro celý systém preventivní kontroly jsou také přínosné aktivity církevních, charitativních a ostatních pomáhajících institucí. Jejich preventivní programy jsou většinou zaměřeny na prevenci rizikového chování a jednání. Projekty jsou realizovány pro jednotlivce i celé skupiny (poradenství, přednášky a zájmové aktivity). Tato setkání mají za úkol u problémových klientů probudit zpět pocit úcty k řádnému životu.¹⁰²

3.2.4.4 Stručný přehled preventivních programů a projektů ve SR

Pro příklad je vhodné předložit i několik preventivních programů k sociálně negativním projevům chování některých lidí ze země Evropské unie. Cíleně byla vybrána Slovenská republika, neboť má k České republice jednoznačně nejblíže.

Komplexný přístup k prevencii v SR (Mgr. Zuzana Vojtová, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie). Drogová prevencia. Preventivní aktivity, programy a projekty pro děti a mládež, pro ženy a matky s dětmi a osoby ve výkonu trestu. Škola bez alkoholu, tabáku a jiných drog. Škodlivost drogové a alkoholové závislosti. „Vieme, že...“ – rasizmus, xenofóbie, protikriminální chování.

Projekt „Správaj sa normálne“ (Duchovní Úradu ekumenickej pastoračnej služby MV SR). V rámci církevních společenství lidí se duchovní služby MV SR zúčastňují na preventivních programech, s cílem preventivně působit v oblasti boje proti trestné činnosti.

Preventivné projekty (Celoslovenský preventivní projekt Slovenského krízového centra Dotyk, pod názvem „Krizová intervencia a sociálna inklúzia obetí obchodu s ľuďmi“).

¹⁰² Dále viz 4. kapitola práce, průzkumný projekt č. 1: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. K tématu byla vedena diskuze s Mgr. Andreou Kroftovou, výchovnou poradkyní z Fakultní základní školy při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (duben 2009 až červen 2009).

Stratégia prevencie kriminality v Slovenskej republike na rok 2007-2010

Kabinet sociálnej prevencie – prevencia kriminality (stratégia schválená uznesením vlády SR č. 681 z 15. augusta 2007). Přehled publikací k preventivním programům.¹⁰³

3.2.5 Význam a efektivita preventivních programů

Preventivní kontrola kriminality je z krátkodobého i dlouhodobého výhledu velice významná. Jejím hlavním cílem je zamezit vzniku rizikového chování jedinců a pomáhat jim lépe řešit problémové situace. Všeobecným cílem prevence sociálně negativních jevů je předcházet nevhodnému chování jedinců, informovat lidi o příčinách a důsledcích těchto situací a pomáhat jim řešit jejich vzniklé problémy.

Efektivitu preventivního programu je dosti těžké dopředu odhadnout, neboť se v případě sociálně negativních jevů pracuje s proměnným měřítkem jevů. Preventivní program může na jedné straně čerpat z daných a předpokládaných postupů, na straně druhé však musí rychle reagovat na neustálé změny, které si žádají stále nová řešení. Největší odpovědnost za výsledný efekt programu mají tvůrci konkrétního projektu. Výzkumem preventivních projektů se zabývá tým expertů. Tito odborníci řeší požadavky a cíle na zpracování projektu, teoreticky ho připravují a zpracovávají. Každý projekt je průběžně sledován a kontrolován. Posuzování efektivity preventivního programu provádí tým nezávislých výzkumníků a předkládá další zjištění a výsledky. Hodnocení intervenčních programů může být provedeno pouze za předpokladu výzkumné a analytické činnosti z mnoha státních i nestátních institucí. Výsledky programů je možné měřit tak, že se po jejich skončení porovná skupina, která programem prošla, s kontrolní skupinou, která programem neprošla.

V současné době existují kvalifikované poznatky, které určují faktory přispívající k úspěchu programu. Tou je dobře vybraná cílová skupina s vysokým rizikem asociálního chování a zaměření programu na osobnostní charakteristiky přímo spojené s kriminálním chováním. Program by měl být jasně strukturovaný a průběžně sledován odborným personálem.¹⁰⁴ Programy preventivní kontroly kriminality zpracovávají celé týmy expertů. Každý preventivní program je zacílen na konkrétní skupinu lidí. Projekt by měl být kvalitní a efektivní.

¹⁰³ Ministerstvo vnútra SR: <http://www.minv.sk/?prev.28/subor=35669> [cit. 2012-02-04].
¹⁰⁴ MATOUŠEK, O. a kol. *Mládež a delikvence...*, c. d., s. 291-296.

Dílčí shrnutí

Ve společnosti žijí i lidé, kteří mají výchovné problémy a nějakým způsobem selhali. K nejzávažnějším sociálně negativním jevům patří kriminální chování. Ochranná opatření proti kriminalitě si vyžadují soustavnou pozornost ze strany státu, občanských sdružení i jednotlivců. Jejich aktivity se musejí odehrávat v souladu s platnými právními normami, vyžadují též respektování základních práv a svobod občanů. Účelem ukládání výchovných, ochranných a trestních opatření je snaha vytvořit pachatelům vhodné podmínky pro jejich zdravý, sociální a duševní vývoj, současně je chránit před dalšími škodlivými vlivy. Role úředníků probační a mediační služby je významná, neboť poskytují obviněným, obžalovaným, odsouzenými a podmíněně propuštěným odbornou pomoc a podílejí se také na organizování a realizaci preventivních opatření.

System právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti představuje důležitou strategii, jež spoléhá především na nerepresivní prostředky. Důležitým prostředkem ochrany před negativními vlivy jsou účelné, efektivní a včasné metody preventivních aktivit. Programy se zabývají eliminací sociálně negativních jevů, snižováním motivů a příležitostí k páčání trestných činů. Cílem prevence je zkoumat rizikové činnosti problémových jedinců a vhodnou formou těmto negativním jevům předcházet. K daným cílům je možné dojít s pomocí řádné výchovy, vzděláváním, preventivní činností, výchovou k morálním hodnotám, vhodným způsobem trávení volného času, právem a tradičními zvyky.

Preventivní programy zahrnují soubor opatření, která realizují státní, veřejnoprávní i soukromoprávní subjekty. Projekt by měl být kvalitní a efektivní. Preventivní přístup státu je dán mírou mezi riziky a zájmem společnosti chránit občany.

Úvod k výzkumné části práce

Pro celou společnost je znepokojující, že v posledním období dochází ke značnému nárůstu sociálně negativních projevů chování a jednání ve společnosti.

V 1. až 3. kapitole teoretické části rigorózní práce byla podrobně nastudována, konzultována a popsána celá řada oblastí, které se úzce vztahují k řešené problematice preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti. Hodnotová orientace a pozitivní aktivity způsobu trávení volného času mají společnou souvislost, příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům.

Z celkového pohledu preventivní opatření zahrnují výchovné, vzdělávací, osvětové a poradenské aktivity. Těžiště primární prevence spočívá ve výchově dětí v rodinách, školách a školských zařízeních. Největší odpovědnost za výchovu mládeže by měla nést rodina.

V návaznosti na teoretický rámec celé studie budou ve 4. až 6. kapitole práce předloženy výsledky 3 realizovaných průzkumných šetření (projekty č. 2 a č. 3 byly realizovány samostatně, v jiném časovém období).

Základní postupy při výzkumné činnosti

1. Ideový plán: mapování témat k řešení, studium odborných publikací a pramenů, konzultace s odborníky, podrobná analýza řešené problematiky, nástin struktury práce.
2. Teoretický plán (design výzkumu): formulovat výzkumný problém, stanovit hlavní výzkumnou otázku, vytvořit schéma dílčích výzkumných otázek, zvolit pracovní předpoklady, vymežit předmět průzkumné činnosti, objasnit motivaci, odůvodnit význam řešit zvolenou problematiku, určit si cíle výzkumu, metodický postup a časový plán, zpracovat teoretickou část projektu.
3. Realizace průzkumného šetření (základní údaje o projektu, charakteristika výzkumného souboru, popis průběhu šetření, odůvodnění použitých technik a vyhodnocení výsledků).
4. Závěrečná zpráva (analýza dat, interpretace reality, souhrn výsledků, přínos projektu).

Formulace výzkumného problému

„Hledání účinných a efektivních nástrojů primární prevence výchovných problémů u mladé generace“.

Hlavní výzkumná otázka

„Jakými vhodnými způsoby lze předcházet vzniku výchovných problémů u mládeže?“

Pracovní předpoklady

1. *„V případě ochranných opatření státu před vlivy negativních jevů u mládeže je mezi odborníky za nejefektivnější nástroj považován postup preventivní kontroly“*.
2. *„Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“*.
3. *„Postoje ke smysluplnému životu ovlivňuje zejména vliv prostředí, výchova k morálním hodnotám a vzdělávání“*.

Motivace

Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí jiný úhel pohledu na řešenou problematiku, přinese netradiční řešení, obohatí znalosti a přinese praktické závěry.

Odůvodnění k řešení zvolené problematiky

Problematika výchovných problémů u mládeže je téma velmi aktuální, které je třeba z důvodu možných negativních důsledků rizikového chování mladých jedinců neustále řešit.

Cíle výzkumu

Viz cíle jednotlivých projektů. Předložená průzkumná šetření budou respektovat zásadu validity a principu etických pravidel.

Metodologický rámec

Pro účel realizace průzkumných šetření byla zvolena metoda kvalitativního přístupu, neboť se jeví jako výhodnější a smysluplnější pro získání hlubších dat. Při kvalitativní metodě se formulují výzkumné otázky, na které respondenti odpovídají. V jednotlivých šetřeních budou použity tyto postupy: induktivní (obecná metoda usuzování), interview (polostrukturované rozhovory), metoda tvorby a rozboru dat, interpretace (reality), syntéza (souhrn poznatků).

Popis základního souboru

Průzkumný projekt č. 1: odborníci na problematiku prevence sociálně negativních jevů ve společnosti.

Průzkumný projekt č. 2: cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let (1. cílová skupina: pubescenti ve věku od 11 do 14 let; 2. cílová skupina: adolescenti ve věku od 15 do 18 let). Pro účel průzkumného šetření byl zvolen prostý, záměrný výběr. V dnešní době si rodiny více jak úzkostlivě chrání svoje soukromí. Výzkumný soubor byl proto vybrán na základě možné dostupnosti, tedy na základě doporučení ze strany mých příbuzných a známých.

Průzkumný projekt č. 3: cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 12 do 18 let (1. cílová skupina: pubescenti ve věku od 12 do 14 let; 2. cílová skupina: adolescenti ve věku od 15 do 18 let). Také u tohoto průzkumného šetření byl zvolen prostý, záměrný výběr. V dnešní době si rodiny více jak pečlivě chrání svoje soukromí. Výzkumný soubor byl proto vybrán na základě možné dostupnosti, tedy na základě doporučení ze strany mých příbuzných a známých.

Časový plán

Průzkumný projekt č. 1 – konzultace v průběhu období od listopadu 2007 do ledna 2011.

Průzkumný projekt č. 2 – šetření realizováno v průběhu období od července 2010 do října 2010.

Průzkumný projekt č. 3 – šetření proběhlo v průběhu období od února 2011 do srpna 2011.

Přehled průzkumných šetření

Průzkumný projekt č. 1: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“ lze považovat za klíčový, neboť přinese přínosné a cenné poznatky a přispěje k celkovému zkvalitnění předložené rigorózní práce.

Průzkumný projekt č. 2: „*Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže*“ Stanoveným cílem průzkumného šetření bude zmapovat životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času.

Průzkumný projekt č. 3: „*Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže*“ K šetření byl stanoven tento cíl: zmapovat životní styl mladé generace, u cílové skupiny vyhodnotit jejich hodnotovou orientaci a také vymezit současné postoje mladých lidí k okolnímu světu a ke vzdělávání.

Předpokládaný přínos

1. Každá studie, která je tvořena odpovědně, pečlivě a s nadšením, je svým způsobem originální, neboť vnáší nový vhled do zkoumané problematiky.
2. Autorka nepracuje v pedagogické oblasti. Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí jiný úhel pohledu na řešenou oblast, přinese netradiční řešení, obohatí zkušenosti, vyvodí praktické závěry a podnět využitelnosti

- studie. Přestože k výzkumným aktivitám bude přistupováno s trošku odlišným způsobem, platná pravidla realizovaných průzkumných šetření budou striktně dodržena.
3. Jednotlivé projekty budou řešit výzkumný problém, zjišťovat souvislosti s pracovními předpoklady a výzkumnými otázkami, budou hledat odezvy na zvolené cíle.
 4. Předpokládaným nosným prvkem průzkumné části se stane projekt č. 1, neboť vytvoří odborné zázemí k celé rigorózní práci a přinese její zkvalitnění.
 5. Zpracované a předložené výstupy z průzkumných šetření č. 2 a č. 3 ve své podstatě blíže objasní postoje, které ke zkoumané problematice zaujímají respondenti z cílových skupin jednotlivých projektů.
 6. Poznatky o naplnění záměru výzkumné části budou analyzovány, vyhodnoceny a předloženy v závěru rigorózní práce.

Průzkumný projekt č. 1

4. Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti

V teoretické části rigorózní práce byla podrobně popsána problematika sociálně negativních jevů ve společnosti a systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů. Pro celkové upřesnění dílčích námětů studie a plánované realizace průzkumných šetření byla oslovena celá řada odborníků, kteří se zabývají problematikou sociálně negativních jevů ve společnosti.

4.1 Základní údaje o projektu

Výsledky realizovaných rozhovorů a konzultací s experty na řešenou oblast lze považovat za zásadní a přínosné pro realizaci celé práce. Rozhovory byly vedeny s 1 odborníkem z vysoké školy a se 14 odborníky (z 10 specializovaných institucí), kteří se zabývají řešením problematiky sociálně negativních jevů ve společnosti. Část oslovených expertů publikuje a vědecky se podílí na řešení grantových úkolů, někteří z nich přednáší na vysokých školách.

Výstupy z tohoto projektu budou představovat cenná vyjádření odborníků, která přinesou celkové zkvalitnění předkládané studie.

4.2 Pracovní postupy

Vymezení předmětu průzkumné činnosti

Cílená preventivní kontrola je nejefektivnější způsob ochrany občanů před negativními jevy. Výzkum zahrnuje rozhovory (rozpravy) a konzultace s odborníky na téma preventivních aktivit sociálně negativních jevů ve společnosti.

Motivace a odůvodnění

Snaha o odborné zázemí k tvorbě celé rigorózní práce.

Cíle výzkumu

Záměrem průzkumného šetření je uskutečnit na zvolené téma rozhovory a konzultace s odborníky, kteří se zabývají problematikou sociálně negativních jevů ve společnosti. Odborné rady povedou ke zkvalitnění celé rigorózní práce.

Metodický postup

Rozhovory a konzultace.

Časové období

Průzkumné šetření bylo realizováno v průběhu období od listopadu 2007 do ledna 2011.

4.3 Realizace průzkumného šetření

Na všechny navštívené odborníky jsem se obrátila s prosbou o rozpravu nad tématem prevence sociálně negativních jevů ve společnosti. Se svolením některých účastníků rozhovoru mohu u některých zmínit jejich jména a profesi; ostatní kontaktovaní odborníci vyslovili přání zůstat v anonymitě, což v práci plně uplatňuji. Rozhovory s odborníky byly velmi přínosné a zajímavé. Dle naší vzájemné dohody jsem si mohla z rozhovorů a konzultací zapisovat poznámky.

Rozhovory s odborníky:

Pečlivě připravený postup uskutečňovaných rozhovorů s odborníky mi umožnil získat reálný náhled na oblast preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti.

Rozhovor č. 1 – Mgr. Pavel Pěnkava, Úřad městské části Praha 1 (září 2008)

Z praxe sociálního kurátora jsem se nejvíce dozvěděla od vedoucího oddělení sociální prevence, Mgr. Pavla Pěnkavy z Úřadu městské části Praha 1, Městské centrum sociálních služeb a prevence Praha 1 (dále jen Úřad). Jak on sám mi sdělil, kurátor je specializovaný sociální pracovník, který na základě diagnostické činnosti (a ve spolupráci s dalšími institucemi) zajišťuje sociální pomoc klientům. Mgr. Pavel Pěnkava popsal činnost sociálního kurátora tak, že tento odborník spolupracuje zejména s rodinami, s obhájci, s dalšími pracovníky a institucemi státní správy a samosprávy, se soudy, s Probační a mediační službou. Kurátoři také spolupracují s Vězeňskou službou ČR, s psychiatry a psychology, se zdravotnickými zařízeními, se školskými zařízeními pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy. Sociální kurátoři již v samém počátku trestního řízení (vazba nebo výkon trestu) kontaktují klienta (či jeho právního zástupce) s nabídkou pomoci, a to tím, že mu zašlou informační dopis o této nabídce. Mgr. Pěnkava sám potvrdil, že práce s nepřizpůsobivými lidmi je velice namáhavá a vyčerpávající. Sociální kurátoři se snaží s klienty hledat, a také nacházet, optimální řešení jejich složitých problémů. Příčiny problémového chování u mládeže spatřuje

Mgr. Pavel Pěnkava v nedostatečném nebo chybějícím rodinném zázemí a z důvodu negativních zkušeností, které klienti získali v ústavním zařízení (například v dětském domově či výchovném ústavu). V poslední době vznikají příčiny potíží u problémových lidí také z rychle se měnících společenských trendů a velkých nároků na jedince. Ze strany sociálních kurátorů je kategorii rizikové mládeže věnována zvýšená pozornost, neboť se jedná o velký problém dospívajících lidí, kteří teprve hledají svoji životní cestu. Za tím účelem sociální kurátoři pro mladistvé pravidelně navštěvují své klienty v institucích ústavní výchovy a k výchovným problémům mladistvých předkládají (společně s dalšími odborníky) návrhy možných řešení.

Pro zajímavost uvádím, že jsem Mgr. Pěnkavovi položila také tento dotaz: „Jak byste porovnal současnou úroveň péče o problémové jedince ve společnosti se sociální péčí uskutečňovanou v minulosti?“. Odpověď zněla: „Sociální péče o mladistvé i dospělé klienty je na daleko vyšší úrovni, než tomu bylo dříve“. Mgr. Pěnkava kladně zhodnotil fakt, že náš stát vynakládá na ochranu občanů nemalé finanční prostředky, které jsou určeny na zajištění cílené prevence sociálně negativních jevů ve společnosti. Při rozhovoru též upozornil na závažnou skutečnost, že trestnou činnost páchají stále mladší jedinci.

Rozhovor č. 2 – Úřad městské části Prahy 13, Sluneční náměstí 13/2580 - sociální kurátoři pro mládež (prosinec 2009 až leden 2010)

Sociální kurátor pro mládež pomáhá mladému člověku řešit výchovné problémy a obtížné životní situace. Rodina i dítě spatřují v kurátorovi člověka, který je ochotný poradit a pomoci při řešení obtížných životních situací. K činnosti sociálních kurátorů jsem si zapsala následující poznámky: sociální kurátor pro mládež je odborný specializovaný pracovník sociálního odboru Úřadu, který se zabývá sociální prací s nezletilými dětmi do 15 let (které se dopustily činu jinak trestného), dále s mladistvými ve věku od 15 do 18 let (u nichž bylo zahájeno trestní stíhání, nebo kteří se dopustili přestupku). Třetí skupinou sociální pomoci jsou děti a mladiství s opakovanými poruchami chování závažného rázu (záškoláctví, útěky z domova, agresivita, toxikomanie, alkoholismus, prostituce, atd.). V rámci sociální péče kurátor pro mládež zajišťuje úkoly typu: vede rejstříky trestné činnosti uvedených skupin; pravidelně podává příslušným institucím zprávy o výsledcích jednání s problémovými mladými lidmi. Dále poskytuje sociálně-právní, výchovné a psychologické poradenství, připravuje podklady pro jednání komise péče o rodinu a děti. Sociální kurátor také provádí návrhy výchovných opatření u obtížně vychovatelných dětí a mladistvých a sleduje jejich účinnost. Předkládá soudu vydání předběžných opatření a nařízení ústavní či ochranné výchovy, pomáhá nezletilým a mladistvým propuštěným z ústavní nebo ochranné výchovy a mladistvým z výkonu trestu odnětí svobody.

Sociální kurátor pro mládež plní i celou řadu dalších úkolů. Jeho nejdůležitějším cílem je pomáhat rizikovým mladým lidem začlenit se zpět mezi řádné občany společnosti.

Rozhovor č. 3 – Mgr. Andrea Kroftová, Fakultní základní škola při Pedagogické fakultě UK, Fingerova 2186, Praha 5 – Nové Butovice (duben 2009 až červen 2009)

Ve škole jsem vedla celou řadu jednání, která pro mě měla značný studijní přínos. Konkrétně jsem se zde zajímala o oblast sociálně negativních projevů chování u dětí a mládeže. Za tímto účelem jsem oslovila Mgr. Andreu Kroftovou, která ve škole zastává funkci výchovné poradkyně. Výchovné poradenství je činnost, která je zacílena na pomoc žákům i jejich rodičům. Dle výchovné poradkyně bývá hlavním důvodem delikvence žáků nezájem a pasivita jejich rodičů. Výchovné problémy u některých žáků jsou na denním pořádku. Problémoví žáci většinou nemají žádné pozitivní vzory, pocit rodinného bezpečí, zažitý systém pořádku a naučený pocit zodpovědnosti. V souvislosti s touto nekázní bývají ve škole často řešeny případy šikany, agresivity, záškoláctví, vandalizmu. U starších žáků se vyskytují vážné výchovné problémy i s drogami, nikotinem, alkoholem a s krádežemi. Jak mi Mgr. Kroftová dále sdělila, v poslední době škola zaznamenává zvláštní druh patologie. Dochází k agresivním výpadům žáků proti učitelům, kterého úmyslně vyprovokují a akci pak nahrávají na mobilní telefony. Aktéři tohoto nevhodného chování jsou většinou jedinci, kteří tíhnou k závadovým partám a mnohdy pocházejí z nefunkčních a dysfunkčních rodin. V případě zjištění závažného výchovného problému žáka jsou k projednávání do školy pozváni i rodiče. Zástupci výchovné komise školy (ředitel, pedagog, výchovný poradce školy) vedou společná jednání k vyřešení problému. Pokud se žák dopustí činu jinak trestného, škola předává případ Policii ČR a informuje na příslušném Úřadě i sociálního kurátora pro mládež. Vyústění závažnějšího případu může být završeno řízením o přestupcích na Úřadě.

V systému preventivní kontroly mají výchovné instituce významné postavení a navzájem se informují o výchovných problémech žáků. Na téma delikvence mládeže může škola působit na žáky mnoha výchovnými způsoby: školní výukou, výukovými programy, poradenskou činností, peer programy, přednáškami. Preventivní výuku doporučují i ostatní odborníci státních i nestátních institucí.

Rozhovor č. 4 – Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Praha 2 (duben 2010)

Na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR (dále jen Ministerstvo) jsem jednala s několika pracovníky sociálního odboru Ministerstva, jejichž pracovní zkušenosti s péčí o problémové jedince jsou značné. Dle sdělení pracovníků Ministerstva namísto označení sociální kurátor

používají označení pro tuto profesi „koordinátor“, jehož hlavní náplní práce je odborné poradenství pro klienta a zprostředkování navazujících služeb. Jedná se o jakousi koordinaci sociální péče o osoby společensky nepřizpůsobivé. Ministerstvo pořádá řadu odborných školení a podílí se také na východiscích řady grantových programů, které se týkají oblasti sociálně negativních jevů ve společnosti. Dalšími pracovními výstupy koordinátorů jsou průběžné analýzy všech sociálních programů, jejichž výzkumné výsledky ověřují možnosti služeb pomáhajících profesí. Na moji otázku, týkající se srovnání úrovně sociální péče minulosti se současností, mi bylo řečeno, že současná sociální péče je na daleko kvalitnější úrovni. Umožňuje klientovi více možností pomoci, v případě, že je sám ochoten spolupracovat (tento případ se týká dospělých klientů).

Rozhovor č. 5 – Probační a mediační služba, Praha 5 (duben 2010 až květen 2010)

V rámci rozhovorů jsem také navštívila Probační a mediační službu, oddělení probačních a mediačních činností pro mládež, Praha 5. Tato diskuze byla pro mě velmi zajímavá a užitečná, neboť jsem zde získala celkový přehled o jednotlivých souvislostech všestranné péče o mládež se závažnými výchovnými problémy. Probační a mediační služba (dále jen PMS) je specializovaná sociální služba působící v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. Pracují v ní úředníci a asistenti PMS. Podle zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, je její činnost zaměřena na práci s pachateli a oběťmi trestných činů. PMS pracuje s dospělými pachateli trestných činů, s mladistvými pachateli provinění (15-18 let) i s dětmi mladšími 15 let. Mediací v obecném smyslu představuje alternativní metodu řešení konfliktů. Probace znamená individuální práci úředníka s klientem formou probačního programu a pravidelného osobního kontaktu. Ministerstvo spravedlnosti ČR vede evidenci probačních programů pro mladistvé podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Posláním PMS vůči klientům je vytvořit podmínky pro uplatnění alternativních postupů v trestním řízení, urovnání konfliktních stavů, obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením a snaha začlenit klienta zpět do života ve společnosti. Preventivní opatření vedou ke snižování rizik opakování trestné činnosti. Pracovníci PMS dodržují ve vztahu ke klientům následující závazky a principy činnosti: důstojnost jednání, zákonnost, včasnost, vyváženost, motivaci, transparentnost, přiměřenost.

Rozhovor č. 6 – Městská policie hl. m. Prahy (prosinec 2008)

Další rozhovory jsem chtěla realizovat na Služebně Městské policie hlavního města Prahy (konkrétní část Prahy neuvádím). Rozhovor měl mít pouze obecný charakter. Domnívala jsem

se, že zde budeme hovořit na téma delikventního chování a jednání problémových jedinců v daném obvodu. Strážníky této Služebny mi však bylo sděleno, že jim vnitřní předpisy neumožňují vést se soukromou osobou rozhovory o jejich činnosti. Tento jejich disciplinovaný postoj zcela respektuji.

Rozhovor č. 7 – Mgr. Luboš Uchytíl, Policie ČR, Praha 7 (leden 2009 až březen 2009)

Mgr. Luboš Uchytíl pracuje na Obvodním oddělení Policie ČR v Praze. I když mi tento příslušník nemohl sdělit konkrétní údaje, přesto považuji náš rozhovor za velice zajímavý a přínosný. Při rozhovoru jsme se zaměřili hlavně na problematickou oblast mladistvých delikventů. Podle jeho informací neustále přibývá vážných problémů v chování a jednání u mladé generace. Zvyšují se počty případů delikvence mladistvých (krádeže, vandalizmus, agresivita, problémy s alkoholem a s drogami). Vysoký počet případů vyšetřování se odvíjí z časté frekvence páchaní činů mladistvých delikventů, kteří jsou několikrát týdně vyšetřováni pro stejnou věc. Z policejní praxe případů s mladistvými delikventy se většinou jedná o spáchání přestupku. Vyšetřování jednoho případu zabírá policistům velice mnoho času. Případy vyžadují nejenom obtížné vyšetřování, ale i administrativní vypořádání a navazující jednání (s rodiči, se školou, s výchovnými ústavy, se středisky zdravotnictví, se sociálním kurátorem pro mládež, případně i s pracovníky Probační a mediační služby). Úloha policistů je ochraňovat životy občanů před bezpečnostními riziky, v některých případech je nutný represivní postup vůči útočníkům. Z jednání jsem odcházela s přesvědčením, že služba policistů je velmi náročná činnost.

Rozhovor č. 8 – Vězeňská služba ČR, Praha 4 (leden 2011)

Vězeňská služba České republiky je ozbrojený bezpečnostní sbor, který zajišťuje výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody, jakož i ochranu pořádku a bezpečnosti při výkonu soudnictví a správě soudů při činnosti státních zastupitelství a Ministerstva spravedlnosti. Prostředí věznic má svá vlastní specifika, která kladou nároky na osobnostní profil jejich zaměstnanců. Proto je třeba dávat velký důraz již na výběr personálu, kvalitní profesní přípravu i na celoživotní vzdělávací proces. Hlavním námětem jednání s odborníky na oblast vězeňství byl veden rozhovor na téma kriminality. Zajímala jsem se také o vzdělávání problémových jedinců. Proto jsem oslovila i speciálního pedagoga, vedoucího školského vzdělávacího střediska, hovořila jsem též s psychologem. Z rozhovorů vyplynulo, že motivy páchaní trestného činu mladistvým, stejně jako u dospělých jedinců, jsou rozličné. Příčinou závažných výchovných problémů mladých lidí bývají již jejich rizikovní rodiče, kteří své děti citově zanedbávají, mají zvýšený

sklon reagovat násilím, jsou zvyklí se soustředit pouze na své zájmy, o děti obecně nestojí. Děti z nefunkčních a dysfunkčních rodin mnohdy utíkají od svých problémů k ještě větším problémům. Podle sdělení pracovníků z oblasti vězeňství je alarmující, že je v současné době umístěno k nápravě ve speciálních výchovných ústavech několik dětských vrahů. Odborníci tvrdí, že existuje mnoho příčinných souvislostí, proč tito mladí násilníci spáchali otřesné trestné činy vraždy. Vězeňská služba ČR se zaměřuje na spolupráci s Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR. Pořádají společné projekty, které mají připravit vězněné osoby na snazší začlenění zpět do společnosti tak, aby převzali odpovědnost za sebe a své jednání. Pracovníci Vězeňské služby ČR kladně hodnotili dobrou spolupráci i s dalšími státními, nestátními a církevními institucemi. Závěrem rozhovoru mi odborníci Vězeňské služby ČR sdělili, že vývoj od postpenitenciární péče k současné kontinuální sociální péči je daleko efektivnější. Kontinuální péče působí již během výkonu trestu odnětí svobody, minimalizuje nebezpečí recidivy těsně po propuštění klienta na svobodu a zvyšuje jeho šance vyrovnat se s požadavky občanské společnosti. Tato péče zasahuje do všech fází trestního řízení a je prováděna i na profesionálnější úrovni než tomu bylo v minulosti.

Rozhovor č. 9 – PaedDr. Jan Toman, ředitel Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče, Praha 4 (říjen 2009)

Dalším významným odborníkem, kterého jsem kontaktovala a navštívila, byl PaedDr. Jan Toman, ředitel Diagnostického ústavu na Praze 4. Tato klinika je zaměřena na ústavní péči cílové skupiny dívek ve věku od 15 do 18 let (19 let), které mají výchovné problémy. Z celkového pohledu klinika plní úkoly diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické (v oblasti psychologické, sociální, pedagogické), organizační, metodické a koncepční. Je zde tedy poskytována komplexní výchovná, sociální, zdravotní a psychologická péče. Diagnostický ústav (dále jen DÚ) má Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (dále jen Ministerstvo) určenou oblast působnosti – územní obvod. DÚ jsou diferencovány podle věku svěřenců, popřípadě i pohlaví. Pro mladistvé svěřence, kteří již neplní povinnou školní docházku, jsou zřizovány diagnostické třídy, které připravují klienty na jejich budoucí povolání. Podrobnosti o organizačním postupu DÚ při přijímání, přemísťování a propouštění svěřenců jsou upraveny vnitřním řádem zařízení. Jednotlivé DÚ vypracovávají pro Ministerstvo návrhy koncepčních změn a upozorňují na situace, které vyžadují zásah zřizovatele. Na základě zdravotního stavu a výsledků komplexního speciálně pedagogického, psychologického a sociálního vyšetření doporučuje DÚ rozmísťování svěřenců do odpovídajících dětských domovů nebo výchovných ústavů. DÚ předává se svěřencem, který je umísťován do zařízení náhradní výchovné péče,

návrh individuálního výchovného plánu. Dětem a mladistvým, zadrženým na útěku od rodičů nebo od osob odpovědných za jejich výchovu, poskytuje DÚ nezbytnou péči do doby rozhodnutí soudu o předběžném opatření. Zákonní zástupci jsou povinni zadrženého či zadrženou v co nejkratší době převzít zpět k rodině. Vyžaduje-li to zájem svěřence, navrhuje DÚ příslušným orgánům jiná opatření směřující k jeho výchovnému prospěchu (pěstounská péče, adopce). Další odborné, metodické a koordinační kompetence DÚ vůči zařízením náhradní výchovné péče v příslušném územním obvodu vyplývají ze zákona č. 383/2005, kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně některých zákonů. K pochopení podstaty řešeného tématu jsem nastudovala celou řadu publikací, vedla jsem i mnoho cílených diskuzí s dalšími odborníky. Největší přínos však spatřuji v poznatcích, které jsem získala přímo na uvedené klinice.

Rozhovor č. 10 – Doc. PhDr. Jaroslav Kořa, vysokoškolský pedagog, Katedra pedagogiky na FF UK Praha 1 (listopad 2007 až květen 2008)

Doc. Jaroslav Kořa je vysokoškolský pedagog a sociální psycholog, který působí na Katedře pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze 1. Je znám také jako významný odborník na oblast sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Ve svých publikacích a vědeckých příspěvcích se zaměřuje na zkoumání příčin a důsledků výchovných problémů u mládeže (kriminalita, drogová závislost apod.). Podle vyjádření doc. Koti negativně orientované vrstevnické skupiny mohou ovlivňovat více ty děti, které nemají funkční rodinné zázemí. Na výchovu mládeže mohou nepříznivě působit i masová média (televizní násilí, propagace problematických vzorů a idolů). Další důvody vzniku rizikového chování: nevhodné trávení volného času, zvýšená zranitelnost v období dospívání, nemoc a vrozené faktory, revolta mládí, selhávání rodiny v základních funkcích, nevhodné životní vzory, pobyt v ústavním zařízení s ostatními provinilci, problémové sociální prostředí.

Doc. Kořovi patří moje poděkování, neboť mi udělal mnoho cenných rad a doporučení k tvorbě celé práce.

4.4 Souhrn výsledků

Hlavním záměrem vedených rozhovorů a konzultací s odborníky na oblast prevence sociálně negativních jevů ve společnosti byla snaha vytvořit odborné zázemí k celé rigorózní práci. Průzkumná šetření byla realizována v 10 zařízeních (v 9 specializovaných institucích a na

1 vysoké škole). Při uskutečněném průzkumu bylo osloveno celkem 15 odborníků, z toho 8 mužů a 7 žen. V souhrnném výčtu nejsou uváděni strážníci Městské policie Praha, kteří se mnou odmítli vést rozhovor na téma delikventního chování rizikových jedinců v jejich městském obvodu, neboť jim to neumožňuje interní služební předpis. Rozhovory s ostatními odborníky proběhly v časovém období od listopadu 2007 do ledna 2011. Konzultace a rozhovory s odborníky byly velice přínosné, poučné a zajímavé.

Z rozhovorů a konzultací s odborníky vyplynuly tyto závěry:

1. Oslovení odborníci se shodli na tom, že nejúčinnější způsob předcházení sociálně negativním jevům ve společnosti lze spatřovat v preventivním působení. Podle názoru odborníků by měl být **každý člověk rozvážlivý a také odpovědný za své jednání**. Pouze na každém jedinci závisí, jak se bude vyvíjet jeho budoucí životní dráha.
2. **Největší odpovědnost** za výchovu mladé generace **nese rodina**. Právě tady lidé nacházejí oporu, pocit bezpečí a tolik potřebnou vzájemnou lásku.
3. **Preventivní aktivity** představují základ a nosný prvek celého systému výchovných opatření. V podstatě se jedná o celoživotní výchovu, která zajišťuje harmonický rozvoj osobnosti.
4. Veškeré **preventivní a podpůrné programy** jsou realizovány s cílem předcházet problémům i následkům negativního dopadu, včetně jejich dalšího šíření.
5. Oslovení znalci teorie i praxe se shodují na tom, že **preventivní, výchovná a poradenská práce s rizikovými jedinci je efektivní** a je prováděna na mnohem profesionálnější úrovni, než tomu bylo v minulosti.
6. Při preventivní činnosti řešení sociálně negativních jevů ve společnosti sehrávají důležitou úlohu v pomáhání i **nevládní organizace**.

Hlavní přínos realizovaných rozhovorů lze spatřovat v tom, že jsem poznala kvalifikované odborníky, kteří mi pomohli svými radami lépe se orientovat v řešené problematice.

Všem osloveným odborníkům děkuji za jejich laskavé rady, trpělivost a ochotu věnovat mi čas. Získaných poznatků si velice vážím a pro tvorbu práce je považuji za zásadní.

Průzkumný projekt č. 2

5. Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže

Mladá generace vyrůstá ve společnosti, kde si osvojuje společenské hodnoty, normy a sociální dovednosti. Každý člověk by měl mít nějaký životní program, který dává jeho životu smysl a naplnění. Životní styl obecně představuje několik základních zaměření: kulturní, sportovní, konzumní a manuální orientaci. V životním stylu je vyjádřen vztah člověka ke světu. Vhodné trávení volného času má vliv na předcházení výchovných problémů u mladé generace.

5.1 Základní údaje o projektu

Název průzkumného šetření: „*Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže*“. Námět lze považovat za velmi aktuální, neboť je často diskutován nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Problematice způsobu trávení volného času se věnuje celá řada badatelů ve svých grantových schématech a sociologických a pedagogických průzkumech. Za všechny odpovědné řešitele výzkumů je možno jmenovat významného českého sociologa doc. Petra Saka.¹⁰⁵

5.2 Pracovní postupy

Vymezení předmětu výzkumné činnosti

Výzkum zahrnuje celkem 1 průzkumný projekt, který svým obsahem souvisí zejména s oblastí způsobu využívání volného času u mládeže.

Formulace výzkumného problému

„Hledání účinných a efektivních nástrojů primární prevence výchovných problémů u mladé generace“.

Hlavní výzkumná otázka

„Jakými vhodnými způsoby lze předcházet vzniku výchovných problémů u mládeže?“.

¹⁰⁵ Dále viz: SAK, P. *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8. SAK, P. a kol. *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2.

Pracovní předpoklady

„Smysluplné využívání volného času má příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“.

Motivace a odůvodnění

Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí jiný úhel pohledu na řešenou problematiku, přinese netradiční řešení, obohatí znalosti a přinese nové závěry. Výzkumný námět byl zvolen s ohledem na osobní přesvědčení, že současná mladá generace správně vnímá, že vhodné trávení volného času je pro člověka přínosné.

Výzkumný záměr

Hlavním cílem projektu je zmapovat životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času. Výsledky průzkumu poskytnou nové poznatky, přinesou nový pohled na zkoumanou problematiku, nastíní další náměty k průzkumným šetřením a rozšíří studijní obzory.

Popis výzkumného souboru

Základním souborem pro průzkum se stala populace 19 dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let (chlapci i dívky). 1. cílovou skupinu tvoří pubescenti ve věku od 11 do 14 let, 2. cílovou skupinu reprezentuje mládež ve věku od 15 do 18 let. Pro potřeby práce byl proveden průzkum v souboru výběrovém, nereprezentativním, jehož všichni respondenti splňovali kritéria uvedeného věku.

Metodický postup

Na základě zpřesňujících poznatků z předběžného šetření byl k projektu zvolen kvalitativní přístup, neboť jeho prostřednictvím se získávají hlubší data. V jednotlivých fázích průzkumného šetření budou použity tyto metody: induktivní metoda, interview (polostrukturované rozhovory), pozorování, metoda tvorby dat, analýza dat, interpretace reality, syntéza. S ohledem na počet respondentů se ve své podstatě bude spíše jednat o kvalitativní průzkumnou sondu. Kvalitativní metoda výzkumu nezobecňuje.

Časový plán

Za účelem průzkumného šetření bylo osloveno 11 rodin, které vychovávají děti ve věku od 11 do 18 let. Průzkumné šetření bylo realizováno v období od červenec 2010 do říjen 2010.

5.3 Realizace průzkumného šetření

Předběžný výzkum

Předběžný výzkum byl veden se 4 respondenty ze 2 příbuzenských rodin (první rodina: chlapec 11 let a chlapec 14 let; druhá rodina: chlapec 12 let a dívka 14 let). Úlohou předběžného výzkumu bylo ověření srozumitelnosti jednotlivých otázek, použitelnosti navrhovaných technik sběru dat a vhodnosti výzkumného postupu jako celku. Respondenti projevili zájem se mnou na průzkumném šetření ochotně spolupracovat. Reakce dětí byly spontánní. Během rozhovoru se mi potvrdila skutečnost, že by nebylo vhodné mladší skupinu dětí zatěžovat složitými dotazy a písemnými odpověďmi do dotazníků. Průběh předběžného výzkumu lze klasifikovat jako oboustrannou příjemnou rozpravu. Odpovědi dětí mě nasměrovaly k dalším námětům v práci.

Průzkumné šetření

Před realizací průzkumného šetření jsem se obrátila na své příbuzné i známé a požádala je o pomoc při řešení výzkumné části rigorózní práce. Průzkumné šetření bylo realizováno na základě písemných, telefonických, a předem dohodnutých termínů v rodinách, které žijí v městském či venkovském prostředí. Osloveným rodinám jsem předložila písemnou žádost o pomoc při realizaci studijního výzkumného projektu (záměr průzkumu, oblast zkoumání, vyjasnění důvodů, časový plán, předpokládané výstupy práce).

Polostrukturované rozhovory byly realizovány za podmínek oboustranně definovaných pravidel. Převážná část rodičů vyslovila požadavek nedávat jejich dětem citlivé dotazy o rodině a v projektu nezveřejňovat jejich jména a adresy (respektování anonymity je základním požadavkem výzkumné etiky). Dle mé nabídky měli rodiče dětí možnost být přítomni při průzkumném šetření. S laskavým svolením rodičů dětí jsem pak předstoupila před respondenty, vysvětlila jim účel mé návštěvy a požádala je o pomoc při uskutečňování mého záměru. Dotazy byly dopředu připravené a směřovaly k předpokládanému výsledku průzkumného šetření, tedy: „*Hledat odpovědi na otázku, zda mladá generace tráví svůj volný čas smysluplně?*“.

Průzkumy byly realizovány v jednotlivých rodinách postupně, v průběhu období od července 2010 do října 2010. Po dohodě s rodiči dětí jsem si mohla z rozhovorů zapisovat poznámky.

Tabulka č. 3: Přehled navštívených rodin a věková struktura respondentů ve věku od 11 do 18 let

Rodina č. 1	2 děti (1 chlapec 12 let a 1 dívka 14 let)
Rodina č. 2	2 děti (1 chlapec 11 let a 1 chlapec 14 let)
Rodina č. 3	2 děti (1 chlapec 17 let a 1 dívka 11 let)
Rodina č. 4	3 děti (všichni chlapci – 13, 15 a 16 let)
Rodina č. 5	1 dítě (1 chlapec 16 let)
Rodina č. 6	1 dítě (1 chlapec 18 let)
Rodina č. 7	2 děti (1 dívka 11 let a 1 dívka 13 let)
Rodina č. 8	1 dítě (1 dívka 13 let)
Rodina č. 9	1 dítě (1 chlapec 13 let)
Rodina č. 10	2 děti (1 dívka 12 let a 1 dívka 15 let)
Rodina č. 11	2 děti (1 chlapec 15 let a 1 dívka 11 let)

Tabulka č. 4: Přehled věkové struktury dotazovaných respondentů - starší školní děti ve věku 11-14 let a mládež ve věku od 15 do 18 let (ve výběrovém souboru jsou zastoupeni chlapci i dívky)

Věková skupina	Starší školní děti (pubescenti: 11-14 let)		Mládež (adolescenti: 15-18 let)	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
11 let	1	3		
12 let	1	1		
13 let	2	2		
14 let	1	1		
15 let			2	1
16 let			2	
17 let			1	
18 let			1	
Celkový počet	5	7	6	1

Tvorba dat

Základním předpokladem úspěšného výzkumu je nutnost vytvořit příznivou přátelskou atmosféru a vzájemnou důvěru, bez níž se nedaří dosáhnout svobodné diskuze a otevřeného sdílení názorů. Zajímavým zjištěním byla pro mě skutečnost, že se děti z obou skupin zapojily do průzkumu zcela spontánně. Než jsme s dětmi přistoupili k průzkumu, nějakou chvíli jsme diskutovali o jejich všeobecných zájmech. Celkově uvolněná komunikace pak odblokovala původní nejistotu dětí, a tak jsem mohla přistoupit k realizaci průzkumného šetření.

Navštívila jsem celkem 11 rodin (9 rodin žije v Praze, 2 rodiny bydlí nedaleko od Prahy, ve venkovském prostředí. Tyto rodiny vychovávají děti ve věku od 11 do 18 let (do tohoto počtu jsou zahrnuty i 2 rodiny v příbuzenském vztahu, které jsem oslovila za účelem předběžného výzkumného šetření). Rozhovory byly vedeny celkem s 19 dětmi. 1. cílovou skupinu tvořilo 12 pubescentů ve věku od 11 do 14 let (5 chlapců a 7 dívek). 2. cílová skupina se skládala ze 7 adolescentů ve věku od 15 do 18 let (6 chlapců a 1 dívka). Respondenti odpovídali celkem na 8 dotazů.

Výzkumné otázky pro respondenty:

Výzkumná otázka č. 1: „**Jakým způsobem trávíš svůj volný čas?**“

Výzkumná otázka č. 2: „**S kým trávíš nejvíce volného času?**“

Výzkumná otázka č. 3: „**Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky či vzdělávací kurzy?**“

Výzkumná otázka č. 4: „**Jak můžeš vysvětlit pojem zdravý životní styl?**“

Výzkumná otázka č. 5: „**Věnuješ se nějakému sportu?**“

Výzkumná otázka č. 6: „**Čteš si každý den?**“

Výzkumná otázka č. 7: „**Jakou posloucháš hudbu?**“

Výzkumná otázka č. 8: „**Kolik času každý den věnuješ počítači?**“

V závěru návštěvy jsem poděkovala rodičům i dětem za jejich trpělivost, porozumění a pomoc při realizaci průzkumného šetření.

Respondenti a jejich odpovědi na otázky:

„**Skupina A**“ = starší školní děti ve věku od 11 do 14 let (pubescenti).

„**Skupina B**“ = mládež ve věku od 15 do 18 let (adolescenti).

První dotaz pro respondenty zněl: „**Kolik je ti let?**“

Výzkumná otázka č. 1: „**Jakým způsobem trávíš svůj svolný čas?**“

Skupina A: poslouchají CD (2 dívky), hrají si na PC (2 chlapci a 1 dívka), baví se na internetu (1 chlapec a 1 dívka), hraje si na mobilním telefonu (1 chlapec), chodí plavat (1 dívka), hraje fotbal (1 chlapec), čte knihy (1 dívka), jen tak leží a čte si (1 dívka).

Skupina B: sledují televizi (2 chlapci), hrají si na počítači (2 chlapci), baví se na internetu (2 chlapci), poslouchá hudbu na CD (1 dívka).

Závěr: Nejoblíbenější zábavou pro skupinu A (starší školní žáci ve věku od 11 do 14 let) i cílovou skupinu B (mladiství ve věku od 15 do 18 let) jsou hry na počítači a zábava na internetu.

Výzkumná otázka č. 2: „S kým trávíš nejvíce volného času?“

Skupina A: s kamarádem-kamarádkou (4 chlapci a 4 dívky), se spolužačkami (1 dívka), s bratrem (1 chlapec), s babičkou (1 dívka), doma se sestrou (1 dívka).

Skupina B: s kamarády (6 chlapců), s kamarádkou (1 dívka).

Závěr: Obě cílové skupiny tráví nejvíce volného času se svými vrstevníky.

Výzkumná otázka č. 3: „Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky či vzdělávací kurzy?“

Skupina A: sportovní kroužek (2 chlapci), modelářský kroužek (1 chlapec), výtvarný kroužek (2 dívky), žádné kroužky nenavštěvují (1 chlapec a 2 dívky), navštěvuje jazykový kroužek (1 dívka), keramický kroužek (2 dívky), navštěvuje kroužek bojového umění (1 chlapec).

Skupina B: žádné kroužky nenavštěvují (4 chlapci), jazykový kroužek (1 chlapec a 1 dívka), navštěvuje počítačový kurz Excel 2 (1 chlapec).

Závěr: Čtvrtina starších školních dětí nenavštěvuje žádný zájmový kroužek. U mládeže ve věku od 15 do 18 let celá polovina dotazovaných nedochází do žádného kurzu.

Výzkumná otázka č. 4: „Jak můžeš vysvětlit pojem zdravý životní styl?“

Skupina A: něco se zdravím (1 chlapec), nebýt nemocný (1 dívka), nevím, zněla odpověď všech ostatních respondentů.

Skupina B: zdravý životní styl znamená: žít zdravě (2 chlapci a 1 dívka), cvičit (1 chlapec), nekouřit (1 chlapec), momentálně nevěděl (1 chlapec), nepít alkohol (1 chlapec).

Závěr: Starší školní děti ve věku od 11 do 14 let nedokázaly na otázku přesně odpovědět. Pojem zdravý životní styl jim nebyl znám. Také respondenti ve věku od 15 do 18 let nedokázali přesně vysvětlit pojetí životního způsobu, které ve své podstatě znamená komplex aktivit, které člověk dělá v průběhu svého života (duševní hygiena, harmonie duše i těla, správná životospráva, racionální výživa).

Výzkumná otázka č. 5: „Věnuješ se nějakému sportu?“

Skupina A: nesportují (2 chlapci a 4 dívky), hraje fotbal (1 chlapec), hraje tenis (1 chlapec), v zimě hraje hokej (1 chlapec), cvičí jenom ve škole (1 dívka), chodí plavat (1 dívka), jezdí na kolečkových bruslích (1 dívka).

Skupina B: hrají fotbal (3 chlapci), vůbec nesportují (1 chlapec a 1 dívka), rád hraje squash (1 chlapec), učí se bojovému umění (1 chlapec).

Závěr: Potřeba sportu se projevuje a uspokojuje v pohybových aktivitách, zvláště v kolektivních sportech. Výsledek průzkumu však svědčí o tom, že velká část dotazovaných se nevěnuje žádnému sportu.

Po pěti dotazech byla zahájena přestávka na odpočinek, protože zejména mladší děti by déle neudržely pozornost, a tudíž by jejich odpovědi mohly být zkreslené.

Výzkumná otázka č. 6: „Čteš si každý den?“

Skupina A: každý den nečtou (4 chlapci a 3 dívky), ano, každý den čtou (2 dívky), čte, jen když musí (1 chlapec), každý den čte ve škole (1 dívka), každý den čte jenom někdy (1 dívka).

Skupina B: každý den nečtou (2 chlapci), ano, ale čtou si na internetu (2 chlapci), ano, rád si čte každý den (1 chlapec), čte, když se učí (1 chlapec), knihu čte tak jednou týdně (1 dívka).

Závěr: Průzkumné šetření potvrdilo onu známou skutečnost, že dnešní mladá generace málo čte.

Výzkumná otázka č. 7: „Jakou posloucháš hudbu?“

Skupina A: při šetření bylo zjištěno, že děti ve věku 11 až 14 let ještě nemají zájem samostatně poslouchat nějakou hudbu. Některé zpěváky a skupiny znají od svých vrstevníků nebo sourozenců.

Skupina B: skupinu Kabát (1 chlapec), cizí skupiny (3 chlapci a 1 dívka), skupinu Metalica (1 chlapec), 1 chlapec odpověděl, že se mu líbí všechna hudba (na žánru hudby mu nezáleží).

Závěr: Děti ve věku od 11 do 14 let neposlouchají samostatně hudbu (mají jiné koníčky). Respondenti ve věku od 15 do 18 let mají o poslech hudby zájem, poslouchají jak české, tak i zahraniční interprety.

Výzkumná otázka č. 8: „Kolik času každý den věnuješ počítači?“

Skupina A: tak 2 hodiny (2 chlapci), 1 hodinu (3 dívky), teď má zákaz počítače (1 chlapec), na počítač smí jen za pěkné známky (2 chlapci a 1 dívka), když jí rodiče dovolí (1 dívka), může se bavit na počítači, kdy se jí chce (1 dívka), nemá počítač (1 dívka).

Skupina B: více než 3 hodiny denně (2 chlapci), 3 hodiny (1 chlapec), tak 2 hodiny (1 dívka), 1 hodinu (2 chlapci), nemá počítač (1 chlapec).

Závěr: U dětí a mládeže má počítač významné místo v každodenních aktivitách.

Třídění dat

Respondenti odpovídali celkem na 8 základních výzkumných otázek. Odpovědi dotazovaných byly pečlivě tříděny, hodnoceny a porovnávány. Jsem si vědoma také toho, že výsledky výzkumu menšího rozsahu, respektive průzkumné sondy, nelze zobecňovat vzhledem k relativně malému souboru respondentů. Při realizaci výzkumu nenastaly žádné překážky.

5.4 Závěrečná zpráva

Průzkumné šetření bylo zaměřeno na problematiku způsobu vhodného trávení volného času mládeže. Motivací pro výběr námětu bylo moje osobní přesvědčení, že většina mladých lidí ví, jak je smysluplné využívání volného času pro život přínosné. Hlavním cílem projektu bylo zmapovat životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času, tedy reálně zjistit: „*Zda mladá generace využívá svůj volný čas smysluplně?*“. Na základě zpřesňujících poznatků z předběžného šetření byl k projektu zvolen kvalitativní přístup, neboť dává možnost k získání hlubších dat (polostrukturované rozhovory a pozorování). Projekt byl zaměřen na dospívající mládež ve věku od 11 do 18 let. Ve výběrovém souboru byli zastoupeni chlapci i dívky. 1. cílovou skupinu tvořili pubescenti ve věku od 11 do 14 let, ve 2. cílové skupině byli zastoupeni adolescenti ve věku od 15 do 18 let. Jednalo se o soubor výběrový, nereprezentativní, jehož všichni respondenti splňovali kritéria uvedeného věku. V kvalitativním průzkumu bylo zvoleno 8 výzkumných otázek pro respondenty. Průzkumné šetření, respektive průzkumná sonda, byla realizována v období od července 2010 do října 2010. V průběhu průzkumu nenastaly žádné podstatné problémy. Dnešní rodiny si velice úzkostlivě chrání svoje soukromí. Převážná část rodičů vyslovila požadavek nedávat jejich dětem citlivé dotazy o rodině a v projektu nezveřejňovat jejich jména a adresy. Respektování anonymity respondentů je nedílnou součástí výzkumné etiky.

Souhrn výsledků

- 1. Neoblíbenější zábavou** pro obě cílové skupiny respondentů jsou hry na počítači a zábava na internetu.
- Obě cílové skupiny tráví nejvíce volného času se svými **vrstevníky**.
- Na výzkumnou otázku č. 3: „*Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky či vzdělávací kurzy?*“, odpověděli respondenti takto: čtvrtina starších školních žáků ve věku od 11 do 14 let nenavštěvuje žádný **zájmový kroužek**. U mládeže ve věku od 15 do 18 let celá polovina dotazovaných nedochází do žádného **kurzu**.
- Pojem životního stylu**, který ve své podstatě znamená komplex aktivit, které člověk dělá v průběhu svého života (duševní hygiena, harmonie duše i těla, správná životospráva, racionální výživa) není mladší skupině respondentů zatím znám, děti ho nedokázaly vysvětlit. Mládež ve věku od 15 do 18 let pojetí životního stylu vysvětlila pouze částečně.
- Potřeba **sportu** se projevuje a uspokojuje v pohybových aktivitách, zvláště v kolektivních sportech. Výsledek průzkumu však svědčí o tom, že velká část dotazovaných se nevěnuje žádnému sportu, což je překvapující.
- Odpověď na výzkumnou otázku č. 6: „*Čteš si každý den?*“, potvrdilo onu známou skutečnost, že dnešní **mladá generace málo čte**.
- Děti ve věku od 11 do 14 let nemají zatím zájem poslouchat samostatně nějakou hudbu, mají jiné koníčky. Respondenti ve věku od 15 do 18 let mají o **poslech hudby** zájem, poslouchají jak české, tak i zahraniční interprety.
- U dětí a mládeže **má počítač své významné místo** v jejich každodenních aktivitách.

Výsledky rozhovorů při průzkumném šetření potvrdily můj předpoklad, že současná mladá generace ve věku od 11 do 18 let má dobré povědomí o tom, že vhodné trávení volného času je pro člověka přínosné a smysluplné.

Průzkumný projekt č. 3

6. Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže

Morálka je soubor pravidel chování, který v dané společnosti vyjadřuje chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé. Morálka je relativně stabilní systém, jehož kořeny jsou vesměs zakotveny v náboženských kodexech (například v Desateru). Osobní hodnotový systém vzniká zejména v rodinném prostředí. Systém norem a hodnot reguluje chování lidí, zejména pak vzájemné vztahy. Systém vědomých morálních hodnot je třeba budovat již v raném dětství. Děti tak připravujeme na život v dospělosti, ve kterém budou rozlišovat základní hodnoty, jako jsou morálka, etika, právo, svoboda, povinnosti a odpovědnost.

6.1 Základní údaje o projektu

Projekt je zaměřen na výzkum hodnotové orientace u mládeže. Zvolenému tématu se věnuje celá řada sociologických a pedagogických projektů (ve svých pilotních studiích Národní institut dětí a mládeže MŠMT, Česká asociace pedagogického výzkumu v grantových projektech).¹⁰⁶ Za všechny odpovědné řešitele i spoluřešitele výzkumů k poznání postojů současné mládeže k hodnotám je možno jmenovat tyto odborníky: významného českého sociologa doc. Petra Saka,¹⁰⁷ prof. Ladislava Rabušice z Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně, dr. Svatavu Kašpárkovou z Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, doc. Stanislava Štecha z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, prof. Vladimíra Smékala z Fakulty sociálních studií na Masarykově univerzitě v Brně.

6.2 Pracovní postupy

Vymezení předmětu výzkumné činnosti

Výzkum zahrnuje celkem 1 průzkumný projekt, který svým obsahem souvisí zejména s hodnotovou orientací u mládeže.

Formulace výzkumného problému

„Hledání účinných a efektivních nástrojů primární prevence výchovných problémů u mladé generace?“.

¹⁰⁶ Dále viz: Národní registr výzkumů o dětech a mládeži. (Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2012).

¹⁰⁷ Dále viz: SAK, P. a kol. *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2. SAK, P. *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.

Hlavní výzkumná otázka

„Jakými vhodnými způsoby lze předcházet vzniku výchovných problémů u mládeže?“.

Pracovní předpoklady

1. „Postoje ke smysluplnému životu ovlivňuje zejména výchova k morálním hodnotám, vzdělávání a vliv prostředí“.
2. „Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“.
3. Smysluplné žití je základní podmínkou zdravého způsobu života“.

Motivace a odůvodnění

Hlavní motivací pro výběr námětu je snaha předložit reálnou studii, která zajistí hlubší vhled do řešené problematiky, přinese netradiční řešení, obohatí studijní znalosti a přinese nové závěry. Námět byl vybrán z důvodu osobního přesvědčení, že dospívající lidé již správně vědí, jaký mají životní cíl a mají povědomí o tom, jaké hodnoty jsou pro jejich život významné.

Výzkumný záměr

Hlavním cílem projektu je zmapovat životní styl u dospívajících lidí, vyhodnotit jejich postoje k morálním hodnotám, k okolnímu světu a ke vzdělávání. Očekává se také, že šetření poskytne a objasní odpověď na otázku, která zní: „*Co jsou to morální hodnoty a jaký mají vliv na život mladé generace?*“. Výsledky průzkumu přinesou nové poznatky, jiný úhel pohledu na zkoumanou oblast, nastíní další náměty k průzkumným řešením a rozšíří studijní obzory.

Popis výzkumného souboru

Projekt je zaměřen na cílovou skupinu dospívajících lidí ve věku od 12 do 18 let. První skupinu výzkumu tvoří 18 dětí (pubescenti ve věku od 12 do 14 let; 8 chlapců a 10 dívek) a druhou skupinu zastupuje 14 dospívajících lidí (adolescenti ve věku od 15 do 18 let; 6 chlapců a 8 dívek). Jedná se o soubor výběrový, nereprezentativní, jehož všichni respondenti splňují kritéria uvedeného věku.

Metodický postup

Na základě zpřesňujících poznatků z předběžného šetření byl pro účel průzkumného šetření zvolen kvalitativní přístup, který se pro tuto formu projektu jeví jako výhodnější, neboť se jeho prostřednictvím získávají hlubší data. V jednotlivých fázích průzkumného šetření budou

použity tyto metody: induktivní metoda, interview (polostrukturované rozhovory), pozorování, metoda tvorby dat, analýza dat, interpretace reality, syntéza. S ohledem na počet respondentů se ve své podstatě bude spíše jednat o kvalitativní průzkumnou sondu. Kvalitativní metoda výzkumu nezobecňuje.

Časový plán

Průzkumné šetření bylo uskutečněno v průběhu období od února 2011 do srpna 2011.

6.3 Realizace průzkumného šetření

Předběžný výzkum

Předběžný výzkum byl veden se 4 respondenty ze 2 příbuzenských rodin (první rodina: chlapci 12 a 15 let; druhá rodina: chlapec 13 let a dívka 15 let). Účelem předběžného výzkumu bylo ověření srozumitelnosti jednotlivých otázek. Struktura otázek byla pro děti velmi složitá, jejich úprava byla ponechána až na dobu realizace projektu. Reakce dětí na moje dotazy byly spontánní. Během rozhovoru se mi potvrdila skutečnost, že by nebylo vhodné mladší skupinu dětí zatěžovat složitými dotazy a písemnými odpověďmi do dotazníků. Průběh předběžného výzkumu lze klasifikovat jako oboustrannou příjemnou rozpravu. Odpovědi dětí mě nasměrovaly k dalším námětům v práci.

Průzkumné šetření

Před vlastní realizací projektu jsem se obrátila na své příbuzné i známé a požádala je o pomoc při řešení průzkumné části rigorózní práce. Průzkumné šetření bylo realizováno na základě písemných, telefonických nebo předem dohodnutých termínů v rodinách, které žijí v městském či venkovském prostředí. Známí lidé mi pak dále doporučovali další rodiny, kterým jsem pak písemně předložila plánovaný průběh studijního výzkumného projektu (záměr průzkumu, oblast zkoumání, časový plán, předpokládané výstupy práce). Polostrukturované rozhovory byly realizovány za předem oboustranně definovaných pravidel. Dotazy byly dopředu připravené (pro 1. cílovou skupinu respondentů musela být část otázek během šetření operativně upravována; respondentům ze 2. cílové skupiny byla dána jedna doplňující výzkumná otázka. Za účelem průzkumného šetření bylo osloveno 21 rodin, které vychovávají děti ve věku od 12 do 18 let (1. cílová skupina: starší školní žáci ve věku od 12 do 14 let; 2. cílová skupina: mladiství ve věku od 15 do 18 let). Pro potřebu realizace projektu byla použita metoda kvalitativního přístupu (řízený polostrukturovaný rozhovor - interview a pozorování).

Ve své podstatě se jednalo o kvalitativní průzkumnou sondu. Převážná část rodičů vyslovila požadavek nedávat dětem citlivé dotazy o rodině a v projektu nezveřejňovat jejich jména a adresy (respektování anonymity je základním požadavkem výzkumné etiky). Dle mé nabídky měli rodiče dětí možnost být přítomni při průzkumném šetření. S laskavým svolením rodičů dětí jsem pak předstoupila před respondenty, vysvětlila jim účel mé návštěvy a požádala je o pomoc při uskutečňování mého úkolu. V průzkumné sondě jsem se nejprve zaměřila na všeobecné dotazy. Připravené dotazy směřovaly k předpokládanému cíli projektu. Výsledky šetření měly odpovědět na základní otázku: „*Co jsou to morální hodnoty a jaký mají vliv na život mladé generace?*“. Průzkumné šetření bylo realizováno v průběhu období od února 2011 do srpna 2011. Po dohodě s rodiči dětí jsem si mohla z rozhovorů zapisovat poznámky.

Tabulka č. 1: *Přehled navštívených rodin a věková struktura respondentů ve věku od 12 do 18 let*

Rodina č. 1	2 děti (1 chlapec 12 let a 1 chlapec 15 let)
Rodina č. 2	1 dítě (1 dívka 16 let)
Rodina č. 3	1 dítě (1 dívka 12 let)
Rodina č. 4	3 děti (všichni chlapci – 14, 16 a 17 let)
Rodina č. 5	1 dítě (1 chlapec 17 let)
Rodina č. 6	1 dítě (1 dívka 14 let)
Rodina č. 7	2 děti (1 dívka 13 let a 1 dívka 16 let)
Rodina č. 8	1 dítě (1 dívka 16 let)
Rodina č. 9	1 dítě (1 chlapec 14 let)
Rodina č. 10	2 děti (1 dívka 12 let a 1 dívka 13 let)
Rodina č. 11	2 děti (1 chlapec 16 let a 1 dívka 12 let)
Rodina č. 12	1 dítě (1 dívka 18 let)
Rodina č. 13	2 děti (1 chlapec 18 let a 1 dívka 16 let)
Rodina č. 14	1 dítě (1 dívka 14 let)
Rodina č. 15	1 dítě (1 chlapec 14 let)
Rodina č. 16	2 děti (2 chlapci 12 let - dvojčata)
Rodina č. 17	2 děti (1 chlapec 13 let a 1 dívka 15 let)
Rodina č. 18	1 dítě (1 dívka 12 let)
Rodina č. 19	1 dítě (1 chlapec 12 let)
Rodina č. 20	2 děti (1 dívka 13 let a 1 dívka 18 let)
Rodina č. 21	2 děti (1 dívka 12 let a 1 dívka 18 let)

Tabulka č. 2: Přehled věkové struktury dotazovaných respondentů - starší školní žáci ve věku od 12 do 14 let a mládež ve věku od 15 do 18 let (ve výběrovém souboru jsou zastoupeni chlapci i dívky)

Věková skupina	Starší školní žáci (pubescenti: 12-14 let)		Mladiství (adolescenti: 15-18 let)	
	Chlapci	Dívky	Chlapci	Dívky
12 let	4	5		
13 let	1	3		
14 let	3	2		
15 let			1	1
16 let			2	4
17 let			2	
18 let			1	3
Celkový počet	8	10	6	8

Tvorba dat

Základním předpokladem úspěšného výzkumu je nutnost vytvořit příznivou přátelskou atmosféru a vzájemnou důvěru, bez kterých se nedaří dosáhnout svobodné diskuze a otevřeného sdílení názorů. Zajímavým zjištěním byla pro mě skutečnost, že se děti z obou skupin zapojily do průzkumu zcela spontánně. Než jsme s dětmi přistoupili k dotazům, nějakou chvíli jsme diskutovali o jejich všeobecných zájmech. Celkově uvolněná komunikace pak odblokovala původní nejistotu dětí, a tak jsem mohla přistoupit k realizaci empirického průzkumu. Navštívila jsem celkem 21 rodin (17 rodin žije v Praze, 4 rodiny bydlí nedaleko od Prahy, ve venkovském prostředí). Tyto rodiny vychovávají děti ve věku od 12 do 18 let (v tomto počtu jsou zahrnuty i 2 rodiny v příbuzenském vztahu, které jsem oslovila za účelem předběžného výzkumného šetření). Rozhovory byly vedeny celkem s 32 dospívajícími respondenty: 18 dětí ze skupiny starších školních žáků ve věku 12 do 14 let (8 chlapců a 10 dívek) a se 14 mladými lidmi ve věku od 15 do 18 let (6 chlapců a 8 dívek).

Výzkumné otázky pro respondenty:

Výzkumná otázka č. 1: „**Jak se má správně chovat morální člověk?**“

Výzkumná otázka č. 2: „**Jakou hodnotu má pro tebe tvoje rodina?**“

Výzkumná otázka č. 3: „**Co pro tebe znamená přátelství?**“

Výzkumná otázka č. 4: „**Jaké jsou tvé životní cíle?**“

Výzkumná otázka č. 5: „**Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?**“

Výzkumná otázka č. 6: „**Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?**“

Výzkumná otázka č. 7: „**Dokážeš popsat rozdíl mezi dobrem a zlem?**“

Výzkumná otázka č. 8: „**Co považuješ ve svém životě za nejvíce důležité?**“

V závěru návštěvy jsem poděkovala rodičům i dětem za jejich trpělivost, porozumění a pomoc při výzkumném šetření.

Respondenti a jejich odpovědi na otázky:

„**Skupina A**“ = starší školní žáci ve věku od 12 do 14 let (pubescenti).

„**Skupina B**“ = mladiství ve věku od 15 do 18 let (adolescenti).

První dotaz pro respondenty zněl: „**Kolik je ti let?**“

Výzkumná otázka č. 1: „**Jak se má správně chovat morální člověk?**“

Z důvodu, že respondenti z obou cílových skupin zcela přesně nechápou (až na pár jedinců, kteří označili morální hodnoty jako správné chování) pojem morální hodnoty (chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé), byla otázka upravena ve zjednodušeném podání takto: „Jak se máme správně chovat?“

Skupina A: děkovat (1 dívka), nekrást (1 chlapec), neubližovat ostatním dětem (1 chlapec a 2 dívky), nelhat rodičům (1 chlapec), poslouchat ve škole (1 chlapec), umět o všechno poprosit (1 dívka), zdravít ostatní lidi (2 chlapci a 3 dívky), pouštět staré lidi sednout v autobuse (1 dívka), uklízet si pokoj (2 dívky), pomáhat babičce nosit tašku s nákupem (1 chlapec), neříkat neslušná slova (1 chlapec).

Skupina B: pilně se učit (2 chlapci a 3 dívky), třídít odpad (2 dívky), nekouřit (1 chlapec), nepít ve velké míře alkohol (1 chlapec), pomáhat rodičům (2 chlapci a 1 dívka), pomáhat starým a nemocným lidem (1 dívka), neničit přírodu (1 dívka).

Závěr: Odpovědi respondentů svědčí o tom, že je dnešní mládež vedena ke slušnému chování.

Výzkumná otázka č. 2: „**Jakou hodnotu má pro tebe tvoje rodina?**“

Pro 1. cílovou skupinu respondentů (věk od 12 do 14 let) byla otázka upravena tak, aby děti dotazu lépe porozuměly. Dotaz zněl: „Koho máš na světě nejraději?“

Skupina A: nejraději má maminku a tátu (5 chlapců a 4 dívky), maminku (1 chlapec), tátu (1 chlapec), bratra (1 chlapec a 1 dívka), sestru (3 dívky), babičku (1 dívka), babičku, protože má pro ni čas (1 dívka).

Skupina B: kamarády nebo kamarádky (4 chlapci a 6 dívek), rodiče (1 chlapec a 2 dívky), babičku (1 chlapec).

Závěr: U respondentů ve věku od 15 do 18 let dochází k mírné emancipaci od rodiny. Rodina jako taková však sehrává důležitou roli v životě dospívajících lidí.

Výzkumná otázka č. 3: „Co pro tebe znamená přátelství?“

Z důvodu lepšího pochopení otázky došlo u cílové skupiny starších školních žáků (ve věku od 12 do 14 let) k upřesnění dotazu takto: „Máš hodně kamarádů?“.

Skupina A: ano, hodně (5 chlapců a 4 dívky), nemá (1 chlapec), nejvíce na fotbale (1 chlapec), mají hodně kamarádek (4 dívky), má hodně kamarádů ve škole (1 chlapec), nejvíce kamarádek má v kroužku baletu (1 dívka), nemluví s kamarádkou (1 dívka).

Skupina B: mají hodně kamarádů, pomáhají si (5 chlapců a 7 dívek), přátelství pro něj znamená spolehnout se na kamaráda (1 chlapec), spolužačka z gymnázia je její největší kamarádka od základní školy (1 dívka).

Závěr: Převážná část dotazovaných má hodně kamarádů (kamarádek). Dotazovaní kladně vnímají mezilidský vztah přátelství.

Výzkumná otázka č. 4: „Jaké jsou tvé životní cíle?“

Pro respondenty mladší cílové skupiny (starší školní žáci ve věku od 12 do 14) musela být otázka upravena takto: „Myslíš si, že je učení důležité?“. Během šetření byla respondentům položena i doplňující otázka pro starší skupinu, která zněla: „Jakému povolání se chceš v dospělosti věnovat?“. Pro děti z mladší cílové skupiny byl dotaz upraven takto: „Až vyrosteš, čím chceš být?“.

Skupina A: všichni respondenti jednoznačně odpověděli, že je učení důležité.

Skupina B: dokončit střední školu (3 chlapci a 4 dívky), vyučit se a jít dále studovat (1 chlapec), najít si dobře placenou práci, která ho bude bavit (1 chlapec), úspěšně zvládnout přijímací zkoušky na vysokou školu (2 dívky), bude hodně cestovat (1 chlapec), učit se cizím jazykům (1 dívka), chce jít studovat do ciziny (1 dívka).

Závěr: Všichni respondenti skupiny A jednoznačně odpověděli „ano“ na otázku: „Myslíš si, že je učení důležité?“. Přibližně 80 % respondentů cílové skupiny B (mladiství ve věku od 15 do 18 let) považují za jejich nejdůležitější životní cíl vzdělávání.

Výzkumná otázka č. 5: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“

Děti z 1. cílové skupiny (ve věku od 12 do 14 let) dotaz z větší části vůbec nepochopily; respondenti ze 2. cílové skupiny (ve věku od 15 do 18 let) pochopili otázku pouze částečně. Z tohoto důvodu byl dotaz reformulován takto: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“.

Skupina A: Respondenti a jejich odpovědi: 2 respondenti znali odpověď, neboť dochází pravidelně na výuku náboženství, 1 respondent občas navštěvuje s rodinou kostel. Zbývajících 15 respondentů na žádost rodičů neodpovědělo.

Skupina B: žádný respondent ze skupiny dospívajících ve věku od 15 do 18 let nedokázal přímo odpovědět na původní otázku. Na upravenou otázku: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“ odpovědělo pouze 7 respondentů cílové skupiny (necelá polovina dotazovaných). Odpovědi respondentů: 2 dotazovaní chodili jako malé děti na výuku náboženství, 2 dotazovaní navštívili kostel za účelem prohlídky památky. Zbýající 3 respondenti odpověděli takto: lidé se v kostele modlí a prohlížejí si tam obrazy, nevím, při pohřbu se tam loučí se svými blízkými lidmi.

Závěr: Pro respondenty byla otázka o významu náboženské tradice ze všech dotazů ta nesložitější.

Po pěti dotazech byla zahájena přestávka na odpočinek, protože zejména mladší děti by déle neudržely pozornost (tudiž by jejich odpovědi mohly být značně zkreslené).

Výzkumná otázka č. 6: „Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?“

Dětem z mladší cílové skupiny byl dotaz upraven takto: „Až vyrosteš, čím chceš být?“.

Skupina A: kadeřnicí (2 dívky), inženýrem jako táta (1 chlapec), učitelkou (3 dívky), bude pracovat na počítači (1 chlapec), lékařkou, jako maminka (1 dívka), zvěrolékařem (1 chlapec), kuchařem (1 chlapec), automechanikem (2 chlapci), zdravotní sestrou (1 dívka), baletkou (1 dívka), jezdit s autobusem (1 chlapec), bude vojákem (1 chlapec), neví (2 dívky).

Skupina B: počítačovým odborníkem jako jeho táta (3 chlapci), zvěrolékařem (1 chlapec), ekonomkou (1 dívka), učitelkou (2 dívky), bude prodavačkou (1 dívka), ještě nevědí (1 chlapec a 2 dívky), kadeřnicí (1 dívka), kosmetičkou (1 dívka), prodejcem aut jako táta (1 chlapec).

Závěr: Necelá pětina všech oslovených respondentů považují za životní cíl vykonávat v dospělosti taková povolání, která zastávají jejich rodiče (o povolání rodičů jsem byla dopředu informována).

Výzkumná otázka č. 7: „Dokážeš popsat rozdíl mezi dobrem a zlem?“

Skupina A: *odpovědi respondentů: dobro je dobré, dobro je někomu pomáhat, nezlobit rodiče. Zlo je zlé, zlo je, když je člověk nemocný, zlo je, když umře maminka...*

Skupina B: *odpovědi respondentů: dobro je pomáhat, dobro je správná věc, dobro je zdraví, někomu něco darovat... Zlo je ničit přírodu, zlo je nemoc, zlo je ubližovat, pít alkohol je zlo, drogy jsou zlo...*

Závěr: *Respondenti z obou cílových skupin byli v podstatě schopni rozlišit dobro a zlo.*

Výzkumná otázka č. 8: „Co považuješ ve svém životě za nejvíce důležité?“

Skupina A: *být zdravý (3 chlapci a 4 dívky), mít rodiče (2 chlapci a 1 dívka), mít babičku (1 dívka), chovat se slušně (1 dívka), když mám hodně kamarádů (3 chlapci), mít hodně kamarádek (2 dívky), dělat rodičům radost (1 dívka).*

Skupina B: *být zdravý (2 chlapci a 1 dívka), mít štěstí (2 dívky), mít, co si přeji (1 chlapec), mít oba rodiče (1 chlapec a 2 dívky), úspěšně dokončit střední školu (1 dívka), mít hodně přátel (2 chlapci), mít hodně kamarádek (1 dívka), dávat na sebe pozor (1 dívka).*

Závěr: *Pro obě skupiny respondentů je v životě nejvíce významné být zdravý a mít hodně přátel (kamarádů).*

Třídění dat

Respondenti odpovídali celkem na 8 základních výzkumných otázek. Odpovědi dětí byly pečlivě tříděny, hodnoceny a porovnávány. Jednotlivé názory, postoje a přístupy dětí jsem se snažila vyhodnotit zodpovědně. Jsem si také vědoma toho, že se jednalo o výzkum menšího rozsahu, který nelze zobecňovat vzhledem k relativně malému souboru respondentů. Při zpracování průzkumu se nevyskytly žádné zásadní problémy.

6.4 Závěrečná zpráva

Průzkumné šetření bylo zaměřeno na zjištění hodnotové orientace u mládeže. Motivací pro výběr námětu bylo moje osobní přesvědčení, že současní mladí lidé vědí, jaké hodnoty jsou pro jejich životy důležité. Hlavním cílem projektu bylo zmapovat životní styl současné mladé generace, vyhodnotit jejich postoje k morálním hodnotám, k okolnímu světu a ke vzdělávání. Pro účel průzkumného šetření byl zvolen kvalitativní přístup, jehož prostřednictvím jsou získávána hlubší data (byly vedeny polostrukturované rozhovory a uplatněna i metoda pozorování). Projekt byl zaměřen na dospívající lidi ve věku od 12 do 18 let. 1. cílovou skupinu

výzkumu tvořilo 18 dětí (pubescenti ve věku od 12 do 14 let, 8 chlapců a 10 dívek). 2. cílovou skupinu zastupovalo 14 mladistvých (adolescenti ve věku od 15 do 18 let, 6 chlapců a 8 dívek). Jednalo se o soubor výběrový, nereprezentativní, jehož všichni respondenti splňovali kritéria uvedeného věku. Průzkumné šetření bylo realizováno v období od února 2011 do srpna 2011, na základě písemných, telefonických nebo předem dohodnutých termínů v rodinách, které mi doporučili příbuzní či známí. Již na začátku rozhovorů byla definována jasná pravidla. V kvalitativním průzkumu bylo zvoleno 8 výzkumných otázek pro respondenty (až na otázku č. 7 a č. 8 musely být ostatní výzkumné otázky z důvodu nesrozumitelnosti pro respondenty během šetření reformulovány). V průběhu průzkumu nedošlo k žádným podstatným problémům. Pouze ze strany rodičů respondentů byla vyslovena prosba o respektování anonymity dětí. Tento požadavek byl splněn v souladu s výzkumnou etikou.

Souhrn výsledků

1. Základní pojetí morálních hodnot (chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé). Ze všech respondentů z obou cílových skupin chápe pojem morálních hodnot pouze velmi malé procento dotazovaných. Ostatní dotazovaní zcela nechápou pojem morálních hodnot. Na základě této skutečnosti musela být původně zvolená výzkumná otázka reformulována do této zjednodušené podoby: „Jak se máme správně chovat?“. Odpovědi respondentů svědčí o tom, že oslovení respondenti jsou vedeni ke slušnému chování.

2. Rodina jako taková sehrává důležitou roli v životě dospívajících lidí. Pro 1. cílovou skupinu respondentů (věk od 12 do 14 let) byla otázka upravena tak, aby děti dotazu lépe porozuměly. Dotaz zněl: „Koho máš na světě nejraději?“. Starší skupina respondentů odpovídala na původní otázku. Dotazovaní z obou skupin si shodně nejvíce váží svých rodičů a považují je za své životní vzory. U respondentů ve věku od 15 do 18 let dochází k přirozené emancipaci od rodiny.

3. Hodnota přátelství (kamarádství) je pro obě cílové skupiny významná. Dotazovaní kladně vnímají potřebu mezilidského vztahu přátelství. Z důvodu lepšího pochopení otázky došlo u cílové skupiny starších školních žáků (ve věku od 12 do 14 let) k upřesnění dotazu takto: „Máš hodně kamarádů?“. Převážná část respondentů má hodně kamarádů (kamarádek) a kladně vnímají mezilidský vztah přátelství.

4. Původní otázka: „Jaké jsou tvé životní cíle?“ musela být z důvodu nepochopení cílovou skupinou mladších dětí (ve věku od 12 do 14 let) upravena takto: „Myslíš, že je učení důležité?“. Na tuto jednoduchou otázku všichni mladší respondenti odpověděli kladně. Také pro starší cílovou skupinu mládeže (ve věku od 15 do 18 let) musela být otázka reformulována

takto: „Plánuješ další vzdělávání do budoucnosti?“. Zhruba 80 % respondentů plánuje do budoucna pokračovat ve vzdělávání.

5. Trošku jsem byla překvapena tím, že žádný respondent ve věku od 12 do 18 let nedokázal přímo odpovědět na otázku: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“. Děti z 1. cílové skupiny (ve věku od 12 do 14 let) dotaz z větší části vůbec nepochopily; respondenti ze 2. cílové skupiny (ve věku od 15 do 18 let) pochopili otázku pouze částečně. Z tohoto důvodu byl dotaz reformulován takto: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“. Pro respondenty byla otázka o významu **náboženské tradice** ze všech dotazů ta nejsložitější.

6. Další výzkumná otázka zněla: „*Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?*“. Dětem z mladší cílové skupiny byl dotaz upraven takto: „*Až vyrosteš, čím chceš být?*“. Při průzkumném šetření bylo zjištěno, že zhruba pětina všech oslovených respondentů chce v dospělosti vykonávat taková **povolání**, která zastávají jejich rodiče (pozitivní vzory a nápodoba).

7. Respondenti z obou cílových skupin jsou v podstatě schopni rozlišovat, co je **dobro a zlo**.

8. Obě cílové skupiny považují za nejvíce důležité tyto **životní hodnoty**: být zdravý a mít hodně přátel (kamarádů).

Při průzkumné činnosti bylo zajímavé si povšimnout určitých okolností, kdy v některých případech mladší sourozenci odpovídali na moje průzkumné dotazy (viz výzkumné otázky č. 6 a č. 8) okamžitě, bez přemýšlení a ve shodě s jejich staršími sourozenci (nápodoba).

Závěr

Nové tisíciletí je nazýváno obdobím vědeckého pokroku, technických zázraků a obdobím rychlé volby. Žijeme v hektickém světě, ve kterém na nás doléhají neustálé změny, se kterými je nutno se rychle vyrovnávat. Celá společnost prochází velikou změnou životního stylu. Někteří lidé utíkají před vlastními rozhodnutími, mají nereálná očekávání, přehnaný pud sebezáchovy a nezvládají reagovat na změny v jejich životě. Mnoho životních potíží způsobuje nevhodná výchova. Obecně lze říci, že se za špičkou ledovce příčin problémů u lidí skrývají špatné vztahy, nezáměr rodičů o děti, nedostatek vizí a životních cílů, nedostatečné sebevědomí, negativní vliv vrstevníků či médií, žádná nebo mlhavá perspektiva pro budoucnost.

Pro celou společnost je znepokojující, že v posledním období dochází ke značnému nárůstu sociálně negativních projevů chování a jednání ve společnosti. Sociálně negativní jevy jsou závažným problémem, neboť delikvence představuje morální problém celé společnosti. Preventivní kontrola sociálně negativních jevů má za úkol cíleně a dlouhodobě působit na chování dětské, dospívající i dospělé populace. Včasná prevence je jedním z klíčových úkolů pro odstraňování negativních jevů ve společnosti. Principy úspěšné prevence lze spatřovat v systematičnosti (systém a legislativní opatření), koordinaci (řešení po různých liniích) a komplexnosti (snaha působit na lidi ke změně životních postojů). Účinné mechanismy prevence jsou osvětové, vysvětlující a doporučující aktivity. Prevence se realizuje prostřednictvím diagnostických metod, programů a projektů. Preventivní projekty se tvoří s ohledem na věk cílové skupiny, jsou zacíleny i na předškolní věk. Orientují se více na rizikové faktory a situace, které se podílejí na vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti. Preventivní kontrola sociálně negativních jevů je z krátkodobého i dlouhodobého výhledu velice významná. Všeobecným cílem prevence sociálně negativních jevů je předcházet nevhodnému chování jedinců, informovat lidi o příčinách a důsledcích těchto situací a pomáhat jim řešit jejich vzniklé problémy. Důležitým prostředkem ochrany před negativními vlivy jsou účelné, efektivní a včasné metody preventivních kontrol. Aby mohl člověk žít smysluplný a odpovědný život, potřebuje ke svému životu lásku, někam patřit, mít jistotu, že s druhými lidmi může sdílet radosti i starosti běžného života. Člověk se vyvíjí na základě postupných životních zkušeností, výchovou a prostředím.

Pro vypracování rigorózní práce bylo zvoleno téma „**Preventivní opatření k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti**“. Námět práce je velmi aktuální, společensky významný, neboť je často diskutován nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Motivací pro výběr námětu práce byla snaha předložit reálnou studii, která zajistí jiný úhel pohledu na

řešenou problematiku, přinese netradiční řešení, obohatí znalosti a přinese praktické závěry. Hlavním cílem práce bylo: 1. nastudovat, zmapovat, konzultovat a popsat problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti. 2. předložit výsledky realizovaných průzkumných šetření, která svým obsahem souvisí s preventivním řešením problematiky. Dílčí cíle: 1. v teoretické rovině podrobně nastudovat a jasně vyložit řešenou problematiku sociálně negativních jevů a popsat systém preventivní kontroly sociálně negativních jevů, který v současnosti nabývá na významu. 2. v rámci zajištění odborného zázemí celé rigorózní práce požádat řadu odborníků o konzultace, rozhovory a rady na téma řešení problematiky sociálně negativních jevů ve společnosti. 3. realizovat průzkumná šetření, která svým obsahem souvisí s oblastí primární prevence sociálně negativních jevů, s problematikou způsobu využívání volného času mládeže a s postoji mládeže k hodnotové orientaci.

Rigorózní práce je rozčleněna na části úvodní, teoretickou (1. až 3. kapitola), část realizační (4. až 6. kapitola) a část závěrečnou. V přípravné fázi celé studie jsem přesně nedokázala odhadnout, že se jedná o příliš rozsáhlé téma k řešení. Ve snaze pochopit zkoumanou oblast systému preventivních opatření k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti jsem musela přistoupit k podrobnému studiu a širšímu pojetí dílčích témat, která úzce souvisela se zkoumanou problematikou. V této etapě jsem si začala uvědomovat, že realizace celé studie bude možná pouze za předpokladu vysokého nasazení, nadšení a vytrvalosti. Výstupy z teoretické části práce tvoří zázemí a východiska pro vypracování průzkumných šetření. V jednotlivých kapitolách teoretické části práce jsou popsány faktory, které podmiňují vývoj lidské psychiky, činitelé vývoje člověka, socializace osobnosti, problematika sociálně negativních jevů ve společnosti a systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti.

Za nosný prvek celé práce lze považovat část realizační. Průzkumná část je obsahem 4. až 6. kapitoly, jsou zde předloženy výsledky 3 realizovaných průzkumných šetření.

Průzkumný projekt č. 1 nese název: „*Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti*“. Realizace projektu byla uskutečněna v průběhu období od listopadu 2007 do ledna 2011. Tento projekt považuji za velmi důležitý a přínosný, neboť vytvořil odborné zázemí k celé rigorózní práci. Za tímto účelem jsem oslovila celou řadu odborníků a požádala je o konzultace a rady na téma prevence sociálně negativních jevů ve společnosti. Za všechny mohu jmenovat doc. PhDr. Kořou z Katedry pedagogiky FF UK Praha; PaedDr. Tomana, ředitele Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče, Praha 4; Mgr. Pěnkavu z Úřadu městské části Prahy 1 (Městské centrum sociálních služeb a prevence Praha); sociální kurátory z Úřadu městské části Prahy 13; Mgr. Andreu Kroftovou, výchovnou

poradkyni z Fakultní Základní školy při PedF UK, Praha 5; pracovníky sociálního odboru Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Praha 1; úředníky Probační a mediační služby na Praze 5; příslušníky Vězeňské služby na Praha 4; Mgr. Uchytila z Obvodního oddělení Policie ČR, Praha 7; příslušníky Městské policie Praha. Všem osloveným odborníkům děkuji za jejich laskavé rady, trpělivost a ochotu věnovat mi čas. Získaných poznatků si velice vážím a pro tvorbu práce je považuji za zásadní.

Morálka je soubor pravidel chování, který v dané společnosti vyjadřuje chápání dobra a zla, pojetí toho, co je čestné a nečestné, spravedlivé a nespravedlivé. Morálka je relativně stabilní systém, jehož kořeny jsou vesměs zakotveny v náboženských kodexech (například v Desateru). Osobní hodnotový systém vzniká zejména v rodinném prostředí. Systém norem a hodnot reguluje chování lidí, zejména pak vzájemné vztahy. Systém vědomých morálních hodnot je třeba budovat již v raném dětství. Děti tak připravujeme na život v dospělosti, ve kterém budou rozlišovat základní hodnoty, jako jsou morálka, etika, právo, svoboda, povinnosti a odpovědnost. *Dětství a dospívání je klíč k dospělosti.* Mladá generace vyrůstá ve společnosti, kde si osvojuje společenské hodnoty, normy a sociální dovednosti. Životní styl obecně představuje několik základních zaměření: kulturní, sportovní, konzumní a manuální orientaci. V životním stylu je vyjádřen vztah člověka ke světu. Vhodné trávení volného času má vliv na předcházení výchovných problémů. *Každý člověk by měl mít nějaký životní program, který dává jeho životu smysl a naplnění.*

V dnešní době si lidé a jejich rodiny velice citlivě chrání svoje soukromí. Přes moji veškerou snahu se mi nepodařilo do projektů č. 2 a č. 3 zapojit respondenty z řad dospělé populace. Nebylo také snadné získat souhlas k účasti na průzkumných šetřeních od rodičů dětí a mládeže. Výzkumný soubor dospívajících lidí (pubescentů a adolescentů) byl nakonec vybrán pouze na základě možné dostupnosti, tedy na základě doporučení ze strany mých příbuzných a známých. Na základě všeobecně domluvených pravidel s rodiči dětí vstoupila do projektu cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let. Cíle práce byly nasměrovány k řešení výzkumného problému, tedy: „Hledat účinné a efektivní nástroje primární prevence výchovných problémů u mladé generace“. Za tím účelem byla určena hlavní výzkumná otázka, která zněla: „Jakými vhodnými způsoby lze předcházet vzniku výchovných problémů u mládeže?“. V její návaznosti byly definovány i specifické výzkumné otázky, které souvisí s řešeným výzkumným problémem.

Pro účely průzkumu č. 2 a č. 3 byla aplikována metoda kvalitativního přístupu - polostrukturované rozhovory (též i metoda pozorování), neboť byla vyhodnocena jako výhodnější a smysluplnější pro získávání hlubších dat. Analýza výzkumného procesu může

vybízet k polemice, že se aplikace kvalitativního přístupu lehce pohybuje na hranici kvantitativní metody (u mladší cílové skupiny se mi však při předběžném průzkumu kvantitativní přístup, respektive dotazníková metoda neosvědčila). K průzkumnému šetření č. 2 byl zvolen tento pracovní předpoklad: „Smysluplné využívání volného času má příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“. K průzkumnému šetření č. 3 byly zvoleny tyto pracovní předpoklady: 1. „Postoje ke smysluplnému životu ovlivňuje zejména výchova k morálním hodnotám, vzdělávání a vliv prostředí“. 2. „Hodnotová orientace a smysluplné využívání volného času mají příznivý vliv na vývoj mladého člověka a předchází výchovným problémům“. 3. „Smysluplné žití je základní podmínkou zdravého způsobu života“. Projekt č. 2 a č. 3 byly realizovány samostatně, v jiném časovém období. Ve výstupech z projektů jsou obě cílové skupiny vyhodnocovány a porovnávány. Před vlastními šetřeními jsem se snažila navodit přátelskou atmosféru, proto jsme s rodiči dětí i s respondenty nějaký čas diskutovali a probírali obecná témata, která se vztahovala k zaměření výzkumného projektu. Byla jsem mile překvapena, že mladí lidé přistoupili k průzkumům velmi zodpovědně a snažili se mi s výzkumy pomoci. Díky jejich ochotě jsem mohla postupně uskutečňovat záměr projektů. Při odpovědích respondentů jsme zažili i veselé okamžiky, obzvláště s dětmi ve věku od 12 do 14 let (puberta).

Průzkumný projekt č. 2 je nazván „*Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času mládeže*“. Kvalitní aktivity volného času jsou účinnou prevencí projevů sociálně negativního chování a jednání. Naplňování volného času je úzce vázáno na hodnotový systém. Realizace projektu proběhla v průběhu období od července 2010 do října 2010. Průzkumné šetření bylo realizováno v 11 rodinách, které mi doporučili moji příbuzní a známí. Pro účel šetření byla oslovena skupina 19 dětí a mládeže ve věku od 11 do 18 let. 1. cílová skupina (12 dětí ve věku od 11 do 14 let); 2. cílová skupina (7 dětí ve věku od 15 do 18 let). Ve výběrovém souboru byli zastoupeni chlapci i dívky. Stanoveným cílem průzkumu bylo zmapovat životní cíle mladé generace, vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s jejich aktivitami trávení volného času. Ze souhrnu výsledků šetření lze vyčíst tato fakta: nejoblíbenější zábavou pro obě cílové skupiny jsou hry na počítači a zábava na internetu. Dotazovaní tráví nejvíce volného času se svými vrstevníky. Čtvrtina pubescentů nenavštěvuje žádný zájmový kroužek. Celá polovina adolescentů nedochází do žádného vzdělávacího kurzu. Pojem životního stylu není mladší skupině respondentů zatím znám, děti ho nedokázaly jasně vysvětlit. Mládež ve věku od 15 do 18 let pojetí životního stylu vysvětlila pouze částečně. Na pátou otázku: „Věnuješ se nějakému sportu?“, odpověděla velká část dotazovaných, že se nevěnuje žádnému sportu. Odpověď na výzkumnou otázku č. 6: „Čteš si každý den?“ - potvrdilo onu známou skutečnost,

že dnešní mladá generace málo čte. Starší školní žáci ve věku od 11 do 14 let uvedli k další položené otázce, že zatím nemají zájem poslouchat cíleně hudbu, věnují se jiným koníčkům. Oslovení respondenti ze 2. cílové skupiny (ve věku od 15 do 18 let) poslouchají většinou muziku jak českých, tak i zahraničních interpretů. U dětí a mládeže má počítač své významné místo v jejich každodenních aktivitách.

Průzkumný projekt č. 3 nese název „*Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže*“. Systém vědomých morálních hodnot je třeba budovat již v raném dětství. Smysluplné žití je základní podmínkou zdravého způsobu života. Realizace projektu proběhla v průběhu období od února 2011 do srpna 2011. Cílem projektu bylo zmapovat životní styl mladé generace, vyhodnotit hodnotovou orientaci, vymezit současné postoje mladých lidí k okolnímu světu a ke vzdělávání. Průzkumné šetření bylo realizováno celkem v 21 rodinách, na které jsem obdržela doporučení od mých příbuzných a známých. Pro účely projektu bylo osloveno 32 dospívajících lidí ve věku od 12 do 18 let: 1. cílová skupina (18 pubescentů ve věku od 12 do 14 let) a 2. cílová skupina (14 adolescentů ve věku od 15 do 18 let). Ve výběrovém souboru byli zastoupeni chlapci i dívky. V průběhu šetření hodnotové orientace u mládeže muselo být postupně (až na otázku č. 7 a č. 8) reformulováno všech zbývajících 6 dotazů do srozumitelné podoby pro respondenty. Z celkového souhrnu výsledků vyplývá, že dotazovaní zcela přesně nechápou pojetí morálních hodnot. Dotaz byl reformulován takto: „Jak se máme správně chovat?“. Rodina jako taková sehrává důležitou roli v životě dospívajících lidí. Hodnota přátelství je pro obě cílové skupiny významná. Dotazovaní kladně hodnotili potřebu mezilidského vztahu přátelství. Z důvodu nepochopení dalšího mého dotazu: „Jaké jsou tvé životní cíle?“, musela být původní otázka pro cílovou skupinu mladších dětí ve věku od 12 do 14 let upravena takto: „Myslíš, že je učení důležité?“. Všichni mladší respondenti odpověděli na tento jednoduchý dotaz pochopitelně kladně. Také pro starší cílovou skupinu mládeže ve věku od 15 do 18 let musela být otázka reformulována takto: „Plánuješ další vzdělávání do budoucna?“. Zhruba 80% respondentů plánuje do budoucna pokračovat ve vzdělávání. Trošku jsem byla udivena tím, že žádný respondent ve věku od 12 do 18 let nedokázal přímo odpovědět na otázku: „Jaký význam má v životě člověka náboženství a víra?“. Děti z 1. cílové skupiny (ve věku od 12 do 14 let) dotaz z větší části nepochopily vůbec; respondenti věkové skupiny od 15 do 18 let pochopili otázku pouze částečně. Pro dotazované byla výzkumná otázka o významu náboženské tradice ta nejsložitější, a proto musela být reformulována takto: „Proč lidé věří v Boha a chodí do kostela?“. Na další otázku: „Jakému povolání by ses chtěl(a) v dospělosti věnovat?“, odpověděla zhruba pětina všech oslovených respondentů, že budou v dospělosti vykonávat taková povolání, která zastávají jejich rodiče (pozitivní vzory a

nápodoba). Z odpovědí na otázku č. 7: „Dokážeš popsat rozdíl mezi dobrem a zlem?“ vyplynulo, že většina respondentů z obou cílových skupin jsou v podstatě schopni rozlišit, co je dobro a zlo (někteří jedinci na otázku ale vůbec neodpověděli). Na otázku č. 8: „Co považuješ ve svém životě za nejvíce důležité?“, odpověděli respondenti z obou cílových skupin, že považují za vysoce preferovanou životní hodnotu být zdravý a mít hodně přátel.

Zpracované projekty respektují zásadu výzkumné validity (zjištění jsou pravdivá a reálná) a princip etických pravidel (ochrana soukromí a osobních údajů účastníků výzkumu). Z důvodu, že si dnešní rodiny více jak pečlivě chrání svoje soukromí, nepodařilo se mi sehnat více rodin, které by byly ochotny spolupracovat na výzkumných šetřeních. Jsem si vědoma toho, že se z důvodu menšího počtu respondentů v realizovaných šetřeních jedná spíše o průzkumné sondy do řešeného problému. Při průzkumné činnosti bylo zajímavé si povšimnout určitých momentů, kdy v některých případech mladší děti odpovídaly, bez rozmýšlení a zcela stejně, jako jejich starší sourozenci (nápodoba). Z celkového pohledu probíhala průzkumná šetření bez problémů.

Při realizaci průzkumných šetření upoutalo moji pozornost několik překvapujících událostí:

1. Dnešní rodiny si velice úzkostlivě chrání svoje soukromí a jsou více uzavřené do sebe (proto musela být na začátku průzkumu dojednána oboustranně jasná pravidla). Před vlastním zahájením šetření část rodičů požadovala, abych ve výstupech projektů neuváděla jména jejich dětí a během průzkumu dětem nekladla citlivé otázky, které se přímo dotýkají jejich rodiny.
2. Trošku mě překvapil fakt, že zhruba třetina rodičů byla po celou dobu přítomna u průzkumného šetření (tato skutečnost mohla vést i k mírnému zkreslení odpovědí dětí).
3. V několika případech jsem se setkala s reakcí maminek, abych si konkrétní odpověď dětí v žádném případě nezapisovala.
4. Při průzkumném šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže mě překvapila skutečnost, že v době realizace průzkumu (v průběhu období od července 2010 do října 2010) neměli 2 respondenti k dispozici doma žádný počítač (viz kapitola práce č. 5, průzkumný projekt č. 2).
5. Při vedených rozhovorech jsem respektovala postoj strážníků Městské policie Praha, kteří mi odmítli odpovídat na moje obecné dotazy ohledně delikventního jednání občanů jejich městského obvodu v Praze.

Nástin témat k dalšímu řešení

1. Úkoly státu v právní a preventivní kontrole kriminality jsou zásadní a plní zejména úlohu koncepční, legislativní, informační, do jisté míry i ekonomickou.
2. Problematika sociálně negativních jevů se projevuje jako širší problém, který si nutně žádá působení preventivních opatření.
3. Včasná prevence je jedním z klíčových úkolů pro odstraňování sociálně negativních jevů ve společnosti.
4. Veškeré preventivní aktivity by měly obecně začínat úvahou nad příčinami vzniku určitého jevu a pozitivním směrem ovlivňovat postoje cílové skupiny.
5. Výchova k duchovním a kulturním hodnotám je účinnou prevencí sociálně negativních jevů ve společnosti.
6. Hlavním cílem preventivní kontroly je chránit dosud bezproblémové lidi před všemi negativními jevy ve společnosti.
7. Preventivní přístupy k jednotlivým životním etapám bývají specifické.
8. Značný podíl na preventivní činnosti sociálně negativních jevů mají státní i nestátní instituce.
9. Preventivní kontrola má za úkol cíleně a dlouhodobě působit na chování mladé generace.
10. U dětí a mládeže je významným faktorem vzrůstání výchovných problémů nuda a zahálka. Podle možností zvýšit optimální nabídku přitažlivých aktivit pro dospívající.

Z důvodu obsáhlosti práce nelze uvedená témata podrobněji analyzovat, neboť rozsah práce to autorce nedovoluje.

Přínosy práce

1. Zpracovaná rigorózní práce řeší aktuální téma, kterým se zabývají odborníci ve většině vyspělých států světa.
2. Řešené téma je z důvodu možných negativních důsledků chování jedinců společensky velmi důležité.
3. Jako autorka se zajímám o hlubší analýzu a vyhodnocování příčin a důsledků negativních jevů ve společnosti. Při průzkumných šetřeních jsem měla možnost navštívit některé současné rodiny, s jejichž pomocí jsem pak mohla realizovat svůj studijní záměr. V případě, že bych bývala nedostala od svých příbuzných a známých doporučení do rodin, kde byla realizována průzkumná šetření, tento cíl by nemohl být naplněn, protože si dnešní rodiny více jak citlivě chrání svoje soukromí!

4. Každá studie, která je tvořena pečlivě, odpovědně, s nadšením a úsilím, je svým způsobem originální.
5. V celé práci jsem se snažila vytvořit reálnou studii, s jiným úhlem pohledu, která by vnesla nový vhled do řešené problematiky a přinesla praktické závěry. Platná pravidla pro realizovaná průzkumná šetření (respektive průzkumné sondy), byla striktně dodržena.
6. Za klíčový výstup z průzkumných šetření považuji předloženou ilustraci „Záznamů z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“.
7. Při průzkumných šetřeních jsem mohla nahlédnout do života 32 rodin (na obou průzkumných šetřeních se účastnilo celkem 51 respondentů). Na první pohled v těchto rodinách existují tyto rozdíly: město-venkov, úplná-neúplná rodina, zaměstnaní-nezaměstnaní, bohatší rodiny-sociálně slabé rodiny.
8. Domnívám se, že každý, byť i sebemenší badatelský poznatek o zkoumaném jevu, může přinést nová východiska pro další řešení. Přála bych si, aby se moje zpracované téma stalo pro další studenty výzvou k dalším konkrétním úvahám a námětům jejich výzkumných prací. Tvorba práce byla pro mě velmi zajímavá, přinesla mi mnoho obohacujících poznatků a zkušeností.

Praktická využitelnost práce

V případě úspěšného završení cíle by mohla být zpracována metodická pomůcka, užitečná pro školní metodiky prevence, výchovné poradce, protidrogové koordinátory, tak i pro ostatní odborníky z různých odborných zařízení, kteří se zabývají preventivním řešením sociálně negativních jevů ve společnosti. Získané poznatky budou použity i v profesní oblasti.

Slova na závěr

Nejšlechetnější lidská činnost je pomáhat druhým lidem, umět jim naslouchat, být tolerantní. Sociální práce v naší společnosti vychází z humanistických myšlenek - z úcty k člověku. Problémoví jedinci potřebují odbornou péči a pomoc, aby se mohli snadněji vyrovnávat s jejich odcizeným postojem ke světu. Během uskutečňování studie jsem se potkávala s lidmi, kteří trpělivě, neúnavně a ochotně pomáhají řešit tíživé životní situace problémových jedinců.

Velice si vážím laskavé pomoci všech odborníků, pedagogů, konzultantů, respondentů, rodičů dětí i trpělivosti mého manžela, díky nimž mohla být úspěšně realizována celá studie.

Domnívám se, že stanovený cíl studie byl naplněn. Celkové posouzení a vyhodnocení práce však ráda přenechávám moudrým odborníkům.

Doslov

Život má takový smysl, jaký mu dáme. Smyslem bytí je žít šťastný, spokojený, radostný a odpovědný život. Životní cesty člověka plynou v linii minulost-přítomnost-budoucnost. Při svém pobytu ve světě lidé neustále hledají smysl života, jejich vysněný svět, plní základní lidské potřeby, komunikují, učí se a napodobují, obstarávají se, shromažďují věci, neustále se přemísťují, životní události jim přinášejí různé emoce... Přemýšliví lidé žijí v neustálém údivu...

Volba, jak prožít svůj život, je na každém z nás. Každá životní cesta začíná v místě, kde se momentálně nacházíme. Tato křižovatka života nám také ukazuje, jak jsme do nynějška nakládali s tím, co nám bylo dáno do vínku.

Vlastní motto:

„Jsme vyspělá společnost třetího tisíciletí. Naším životním úkolem je naučit se odpovědně žít, chovat se lidsky a zanechat něco pozitivního dalším generacím“.

Seznam literatury a ostatních pramenů

I. Monografické prameny

(odkazované v textu)

1. **BRICHČÍN, M. a kol.** *Mládež – drogy – společnost*. In: **VOTAVOVÁ, M.**: *Průvodce drogovou kariérou dospívajících*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1997. ISSN 0862-4461.
2. **BRICHČÍN, M. a kol.** *Mládež – drogy – společnost*. In: **KOPECKÝ, F.** *Příspěvek k problematice primární prevence nežádoucích závislostí a jevů mezi mládeží...*, c. d., s. 154-157.
3. **ČÍRTKOVÁ, I.** *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, s. r. o., 2004, s. 225. ISBN 80-86473-86-4.
4. **DŽIBRÁN, CH.** *Prorok*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-025-7.
5. **GJURIČOVÁ, Š. a kol.** *Katalog informací prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra - Odbor prevence kriminality, 2000. ISBN 80-85821-85-0.
6. **HANUŠ, B.** *Primární základy penologie*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-14-3.
7. **HARTL, P.** *Psychologický slovník*. 3. vydání. Praha: Vydavatelství Jiří Budka, 1996. ISBN 80-9015-490-5.
8. **HAVLÍK, R.** *Úvod do sociologie*. 4. vydání. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0381-0.
9. **HAVLÍK, R., KOŤA, J.** *Sociologie výchovy a školy*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
10. **JEDLIČKA, R. a kol.** *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
11. **JILČÍK, T. a kol.** *Sociologie II. Úvod do problematiky sociálně patologických jevů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 1999.
12. **JŮVA, V. a kol.** *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. 100. publikace. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-85931-95-8.
13. **KOHOUT, K.** *Základy obecné pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2002, s. 28. ISBN 80-7048-043-2.
14. **KOLÁŘ, M.** *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
15. **Kolektiv autorů.** *Všeobecná encyklopedie*. Nové universum. Praha: Knižní klub – edice Universum, 2003. ISBN 80-242-1069-X.
16. **Kolektiv autorů.** *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: KMa, s. r.o., 2006. ISBN 80-7309-347-2.
17. **KUCHTA, J. a kol.** *Kriminologie – I. část*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 1993. ISBN 80-210-0616-1.
18. **MAN, V. a kol.** *Stručný slovník právních pojmů*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2003.
19. **MATĚJČEK, Z.** *Co děti nejvíc potřebují*. 3. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-853-8.
20. **MATĚJČEK, Z.** *Rodiče a děti*. 2. vydání. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-056-89.
21. **MATOUŠEK, O. a kol.** *Mládež a delikvence*. 2. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
22. **MATOUŠEK, O. a kol.** *Práce s rizikovou mládeží*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-064-2.
23. **MUSIL, J.** *Elektronická média v informační společnosti*. 1. vydání. Praha: Votobia, 2003. ISBN 80-7220-157-3.

24. **MUSIL, J.** *Úvod do sociální a masové komunikace*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-10-0.
25. **MUSIL, S. a kol.** *Analýza účinnosti legislativních úprav III*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1998. ISBN 80-86008-54-1.
26. **NEDOMA, I.** *Aplikace metod sociální práce*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2004.
27. **NEŠPOR, K.** *Jak překonat problémy s alkoholem vlastními silami*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996.
28. **NEŠPOR, K.** *Jak překonat problém s hazardní hrou*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR, 1996.
29. **NEŠPOR, K. a kol.** *Prevence problémů působených návykovými látkami*. Praha: BESIP MV, 1994.
30. **NOVOTNÝ, P.** *Epidemie delikvence*. 1. vydání. Liberec: Dialog, 2006. ISBN 80-86761-45-2.
31. **PAULÍNOVÁ, L., NEUMANNOVÁ, L.** *Psychologie pro tebe*. 3. vydání. Praha: Informatorium, 2008, s. 45-48. ISBN 978-80-7333-068-2.
32. **PÁVKOVÁ, J. a kol.** *Pedagogika volného času*. 3. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
33. **PELCOVÁ, N. a kol.** *Základy společenských věd – IV. díl. Vztah ke světu jako celku*. In: **PEŠKOVÁ, J.** *Člověk ve vztahu k celku světa*. 2. vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86861-27-9.
34. **SAK, P. a kol.** *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
35. **SAK, P.** *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
36. **VÁGNEROVÁ, M.** *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. 1. vydání. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.
37. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Kriminologie – I. obecná část*. 3. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001. ISBN 80-85981-87-4.
38. **ZAPLETAL, L. a kol.** *Sociologie*. 2. vydání. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2002.
39. **ZOUBKOVÁ, I.** *Kontrola kriminality mládeže*. 1. vydání. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2.
40. **ZOUBKOVÁ, I. a kol.** *Kriminalita mládeže*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2001. ISBN 80-7251-070-3.
41. **ZOUBKOVÁ, I. a kol.** *Kriminologie a prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Armex Publishing, 2004. ISBN 80-86795-05-5.

II. Vlastní diplomová práce

(odkazovaná v textu)

1. **FICHTLOVÁ, I.** *Dítě a rodina*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2007.

III. Další nastudované publikace

(neodkazované v textu)

1. *Aktuálne problémy prevencie kriminality*. Zborník. Zostavovatelia **J. Bubelíni, F. Gajdoš**. Trnava: Policajný inštitút AFG, 2001. ISBN 80-968075-2-8.
2. *Aktuálne informácie z prevencie kriminality*. Redakčná príprava **J. Bubelíni**. Bratislava: Sekretariát Rady vlády SR pre prevenciu kriminality, 2001.

3. **AMBRÓZOVÁ, A. a kol.** *Riziková mládež*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
4. **BORNÍK, M.** *Drogy – co bychom o nich měli vědět*. 1. vydání. Praha: Ministerstvo vnitra. Odbor prevence kriminality MV, 2001. ISBN 80-85821-98-2.
5. **BUBELÍNI, J.** *Kriminologické prognózovanie a niektoré aspekty jeho vzťahu ku kontrole kriminality*. Kriminalistika, 1995.
6. **ČERNÍKOVÁ, V. a kol.** *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. 1. vydání. Praha: Tiskárna Ministerstva vnitra, 2002.
7. **ČIČ, M., TURAYOVÁ, Y.** *Teoreticky o kriminalite a jej prevencii*. Bratislava. Akadémia Policajného zboru, 2001. ISBN 80-8054-200-7.
8. **ČÍRTKOVÁ, I.** *Kriminální psychologie*. Praha. Eurounion, 1998. ISBN 80-85858-70-3.
9. **ČÍRTKOVÁ, L.** *Policejní psychologie*. 3. vydání, Praha: Portál, 2000. ISBN 80-86898-73-3.
10. **DISMAN, M.** *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. 3. vydání. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0139-7.
11. **ELSNER, E., STEFFEN, W., STERN, G.** *Kinder und Jugendkriminalität in München. München*. Bayrisches Staatsministerium des Innern, 1998. ISBN 3-924400-12-1.
12. **FARKOVÁ, M.** *Úvod do psychologie dospělých. Cesty a křižovatky životního vývoje*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2002. ISBN 80-7048-046-7.
13. **GAVORA, P.** *Úvod do pedagogického výzkumu*. 94. publikace. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6.
14. **GILLERNOVÁ, I. a kol.** *Základy psychologie a sociologie. Základy společenských věd*. 3. vydání, Praha. Fortuna, 2006. ISBN 80-7168-811-8.
15. **GROF, S.** *Psychologie budoucnosti*. 2. vydání. Praha. ARGO, 2007. ISBN 978-80-7203-937-1.
16. **HOLCR, K., CHALKA, R.** *Prognóza a kontrola vývoje kriminality v Slovenskej republike*. Trnava, Policajný inštitút AFG, 2001. ISBN 80-968075-3-6.
17. **HRODEK, O. a kol.** *Pediatric*. 1. vydání. Praha: Galén, 2002. ISBN 80-7262-178-5.
18. **CHLUP, O.** *Výchova dítěte v době předškolní*. Praha: Komenium, 1948.
19. **JANDOUREK, J.** *Sociologický slovník*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
20. **KAŠPAROVÁ, Z. a kol.** *Drogová scéna v hl. m. Praze v roce 1995*. Praha: Středisko sociální prevence hlavního města Prahy, 1996.
21. **KELLER, J.** *Úvod do sociologie*. 4. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-25-7.
22. **KOLÁŘ, M.** *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
23. **KOUDELKOVÁ, A.** *Psychologické otázky delikvence*. 1. vydání. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-7187-022-6.
24. **KOVAŘÍK, J. a kol.** *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. 1. vydání. České Budějovice: Zdravotně sociální fakulta, Jihočeská univerzita, 2001. ISBN 80-7040-531-7.
25. **KRAUS, B. a kol.** *Člověk – prostředí – výchova*. 117. publikace. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
26. **KUBRICHTOVÁ, L. a kol.** *Fórum výchovy ke zdraví. Příručka pro učitele. Soubor vybraných příspěvků ze semináře Fórum výchovy ke zdraví VII*. In: VANĚČEK, M. *Drogové subkultury*. Praha: MŠMT, 2004. ISBN 80-903439-3-7.

27. **LANGMEIER, J a KREJČÍŘOVÁ, D.** *Vývojová psychologie*. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 2000. ISBN 80-7169-195-X.
28. **LUNDMAN, R.** *Prevention and control of juvenile delinquency*. Oxford University Press, New York, 1993.
29. **MAREŠOVÁ, A. a kol.** *Sociálně patologické jevy u mládeže*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-34-7.
30. **MATĚJČEK, Z.** *Škola rodičů*. 1. vydání. Praha: Maxdorf, 2000. ISBN 80-85912-29-5.
31. **MATOUŠEK, O.** *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. ISBN 80-901424-7-8.
32. **MATOUŠEK, O. a kol.** *Sociální práce v praxi*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.
33. **MOŽNÝ, I.** *Sociologie rodiny*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86429-05-9.
34. **NEŠPOR, K.** *Alkohol, drogy a vaše děti*. 3. vydání. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, 1995.
35. **NEŠPOR, K. a kol.** *Prevence trestné činnosti související s návykovými látkami*. 1. vydání. Praha: Armex Praha, 1998. ISBN 80-902283-9-9.
36. **Otázky kriminality mládeže**. Zborník. Bratislava: Rada vlády pre prevenciu kriminality. Pedagogická fakulta, 2000. ISBN 80-88893-65-8.
37. **PEŠKA, I.** *Krize a krizová intervence*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2005.
38. **PRŮCHA, J.** *Moderní pedagogika*. 3. vydání. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-047-X.
39. **PRŮCHA, J. a kol.** *Pedagogický slovník*. 4. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
40. **PRŮCHA, J.** *Pedagogický výzkum. Uvedení do teorie a praxe*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-132-3.
41. **ŘEZNÍČEK, M.** *Východiska prevence sociálně patologických jevů*. Souhrn přednášek. Praha: Středisko sociální prevence hl. m. Prahy, 1997.
42. **SAK, P. a kol.** *Mládež na křižovatce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Svoboda, 2004. ISBN 80-86320-33-2.
43. **SAK, P.** *Proměny české mládeže. Česká mládež v pohledu sociologických výzkumů*. Praha: Petrklíč, 2000. ISBN 80-7229-042-8.
44. **SEMRÁD, J.** *Mládež a sociálně negativní jevy*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 1996. ISBN 80-85981-22-X.
45. **SURYNEK, A. a kol.** *Zpracování projektu. Metodická příručka pro metody výzkumu a jejich aplikace*. 2. vydání. Praha. Nakladatelství Oeconomica, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2006. ISBN 80-245-1093-6.
46. **SYNEK, M. a kol.** *Jak psát bakalářské, diplomové, doktorské a jiné písemné práce*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Oeconomica, Vysoká škola ekonomická v Praze, 2006. ISBN 80-245-1052-9.
47. **TRÁVNÍČKOVÁ, I.** *Alkohol a drogová závislost u dětí a mládeže*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-39-8.
48. **TRÁVNÍČKOVÁ, I.** *Drogy ze všech stran. Sborník přednášek*. 1. vydání. Praha: FILIA, 1995. ISBN 80-901966-1-6.
49. **TRÁVNÍČKOVÁ, I. a kol.** *Pražská mládež a lidská práva*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996. ISBN 80-86008-08-8.
50. **URBÁNEK, E. a kol.** *Základy sociologie – učební texty pro střední školy*. 2. vydání. Praha: Vydavatelství S&M, 1995. ISBN 80-900096-6-2.

51. **VACÍNOVÁ, M. a kol.** *Kapitoly z psychologie učení a výchovy*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-15-1.
52. **VÁGNEROVÁ, M.** *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. 1. vydání. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.
53. **VÁLKOVÁ, J.** *Prevence kriminality: směrem k evropské úrovni*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-45-2.
54. **VAŠEK, Š.** *Základy speciální pedagogiky*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola J. A. Komenského, 2005. ISBN 80-86723-13-5.
55. **VEČERKA, K. a kol.** *Prevence kriminality v teorii a praxi*. Praha: Odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR, 1997. ISBN 80-85821-48-6.
56. **WALTER, M.** *Jugendkriminalität*, Stuttgart: R. Boorberg Verlag, 1995. *Překlad do českého jazyka pro interní potřebu naší instituce (ÚV Praha)*.
57. **WALTEROVÁ, E. a kol.** *Úloha školy v rozvoji vzdělanosti – I. díl*. 193. publikace. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-083-2.
58. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Aktualizace statistických údajů o kriminalitě*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2003. ISBN 80-7251-113-0.
59. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Kriminologie – II. díl*. 4. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2002. ISBN 80-7251-095-9.
60. **ZAPLETAL, J. a kol.** *Prevence kriminality*. 1. vydání. Praha: Policejní akademie ČR, 2000. ISBN 80-7251-047-9.
61. **ZBORNÍK, F.** *Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a v zahraničí*. 1. vydání. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997. ISBN 80-86008-27-4.

IV. Zákonné normy

(odkazované v textu)

1. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník“ ze dne 8. ledna 2009 (účinnost zákona dne 1. ledna 2010).
2. Zákon č. 207/2011 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění p. p., ze dne 8. června 2011.
3. Zákon č. 234/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění zákona č. 132/1982 Sb., ze dne 29. května 1992 (účinnost zákona dne 1. července 1992).
4. Zákon č. 264/1992 Sb., občanský zákon, ze dne 28. dubna 1992, ve znění p. p.
5. Zákon č. 176/2007 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ze dne 7. června 2007 (účinnost zákona dne 1. ledna 2008), ve znění p. p.
6. Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky (zákon o Probační a mediační službě), ze dne 14. července 2000 (účinnost zákona dne 1. ledna 2001), ve znění p. p.
7. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ze dne 25. června 2003 (účinnost zákona 1. ledna 2004).
8. Zákon č. 383/2005, kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ze dne 5. února 2002 (účinnost zákona 1. června 2002).
9. Zákon č. 395/1991 Sb., o školských zařízeních, ze dne 15. října 1991 (účinnost zákona dne 15. října 1991).
10. Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ze dne 4. prosince 1963, ve znění p. p.

V. Vyhlášky (*odkazované v textu*)

1. Vyhláška č. 438/2006 Sb., vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

VI. Elektronické zdroje

(*odkazované v textu*)

1. <http://www.pmscr.cz> (Probační a mediační služba ČR) – [cit. 2010-07-07].
2. *Prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit. 2011-06-08]. Dostupné na www: <<http://www.mvcr.cz/dokument/2010/rocenka.10/index.html>>.
3. *Bezpečnost a prevence – prevence kriminality* [online] Praha: Ministerstvo vnitra ČR [cit.2011-05-05]. Dostupné na www: <http://www.mvcr.cz/prevence/system/pojmy/1.1.htm>.
4. *Program učil mladé delikventy fungovat správně ve společnosti*. Dostupné na [www:<http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183](http://www.pmscr.cz/scripts/aktuality_detail.php?id_akt=183). Praha: Probační a mediační služba ČR [cit. 2012-07-07].
5. Ministerstvo vnútra SR: <http://www.minv.sk/?prev.28/subor=35669> [cit. 2012-02-04].

VII. Elektronické zdroje

(*neodkazované v textu*)

1. <http://www.justice.cz> (Ministerstvo spravedlnosti ČR – [cit. 2010-05-04].
2. <http://www.drogy.cz> [cit. 2010-04-25].
3. <http://www.mcssp.cz> (Městské centrum sociálních služeb Praha) – [cit. 2010-05-16].
4. <http://www.vscr.cz> (Vězeňská služba ČR – [cit. 2010-05-04].
5. www.msmt.cz/vzdelavani/prevence-ptj. (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR) – [cit. 2010-05-16].

VIII. Ostatní prameny

Podkladové materiály (*odkazované v textu*)

1. Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality. Systém Včasné intervence pro rok 2012 [MV, 2012].
2. Ministerstvo vnitra ČR: Strategie prevence kriminality na léta 2010-2012 [MV, rok 2012].
3. Podkladové materiály z jednotlivých ministerstev, úřadů a nestátních institucí [rok 2012].
4. Národní registr výzkumů o dětech a mládeži. [MŠMT, rok 2012].
5. Univerzita J. A. Komenského Praha (magisterské studium) – vlastní zpracování studijních podkladů ke Státní závěrečné zkoušce v roce 2007.

IX. Časopisecké prameny (*neodkazované v textu*)

1. Kriminalistika – roky 2001-2012.
2. Psychologie Dnes – rok 2010- 2013.
3. Sociální práce – rok 2011.

X. Další prameny (*neodkazované v textu*)

1. Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality MV. Katalog informací prevence kriminality. 1. vydání. Praha: Themis, 2000. ISBN 80-85821-85-0.
2. Ministerstvo vnitra ČR: Vyhodnocení účinnosti přijaté legislativy související se systémovým přístupem k péči o delikventní mládež – interní zdroje. Praha: Ministerstvo vnitra ČR - Odbor prevence kriminality. Vládní materiály z let 1990-2002.
3. Policejní prezidium: Závazný pokyn policejního prezidenta č. 8/2002, kterým se upravuje systém práce a postupy příslušníků Policie České republiky při odhalování a dokumentování kriminality dětí a trestné činnosti páchané na mládeži. Praha: Policejní prezidium, 2002.
4. Vězeňská služba ČR: Sborník referátů z mezinárodní konference. Praha: GŘ Vězeňské služby, 2003. ISBN 80-239-0138-9.

XI. Souhrn záznamů z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti

(*odkazované v textu práce*)

1. Doc. PhDr. Jaroslav Kořa, vysokoškolský pedagog a sociální psycholog, Katedra pedagogiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 1 (listopad 2007 až květen 2008).
2. Mgr. Andrea Kroftová, výchovná poradkyně, Fakultní základní škola na Praze 13 při PedFa UK Praha (duben 2009 až červen 2009).
3. PaedDr. Jan Toman, ředitel Diagnostického ústavu a Střediska výchovné péče, Praha 4 (říjen 2009).
4. Mgr. Pavel Pěnkava, vedoucí Městského centra sociálních služeb a prevence, Praha 1 (září 2008).
5. Mgr. Luboš Uchytíl, příslušník Policie ČR, Praha 7 (leden 2009 až březen 2009).
6. Pracovníci Vězeňské služby, Praha 4 (leden 2011).
7. Sociální kurátoři, Úřad městské části Prahy 13 (prosinec 2009 až leden 2010).
8. Koordinátoři sociálního odboru Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Praha 2 - odborné poradenství a grantová schémata (duben 2010).
9. Pracovníci a asistenti Probační a mediační služby, Praha 5 (duben 2010 až květen 2010).
10. Městská policie hl. m. Prahy (prosinec 2008).

SEZNAM PŘÍLOH

(přílohy vázané v práci)

Příloha č. 1 - <i>Stručný přehled vybraných výrazů k sociálně negativním jevům</i>	121
Příloha č. 2 - <i>Statistika kriminality - vytváření účinné ochrany proti kriminalitě ve všech jejích aspektech (Odbor bezpečnostní politiky MV ČR)</i>	126
Příloha č. 3 - <i>Úkoly odboru prevence kriminality (MV ČR)</i>	127
Příloha č. 4 - <i>Oddělení programů prevence kriminality a dobrovolnické služby (MV ČR)</i>	128
Příloha č. 5 - <i>Preventivně informační skupiny Policie ČR (Bezpečnost a prevence)</i>	129
Příloha č. 6 - <i>Vzdělávací program „Prevence kriminality“ (Trivis a. s.)</i>	130
Příloha č. 7 - <i>Systém včasné intervence (Městská část Praha 2)</i>	131
Příloha č. 8 - <i>Výzva pro předkládání projektů na zvýšení efektivity projektů Systém včasné intervence ve městech, ve kterých je Systém včasné intervence již realizován (MV ČR Odbor prevence kriminality)</i>	132
Příloha č. 9 - <i>Ústavní výchova a ochranná výchova (MŠMT ČR)</i>	134
Příloha č. 10 - <i>Výchovné problémy u dospívajících a kontaktní místa pomoci</i>	138
Příloha č. 11 - <i>Faktory zvyšující efektivitu sociálních programů pro mládež</i>	139
Příloha č. 12 - <i>Výchovný ústav Boletice - Programy systému včasné pomoci (pro děti v rámci ambulantní péče)</i>	140
Příloha č. 13 - <i>Formulář „Záznam školy o pohovoru se zákonnými zástupci žáka“</i>	142
Příloha č. 14 - <i>Formulář „Zápis z výchovné komise školy“</i>	143
Příloha č. 15 - <i>Formulář „Oznámení školy o přestupku žáka“</i>	144

Stručný přehled vybraných výrazů k sociálně negativním jevům

Aberace

vybočení od běžného průměru, úchylnost, odvrácení se od normy.

Abstinence

Zdrženlivost od nějakého požitku; v psychoterapii zdrženlivost terapeuta v projevování svých citů a pocitů vůči klientovi.

Abstinční syndrom

jeden z charakteristických projevů závislosti, porucha biologických funkcí organismu při odebrání návykové látky.

Abúzus

porucha chování, projevující se nadměrným užíváním nějaké látky, často s psychotropním účinkem.

Adaptace

přizpůsobení organismu určitým změnám prostředí.

Adolescence

jinošství, období ontogenetického vývoje následující po pubertě, v němž se mladý člověk stává dospělým.

Agresivita

úskočnost, sklon k útočnému jednání, napadání druhých.

Anomálie

nepravidelnost, odchylka od pravidla, výjimečnost.

Anorexia mentalis

jídelní patologie psychogenního původu, projevující se usilovnou snahou o zhubnutí, ohrožující zdraví i život jedince.

Antropologie

nauka o člověku; kulturní antropologie bývá definována jako vědní obor zabývající se působením společnosti a jejích kulturních produktů na člověka.

Asociální životní způsob

sociálně nevhodné řešení obtíží vznikajících při uspokojování životních potřeb a naplňování možností jedince i sociálních skupin. Vyznačuje se destruktivitou v sociálních situacích, parazitním uspořádáním vztahů a nepřijímáním odpovědnosti v každodenních životních činnostech a událostech.

Autizmus

chorobná vtaženost do sebe; odvrácení se od sociálního okolí.

Autoagrese

násilí namířené proti sobě samému; extrémní formou je sebevražda.

Autorita

všeobecně uznávaná vážnost, spolehlivost, důvěryhodnost nějaké osoby (vědce, kněze, učitele, lékaře apod.), nebo též váženost a důležitost instituce (školy, úřadu, soudu).

Balintovská skupina

skupinová psychotherapeutická aktivita zaměřená na kultivaci vztahů mezi pomáhajícím profesionálem (zdravotníkem, sociálním pracovníkem, psychologem, učitelem) a jeho klientem (pacientem, žákem); zásady terapeutické práce formuloval britský analytik maďarského původu Michael Balint.

Bezpečná citová vazba

psychoanalytický termín popisující vztah charakterizovaný pocitem důvěry, jenž vzniká na podkladě opakovaných uspokojení potřeb dítěte s mateřskou osobou a odstraňování zdrojů jeho nepohodlí a úzkosti.

Bulimie

býčí (někdy též vlčí) žravost; jídelní porucha vyznačující se přejídáním se s následnou nevolností, případně též zvracením.

Burn-out syndrom

příznak vyhoření, vypálení, opotřebením pomáhajícího profesionála (lékaře, sociálního kurátora, učitele, psychologa apod.), způsobený zejména dlouhotrvajícím psychosociálním vypětím plynoucím z řady opakujících se emotivně náročných situací.

Defekt

poškození, porucha; chybění či postižení nějaké funkce či orgánu.

Delikvence

úmyslné antisociální jednání, páčání činů, která jsou v rozporu s právními nebo mravními normami určité společnosti.

Demonstrativní sebevražedný pokus

nápodoba sebevražedného jednání, jejímž smyslem je manipulace se sociálním okolím, psychický nátlak, citové vydírání a zastrášování sebevraždou.

Deprese

sklíčenost, skleslost, snížené sebehodnocení, pocit smutku a pochybnosti o sobě.

Deprivace

následek prožitých stavů, v nichž jedinec nemohl po delší dobu dostatečně uspokojovat své biologické, psychické či sociální potřeby.

Deviace

vybočení, odchylnost, úchylka od normy jednání, které skutečně či domněle porušuje obecně přijaté normy.

Droga

původně látka organického původu užívaná jako léčivo, v tomto případě psychoaktivní látka, jež po vpravení do organismu může u jedince vyvolat chorobnou závislost.

Drogová závislost

patologická vazba mezi jedincem a drogou, která bývá charakterizována přemáhající nutkavou potřebou k opakovanému užívání dané psychoaktivní látky.

Dysfunkce

termín vyjadřující pomocí latinské předpony -dys- poruchu přirozeného průběhu určitého děje, nebo oslabení činnosti.

Ego

„Já“, psychoanalytický termín popisující vrstvu lidského vědomí představující rozumnost a vyznačující se smyslem pro logiku a realitu.

Emancipace

uvolnění se z dřívějších sociálních vazeb; osamostatnění se, zrovnoprávnění.

Empatie

schopnost vnímat pocity druhých lidí.

Euforie

bezstarostná povznesená nálada.

Fobie

vtíravé pocity neodůvodněného strachu vztahující se k určitým objektům.

Frustrace

psychický stav vyvolaný překážkami, jež ohrožují, oddalují nebo znemožňují jedinci uspokojení nějaké individuálně důležité potřeby nebo přání.

Gamblerství

hráčská náruživost, přemáhající puzení k hazardní hře.

Graffiti

kresby či nápisy stříkané sprejem na zdech nebo jiných plochách, u nichž je možno předpokládat, že vzhledem k poloze vyvolají pozornost.

Halucinace

šalebné vjemy, které vznikají v mysli postiženého (bez současného vnějšího podnětu), o jejich realitě je daný jedinec přesvědčen.

Handicap

znevýhodnění jedince způsobené tělesným, smyslovým či mentálním postižením, nemocí nebo nepříznivými sociálními, ekonomickými a kulturními podmínkami, v nichž žije.

Identifikace

v psychologii vyjadřuje ztotožnění se s nějakou osobou, s jejími zájmy, s představami.

Iluze

zkreslené vjemy, při nichž není okolní skutečnost správně zobrazována.

Kriminalita

zločinnost; výskyt trestného chování vyjádřeného souhrnem trestných činů spáchaných na určitém území ve vymezeném časovém úseku.

Kriminologie

mezioborová vědní disciplína zabývající se zločinností, poznatky o pachatelích a obětech trestných činů, kontrolou a prevencí zločinnosti.

Neuróza

duševní porucha bez organického poškození či metabolické odchylnosti mozku, pro kterou je typická obtížná přizpůsobivost jedince při zátěžích, zvýšená úzkostnost, dráždivá slabost a snadná vyčerpatelnost.

Pomáhající profesionál

pracovník, jehož profese je zaměřena na podporu, péči a službu klientovi.

Probace (probační dohled)

jedna z forem alternativních nápravných sankcí, jež není spojena s odnětím svobody. Spočívá v povinnosti obviněného, resp. odsouzeného, spolupracovat s probačním pracovníkem, který na jedné straně kontroluje plnění omezení a povinností uložených soudem a na straně druhé nabízí a poskytuje psychosociální pomoc a podporu při řešení obtížných životních situací klienta.

Psychoanalýza

původní označení pro léčebnou metodu zavedenou Sigmundem Freudem (a z ní plynoucí teorie dětských traumat) směřující k odstranění psychogenně vzniklých duševních poruch.

Psychologie

věda o zákonitostech duševního života, o prožívání a chování jedinců.

Psychóza

závažná duševní choroba vyznačující se výraznými poruchami psychických funkcí a celé osobnosti.

Puberta

údobí tělesného zrání a duševního vyspívání jedince, během něhož se vyvíjejí druhotné pohlavní znaky, dochází k urychlení růstu a dosažení schopnosti reprodukce.

Sociální role

souhrn způsobu chování a vystupování, která se očekávají od jedince v určité pozici uvnitř společenské skupiny.

Squat

komunita osob žijících v cizím objektu bez nájemní smlouvy.

Stresor

mimořádně silný podnět (stimul) přicházející z vnějšího prostředí (agrese, úraz, nedostatek potravy či přiměřeného odpočinku, ztráta milované osoby apod.), jenž ohrožuje život, zdraví

nebo stálost vnitřního prostředí organismu. Takto vnímaný druh impulzu spouští příslušnou obranu či útočnou reakci jedince.

Šikana

systematická psychotraumatizace jedince ve skupině (úmyslné ponižování, urážení, duševní zraňování apod.); vždy svědčí o absenci autentické výchovné autority.

Trauma

úraz, rána, zranění, bolestné postižení.

Úzus

výraz používaný v sociologii a psychologii pro zvyklost, obyčej, zvyk; v medicíně jde o termín popisující užití léku podle předpisu či alkoholu jako pochutiny (zdravou dospělou osobou v přiměřené dávce a ve společensky vhodné situaci).

Vandalismus

svévolné neracionální ničení věcí, jehož skrytým účelem je vybití nahromaděného napětí agresivity.

Vůle

výraz popisující naučený komplex vlastností, schopností a dovedností, který umožňuje člověku cílevědomé řízení vlastní duševní činnosti a jejich vnějších projevů.

Závislost

v psychologickém a sociálním smyslu neschopnost jedince žít bez nějaké osoby, její pomoci a podpory. V medicínském a patopsychologickém smyslu je závislostí míněna neschopnost jedince oprostít se od určité preferované činnosti (workoholismus, patologické hráčství), či nutková touha opakovaně užívat nějakou chemickou látku s psychoaktivním účinkem (alkohol, drogy).

Životní krize

v krátkém čase se vyostřující tíživá životní situace, kterou již není postižený jedinec schopen zvládnout sám vlastními prostředky a pomocí dosud užívaných strategií.

Životní styl

vyjadřuje základní sebepojetí lidského jedince, jeho pohled na svět a způsob zacházení se sebou i s přicházejícími životními šancemi.

Životní způsob

popis širokého komplexu činností a vztahů, jimiž lidé a sociální skupiny uspokojují své potřeby a realizují své možnosti.

Pramen: JEDLIČKA, R. a kol. *Děti v obtížných životních situacích*. 1. vydání. Praha: Themis, 2004, s. 439-452. ISBN 80-7312-038-0.

Statistika kriminality – vytváření účinné ochrany proti kriminalitě ve všech jejích aspektech (Odbor bezpečnostní politiky MV)

Úkoly odboru prevence kriminality (Ministerstvo vnitra ČR)

Oddělení programů prevence kriminality a dobrovolnické služby (MV ČR)

Preventivně informační skupiny Policie ČR (Bezpečnost a prevence)

Vzdělávací program „Prevence kriminality“ (Trivis a. s.)

System včasné intervence (Městská část Praha 2)

**Výzva pro předkládání projektů na zvýšení efektivity projektů Systém včasné intervence
ve městech, ve kterých je Systém včasné intervence již realizován
(MV ČR Odbor prevence kriminality)**

Ústavní výchova a ochranná výchova (MŠMT ČR)

Výchovné problémy u dospívajících a kontaktní místa pomoci

Koho lze kontaktovat v případě, že se u dospívajícího objevují výchovné problémy, absence ve škole, styk s rizikovou partou vrstevníků, náznak možného páchání trestné činnosti?

1. OPD – Oddělení péče o dítě na Obvodním nebo Místním úřadě

Sociální pracovnice, popř. kurátor může poskytnout kontakt na odborná pracoviště, která ambulantně, tj. bez nutnosti hospitalizace, pracují s rizikovou dospívající mládeží. Pracovníci OPD mají také kompetenci vydat tzv. *předběžné opatření o umístění dospívajícího do ústavní výchovy*. Na základě tohoto rozhodnutí je mladistvý umístěn do *Dětského diagnostického ústavu* nebo *Diagnostického ústavu pro mládež*.

2. DDÚ – Dětský diagnostický ústav (do 15 let)

DÚM – Diagnostický ústav pro mládež (od 15 do 18 let)

Zde může být dospívající přijat na tzv. diagnostický pobyt v délce dvou měsíců, a to buď na základě předběžného opatření, nebo i na vlastní žádost rodičů. Po uplynutí této lhůty se může mladistvý vrátit do rodiny, případně být v ambulantní péči některého z dostupných zařízení. Jestliže si to povaha případu vyžaduje, je podán návrh na soudní nařízení ústavní výchovy. V tom případě je mladistvý přeřazen do *Výchovného ústavu pro mládež*.

3. VÚM – Výchovný ústav pro mládež

V tomto zařízení je mladistvý umístěn na dobu určenou soudem, nejdéle však *do osmnácti, maximálně devatenácti let*. Obvykle v něm má příležitost k vyučení a ke složení učňovských zkoušek.

Rodiče, kteří nechtějí, aby bylo jejich dospívající dítě umístěno do výchovné instituce, se mohou sami obrátit na ambulantní zařízení orientovaná na práci s problémovou dospívající mládeží. V Praze to jsou například:

1. D-centrum, Werichova 981, Praha 5 – Barrandov, tel. 258 12 087-8

2. Středisko pro mládež, oddělení pro mládež v krizi MOST, Čakovická 51, Praha 9 – Prosek, tel. 268 46 275

3. RIAPS – Regionální institut psychosociálních služeb, Chelčického 39, Praha 3 – Žižkov, tel. 227 28 46

4. LATA – Studentské sdružení pro pomoc rizikové mládeži, U Nesypky 28, Praha 5 – Smíchov, tel. 254 77 25, 252 10 70

5. K-centrum (pro mládež ohroženou drogami), Haškova 16, Praha 7 – Holešovice, tel. 237 52 82.

Pramen: MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 47-48. ISBN 80-7178-064-2.

Faktory zvyšující efektivitu sociálních programů pro mládež

1. Program by měl reagovat na více než jeden vážný problém dospívající mládeže (děti). Za jedním problémem se jich skoro vždy najde víc. Například program prevence předčasného opouštění základní školy musí brát v úvahu drogy a kriminalitu.
2. Program musí odpovídat vývojové fázi klientů a poskytovat potřebnou podporu pokud možno předtím, než se mladý člověk dostane do krize.
3. Program musí dospívající mládeži nabízet podněty, které jsou přitažlivé. Jejich rozvíjení by mělo posilovat pozitivní sebehodnocení.
4. Program by měl nabízet společenské role, jež jsou respektovány. Měl by být příležitostí k učení novým sociálním dovednostem.
5. Program by měl být založen na jasných očekáváních, týkajících se klientů. Měl by klientům nabízet předvídatelné prostředí.
6. Program by měl klientům umožňovat aktivní účast, například tím, že jim umožní vedení některých skupinových aktivit.
7. Efektivní programy jsou založeny na několika zdrojích podpory (například na učitelích, rodičích a vrstevnících).
8. Efektivní programy nabízejí dlouhodobou, nepřerušovanou podporu, obvykle přesahující dobu jednoho roku.
9. Efektivní programy se opírají o hostitelskou organizaci (školu, místní úřad, občanské sdružení apod.), která je na „spuštění“ programu náležitě připravena. Předem je nutné zajistit motivaci klíčových osob, proškolení personálu i dostatečné materiální zdroje.

*Pramen: MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží. Projekt LATA a další alternativy věznění mládeže.* 1. vydání. Praha: Portál, 1996, s. 69. ISBN 80-7178-064-2*

Výchovný ústav Boletice - Programy Systému včasné pomoci (pro děti v rámci ambulantní péče)

Formulář „Záznam školy o pohovoru se zákonnými zástupci žáka“

Formulář „Zápis z výchovné komise školy“

Formulář „Oznámení školy o přestupku žáka“

Anotace

Rigorózní práce se zaměřuje na problematiku preventivních opatření k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti. Námět práce lze považovat za velmi aktuální, neboť je často diskutovaný nejen odbornou, ale i laickou veřejností. Řešení oblasti sociálně negativních jevů je z důvodu možných negativních dopadů na chování jedinců společensky potřebné. Včasná prevence je jedním z klíčových úkolů pro odstraňování negativních jevů ve společnosti. Práce je rozčleněna na části úvodní, teoretickou, průzkumnou a část závěrečnou. V teoretické části práce, která je obsahem 1. až 3. kapitoly, je popsána celá řada oblastí, které se svým obsahem vztahují k námětu práce. V jednotlivých kapitolách teoretické části práce jsou detailně popsány činitelé, které podmiňují vývoj lidské psychiky, faktory vývoje člověka, socializace osobnosti, problematika sociálně negativních jevů a systém právní a preventivní kontroly sociálně negativních jevů ve společnosti. Teoretická část tvoří zázemí k výzkumné práci. Průzkumná část je obsahem 4. až 6. kapitoly, jsou zde předloženy výsledky 3 realizovaných průzkumných šetření. Průzkumný projekt č. 1 nese název: „Záznamy z rozhovorů a konzultací s odborníky na problematiku sociálně negativních jevů ve společnosti“. Výstupy z tohoto projektu představují cenná vyjádření odborníků, která přinesla celkové zkvalitnění předkládané studie. Dětství je klíč k dospělosti. Hlavním cílem průzkumů č. 2 a č. 3 bylo hledat účinné a efektivní nástroje primární prevence výchovných problémů u mladé generace. Ve zmíněných projektech byla oslovena cílová skupina dospívajících lidí ve věku od 11 do 18 let. Předložená průzkumná šetření respektují princip validity a etických pravidel. Průzkumný projekt č. 2 se nazývá: „Průzkumné šetření problematiky způsobu využívání volného času u mládeže“. Stanoveným cílem šetření bylo zmapovat a posoudit životní styl mladé generace a vyhodnotit jejich postoje, které úzce souvisí s aktivitami trávení volného času. Projekt č. 3 je nazván „Průzkumné šetření hodnotové orientace u mládeže“. Záměrem šetření bylo vymezit současné postoje mladých lidí k hodnotové orientaci, k okolnímu světu a ke vzdělávání. Závěrečná část práce obsahuje její celkové shrnutí, jsou zde vyhodnoceny přínosy práce a předložena praktická využitelnost studie.

Klíčová slova

Deviantní chování, efektivní nástroje primární prevence výchovných problémů, morální hodnoty, ochranná opatření, organizace prevence kriminality, patologické závislosti, právní a preventivní kontrola kriminality, preventivní programy, socializace osobnosti, sociálně negativní jevy, trávení volného času, ústavní výchova, vliv prostředí, výchovná opatření.

Jméno autora:	<i>Ivana Fichtlová</i>
Obor:	<i>Andragogika</i>
Forma studia:	<i>Rigorózní práce</i>
Název práce:	<i>Preventivní opatření k omezení vzniku sociálně negativních jevů ve společnosti</i>
Rok:	<i>2013</i>
Jazyk práce:	<i>český</i>
Celkový rozsah práce:	<i>146 stran</i>
Z toho: počet stran textu	<i>107 stran</i>
úvodní stránky	<i>5 stran</i>
závěrečné stránky	<i>9 stran</i>
přílohy vázané v práci	<i>25 stran</i>